

ตารางที่ 12 ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ระดับต่ำสุด

การพบกัน สื่อสารกัน และทำข้อตกลงกัน	การขอโทษ ชดใช้และ เปลี่ยนพฤติกรรม	ยอมรับและให้ความช่วยเหลือ	การเชื่อเชิญ การรับรู้ประโยชน์ และการยอมรับกระบวนการ ยุติธรรมทางเลือก
การพบกันและ สื่อสารกัน	การขอโทษและชดใช้	ยอมรับ	การเชื่อเชิญและการยอมรับรู้ ประโยชน์
การพบกันและการทำ ข้อตกลงกัน	การขอโทษและ เปลี่ยนพฤติกรรม	การให้ความช่วยเหลือ	การเชื่อเชิญ
การสื่อสารและการทำ ข้อตกลงร่วมกัน	การชดใช้และ เปลี่ยนพฤติกรรม	ไม่สนใจผู้เสียหายหรือ ผู้กระทำผิด	ยอมรับที่จะเข้าร่วมเพราะ เป็นธรรมเนียมปฏิบัติ
การสื่อสาร	การขอโทษ	ไม่สนใจผู้เสียหายหรือ ผู้กระทำผิด	ไม่มีผลประโยชน์ในการ เข้าร่วม
การทำข้อตกลง	การชดใช้	ประณามหรือไม่ยุ่งเกี่ยวกับผู้เสียหาย หรือผู้กระทำผิด	ให้เข้ามามีส่วนร่วมแต่ไม่รู้ว่าจะได้ประโยชน์อะไร
ไม่มีการพบกัน	การเปลี่ยนพฤติกรรม	ประณามหรือไม่ยุ่งเกี่ยวกับผู้เสียหายและผู้กระทำผิด	ให้เข้ามาสังเกตการณ์หรือรับรู้ แต่ไม่รู้ว่าจะได้ประโยชน์อะไร
แยกคู่ความออกจากกัน	ไม่ดำเนินคดีใดๆ	แยกผู้กระทำผิดออกจากผู้เสียหายหรือชุมชน	บังคับให้คู่ความเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อสนองความต้องการของกระบวนการ ยุติธรรม

ตารางที่ 12 แสดงให้เห็นถึง ระดับต่ำสุดที่จะเรียกว่าระบบความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เป็นวิถีทางที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับผลกระทบต่ออาชญากรรม แต่ให้ความสำคัญกับความเสียหายทางวัตถุและเงินมาก เป็นเรื่องของ การแก้แค้นทดแทน (reparative in nature) แต่ยอมรับคุณค่าของการอยู่ร่วมกัน (inclusion) ที่จะนำไปสู่การฟื้นฟูความสัมพันธ์

สรุปกระบวนการทัศนคติความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (restorative justice paradigm) กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (restorative practice/program) กระบวนการยุติธรรมชุมชน (community justice)

กระบวนการทัศนคติความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เป็นชุดของความคิดความเชื่อชุดใหม่ ที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ของคนในสังคม การสร้างสันติสุข ความปรองดอง ความรัก ความเอื้ออาทรต่อกันในฐานะเพื่อนมนุษย์ การอยู่ร่วมกันของมนุษย์อย่างเป็นธรรมและเสมอภาค

กระบวนการทัศนคติความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ถูกนำมาใช้อย่างเป็นรูปธรรมในการระงับความขัดแย้งก่อนในรูปแบบที่เรียกว่า “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” (restorative practice/program) โดยอยู่ภายใต้กระบวนการทัศนคติความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ กล่าวคือ เป็นกระบวนการระงับความขัดแย้งที่มุ่งไปสู่ความปรองดองกัน ความปรองดองจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการให้อภัยกัน และการให้อภัยจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้กระทำผิดมีความสำนึกและเยียวหาความเสียหายแก่ผู้เสียหาย สิ่งเหล่านี้เป็นการซ่อมแซมความสัมพันธ์ (to restore relationship) ของมนุษย์ที่เสียไปเพราะความขัดแย้งหรืออาชญากรรมให้ดีขึ้น ส่วนวิธีการหรือกระบวนการหรือรูปแบบหรือโปรแกรมของกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มีมากมายหลากหลาย แต่ก็อยู่ภายใต้หลักการและมุ่งไปสู่เป้าหมายเดียวกันทั้งสิ้น กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ถูกนำไปใช้ระงับความขัดแย้งในแวดวงงานยุติธรรมก่อน ต่อมาถูกนำไปใช้ในโรงเรียน ครอบครัว องค์การ ชุมชน กล่าวได้ว่า ที่ใดที่มีมนุษย์และความขัดแย้งกัน สามารถใช้กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ได้ทั้งสิ้น

การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ทั้งในสถานะของผู้เสียหายทางอ้อม และ/หรือ ผู้กระทำผิดทางอ้อม ทำให้ชุมชนตระหนักรู้ว่าชุมชนอาจเป็นสาเหตุหรือมีส่วนทำให้เกิดการกระทำผิดขึ้น รวมทั้งตระหนักรู้ว่าหากชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความเป็นอยู่ที่ดี ก็จะส่งผลต่อความสงบสุขของชุมชน การตระหนักรู้เช่นนี้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับกระบวนการยุติธรรมชุมชน

กระบวนการยุติธรรมชุมชนก็อยู่ภายใต้กระบวนการทัศนคติความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ นั่นคือการสร้างชุมชนที่สันติสุข มีความปรองดอง ความรัก ความเอื้ออาทรต่อกันในฐานะเพื่อนมนุษย์ มีการอยู่ร่วมกันของมนุษย์อย่างเป็นธรรมและเสมอภาค แต่สิ่งที่กระบวนการยุติธรรมมีมากกว่ากระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์คือการที่กระบวนการยุติธรรมชุมชนให้ความสำคัญต่อความปลอดภัยสาธารณะและคุณภาพชีวิตของชุมชน ส่งผลต่ออุดมการณ์ของกระบวนการยุติธรรมชุมชนคือ เพื่อให้หน่วยงานยุติธรรมมุ่งทำงานของตนเพื่อคุณภาพชีวิตของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การลดความไม่เสมอภาคของคนยากจนหรือคนในสลัม ความไร้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้กระทำผิด และความเจ็บปวด ความทุกข์ทรมานของผู้เสียหาย และความกลัว

จากอาชญากรรม

บทบาทของกระบวนการยุติธรรมชุมชนจึงมีอย่างน้อย 3 ประการ คือ (1) การสอดส่องดูแลผู้กระทำผิดโดยการบริหารจัดการของชุมชนเอง ชุมชนมีอำนาจที่จะบอกว่ายินดีจะสอดส่องดูแลผู้กระทำผิดรายนั้นๆหรือไม่ จะดูแลอย่างไร โดยใคร เป็นระยะเวลาเท่าใด (2) การระงับข้อพิพาท โดยใช้วิธีการกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ และ (3) การป้องกันอาชญากรรมโดยการสร้างคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีแก่คนในชุมชน ผ่านการจัดกิจกรรมต่างๆในระดับชุมชน การดำเนินการในกระบวนการยุติธรรมชุมชนอยู่บนหลักการประชาธิปไตย หลักความเสมอภาค หลักการอยู่ร่วมกัน และหลักการทำงานร่วมกัน ผลที่สังคมจะได้รับจากกระบวนการยุติธรรมชุมชนคือ การมีพลเมืองที่มีความกระตือรือร้น (active citizen) ประชาชนที่มองว่าตนเองเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องสวัสดิการชุมชนหรือสังคมได้ ไม่เพียงแต่ทำเพื่อประโยชน์ของตนเองเท่านั้น แต่ยังทำเพื่อความจำเป็นและประโยชน์ของผู้อื่นอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่ด้อยโอกาสและคนที่อ่อนแอ หลักการของกระบวนการยุติธรรมชุมชนคือการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรมคำว่า "ชุมชน" ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่าเพียงผู้ที่อยู่อาศัยเท่านั้น เป้าหมายสูงสุดคือการส่งเสริมพลเมืองแบบประชาธิปไตย ซึ่งจะส่งผลให้เกิดสังคมเข้มแข็งต่อไป

5. ความขัดแย้ง

ความขัดแย้งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเสมอและไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เมื่อมนุษย์มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ในขณะที่บางครั้งความขัดแย้งสามารถทำให้เกิดความเสียหายอย่างรุนแรง และเป็นอันตรายอย่างยิ่ง แต่บางครั้งความขัดแย้งก็นำมาซึ่งแนวความคิดใหม่ๆ และการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นได้ ถ้าหากมีการใช้วิธีการแก้ปัญหาที่สร้างสรรค์ ความขัดแย้งถือเป็นเรื่องสากลเพราะมนุษย์ทุกคนย่อมเคยมีประสบการณ์ที่มีปัญหาความขัดแย้งกับผู้อื่น ไม่ว่าจะอยู่ในวัฒนธรรมใดหรือในบริบทใดก็ตาม

5.1 ความหมายของความขัดแย้ง

พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ได้ให้ความหมายของคำว่า "ขัดแย้ง" หมายถึง ไม่ลงรอยกัน นอกจากนั้นได้อธิบายคำว่า "ขัด" หมายถึง ไม่ทำตาม ผ่าฝืน ขืนไว้ และให้ความหมายคำว่า "แย้ง" หมายถึง ไม่ตรง หรือลงรอยเดียวกัน ต้านไว้ ทานไว้ ดังนั้นจึงพอเห็นได้ว่าความขัดแย้งนั้นประกอบด้วยอาการทั้งขัดทั้งแย้ง นั่นคือ แต่ละฝ่ายนอกจากจะไม่ทำตามกันแล้วยังต้านทานเอาไว้อีกด้วย

Stella Ting-Toomey ให้ความหมายความขัดแย้ง (Conflict) ว่าหมายถึงความไม่ลงรอยกัน หรือสถานะที่ไม่เห็นพ้องต้องกัน หรือความเป็นปฏิปักษ์กันระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลตั้งแต่สองกลุ่มขึ้นไปโดยมีสาเหตุมาจากวัตถุประสงค์ที่ไม่สามารถเข้ากันได้ ความไม่ลงรอยกันทางด้านการต้องการ ความปรารถนา ค่านิยม ความเชื่อ และ/หรือทัศนคติ

Max Weber (อ้างในเสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2533:30) กล่าวว่า ความขัดแย้งในผลประโยชน์ระหว่างบุคคลพบได้ทุกหนทุกแห่งในสังคม ความขัดแย้งเกิดจากการกระทำของบุคคลที่ต้องการจะดำเนินการให้บรรลุความปรารถนาของตน แต่เกิดปะทะกับการต่อต้านของอีกฝ่ายหนึ่งหรือหลายกลุ่ม ความขัดแย้งเป็นผลมาจากการมีทรัพยากรหรือรางวัลอย่างจำกัดโดยที่คนหนึ่งได้รับแต่อีกคนหนึ่งไม่ได้รับ การที่คนหนึ่งสามารถบรรลุความปรารถนาของตนเองในสภาพที่มีทรัพยากรอย่างจำกัดทำให้ผู้นั้นมีอำนาจมากขึ้น ความขัดแย้งทั้งหลายไม่จำเป็นต้องนำไปสู่การต่อสู้กัน Weber ถือว่าการแข่งขันเป็นรูปแบบหนึ่งของความขัดแย้ง ในการแข่งขันนั้นจะมีกฎหรือกติกาที่ทุกฝ่ายยอมรับ การชนะคือการได้รางวัลหรือประโยชน์ ไม่ใช่การทำลายล้างคู่ต่อสู้ ความขัดแย้งหากเกิดขึ้นในระยะเวลานานจะทำให้เกิดการแบ่งอำนาจใจสังคม

เกอร์คิมเมล และราล์ฟ ดาร์เรนดอร์ฟ (อ้างในมนตรี กรรพุมมัลย์, 2539:7) ได้เสนอความคิดว่าความขัดแย้งที่เกิดจากคนกลุ่มต่างๆ ในสังคม ไม่จำเป็นต้องนำไปสู่ความรุนแรงหรือความล้มล้างระบบสังคมเดิมเสมอไป ตรงกันข้ามหากมีความขัดแย้งในระดับต่ำจะช่วยให้สังคมมีความมั่นคงยิ่งขึ้น และถ้าความขัดแย้งเป็นไปในทางบวกจะมีผลดีต่อสังคมได้ อีกทั้งความขัดแย้งยังเป็นสาระของระบบสังคมที่เกิดขึ้นตลอดเวลา เพราะสังคมจะมีสองด้านคือ ความขัดแย้งและความสมานฉันท์ ปัจจัยพื้นฐานของความขัดแย้งขึ้นอยู่กับอำนาจหน้าที่ มิใช่เศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน ดังนั้นเมื่อเกิดกลุ่มสังคมขึ้น กลุ่มมีการจัดการอำนาจระหว่างหัวหน้าและลูกน้องหรือระหว่างผู้มีอิทธิพลและผู้ด้อยอิทธิพล เมื่อใดเกิดความตระหนักว่าผู้มีอำนาจมีการบีบบังคับ เมื่อนั้นจะเป็นจุดเริ่มต้นของความขัดแย้งระหว่างชนชั้นที่มีอำนาจและไม่มีอำนาจ ความขัดแย้งจะเกิดประโยชน์ได้เมื่อมีการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งต่างๆ เพื่อมุ่งไปสู่สังคมที่สมาชิกส่วนใหญ่ปรารถนาต่อไปได้

แนวคิดทางจิตวิทยา อธิบายความหมายของความขัดแย้งว่าหมายถึง สถานการณ์ที่บุคคลถูกกระตุ้นให้เกี่ยวข้องในกิจกรรมสองอย่างหรือมากกว่าสองอย่าง ซึ่งเป็นกิจกรรมที่แยกจากกันโดยเด็ดขาด โดยเกิดขึ้นเพราะการตอบสนองเพื่อต้องการที่จะบรรลุวัตถุประสงค์อย่างหนึ่ง เป็นสิ่งที่ไปด้วยกันไม่ได้กับการตอบสนองเพื่อต้องการจะบรรลุวัตถุประสงค์อีกอย่างหนึ่ง ไม่ว่าการตอบสนองนั้นจะปรากฏเป็นพฤติกรรมที่ปรากฏชัดด้วยคำพูด สัญลักษณ์ หรือโดยทางอารมณ์ คนในสังคมนั้นนอกจากจะถูกกดดันต่าง ๆ นานาจากกลุ่มที่เขาเป็นสมาชิกอยู่แล้วเขายังต้องแสดงบทบาทต่างๆ อีกด้วย สิ่งเหล่านี้เป็นต้นเหตุของความขัดแย้งของบุคคล

แนวคิดทางการเมือง มองว่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เป็นกระบวนการสองอย่างที่คาบเกี่ยวกัน กระบวนการทั้งสองอย่างคือ ความขัดแย้งและความกลมเกลียว (เช่น ความร่วมมือกัน การสนับสนุนส่งเสริมกัน หรือการเห็นสอดคล้องกัน เป็นต้น) กระบวนการทั้งสองนี้จะปรากฏอยู่นานเท่าที่คนยังติดต่อพบปะกันอยู่ เมื่อคนตั้งแต่สองคนหรือกลุ่มคนหรือมากกว่าสองคนต้องมาติดต่อพบปะกัน แต่ละฝ่ายอาจสร้างความสัมพันธ์เบื้องต้นด้วยความขัดแย้งหรือความกลมเกลียว ถ้าความสัมพันธ์เบื้องต้นเป็นความขัดแย้งก็อาจมีความกลมเกลียวในระยะสั้นๆ เกิดขึ้น เช่น การตกลงถึงกติกาที่จะใช้สู้กันหรือการตกลงกันว่าตกลงกันไม่ได้ ถ้าหากความสัมพันธ์เบื้องต้นเป็นความกลมเกลียวก็อาจมีความขัดแย้งเกิดขึ้นอย่างน้อยก็จะเป็นการแข่งขันกันเพื่อจะคบหรือติดต่อกับคนที่ตนเองอยากจะคบด้วย

แนวคิดทางสังคมวิทยา อธิบายความหมายของความขัดแย้งว่าหมายถึงการดิ้นรนเพื่อจะได้ของที่มีคุณค่าหรือเพื่อการอ้างสิทธิในฐานะอำนาจและทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดโดยกลุ่มที่ขัดแย้งกันมิได้มีจุดมุ่งหมายเพียงจะได้สิ่งที่มีคุณค่าซึ่งตนปรารถนาแต่ยังต้องการให้ฝ่ายตรงข้ามมีความเป็นกลาง ถูกทำร้าย หรือถูกกำจัดให้หมดไป ความขัดแย้งเช่นนี้อาจเกิดขึ้นระหว่างบุคคลระหว่างกลุ่ม หรือระหว่างบุคคลกับกลุ่ม ความขัดแย้งภายในกลุ่มและความขัดแย้งระหว่างกลุ่มเป็นสิ่งที่ปรากฏให้เห็นได้ตลอดชีวิตในสังคม โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของโครงสร้างทางสังคมและความสนใจของกลุ่มต่างๆ ในสังคมนั้น ความแตกต่างของความสนใจระหว่างกลุ่มเป็นพื้นฐานนำไปสู่ความขัดแย้งทางสังคม

แนวคิดทางด้านมานุษยวิทยา เห็นว่าความขัดแย้งเป็นผลมาจากการแข่งขันระหว่างฝ่ายอย่างน้อยสองฝ่าย ฝ่ายต่างๆ ในที่นี้อาจเป็นบุคคล ครอบครัว เชื้อชาติ ชุมชน หรืออาจเป็นกลุ่มของแนวคิด องค์กรทางการเมือง เผ่าชน หรือศาสนา ความขัดแย้งอาจเกิดจากความปรารถนาหรือเป้าหมายที่ไปด้วยกันไม่ได้ สาเหตุอย่างหนึ่งของความขัดแย้งก็คือพฤติกรรมก้าวร้าว นักมานุษยวิทยาส่วนใหญ่ยืนยันว่าความขัดแย้งส่วนหนึ่งเป็นผลของวัฒนธรรม การไม่มีความขัดแย้ง การมีความร่วมมือ และการกระทำที่เป็นกฎประสานงานกันมักถูกใช้เป็นดัชนีวัดความมั่นคงของสังคม ความขัดแย้งเป็นผลที่ตามมาของระบบสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปความหมายของความขัดแย้งได้ว่า หมายถึงความไม่ลงรอยกันหรือสภาวะที่ไม่เห็นพ้องต้องกันหรือความเป็นปฏิปักษ์กันระหว่างบุคคลระหว่างกลุ่ม หรือระหว่างบุคคลกับกลุ่ม โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของโครงสร้างทางสังคมซึ่งเป็นผลมาจากการไม่ได้รับการตอบสนองทางด้านความต้องการ

5.2 ระดับของความขัดแย้ง

จากการศึกษาและพัฒนาระบบคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพในโครงการนำร่อง(ต่อเนื่อง) รวมทั้งเปรียบเทียบและขยายสู่ชุมชนใหม่ (ศูนย์วิจัยและพัฒนาอาชีวศึกษาและกระบวนการยุติธรรม,2547) ได้แบ่งลักษณะของความขัดแย้งและข้อพิพาทในชุมชน เป็น 4 ระดับ ดังนี้

1. ระดับบุคคล เป็นข้อขัดแย้งที่เกิดจากการละเมิดสิทธิส่วนบุคคล เช่น การทะเลาะวิวาทในงานบุญ งานประเพณีต่างๆ
2. ระดับครอบครัว เป็นข้อขัดแย้งในครอบครัว คู่กรณีมักจะเป็นสามีกับภรรยา และ/หรือ ลูกชาย ลูกสะใภ้ กับพ่อตา แม่ยาย ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากการประพฤติดัวไม่เหมาะสมของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งและปัญหาทางเศรษฐกิจ
3. ระดับชุมชน ส่วนใหญ่เป็นข้อขัดแย้งระหว่างองค์กร สถาบันในชุมชนกับชาวบ้าน ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากการละเมิดกฎระเบียบของกลุ่ม องค์กร ความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ความขัดแย้งของกลุ่มอำนาจเก่า อำนาจใหม่ และเรื่องผลประโยชน์
4. ระดับระหว่างชุมชน ความขัดแย้งในระดับนี้มีอยู่ค่อนข้างน้อย ที่พบอยู่บ้างได้แก่กรณีของกลุ่มวัยรุ่นยกพวกตีกันระหว่างชุมชน ความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

James L. Creighton (อ้างในวันชัย วัฒนศัพท์,2547:20) แบ่งระดับความขัดแย้งเป็น 5 ระดับ ซึ่งในแต่ละระดับก็จะมีสมมุติฐานที่แตกต่างกันเกี่ยวกับโอกาสในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง และรูปแบบของการสื่อสารระหว่างคู่กรณี ดังนี้

ตารางที่ 13 ระดับความขัดแย้ง โอกาสในการแก้ปัญหา และรูปแบบของการสื่อสาร

ระดับ	วัตถุประสงค์ที่สำคัญ	สมมุติฐานหลัก	บรรยากาศแห่งอารมณ์	วิธีการติดต่อสื่อสาร
1 การแก้ปัญหา	การแก้ปัญหา	เราสามารถช่วยกันหาทางออกได้	ความหวัง	เปิดเผย ตรงไปตรงมา โปร่งใสและไม่ปิดเบือน ยอมรับความสนใจร่วมกัน
2 ความไม่ลงรอย	ปกป้องตัวเอง	การประนีประนอมเป็นสิ่งจำเป็น	ไม่แน่นอน	แลกเปลี่ยนข้อมูลกันอย่างระมัดระวัง ใช้ภาษาที่คลุมเครือและกว้างๆ ผ่านความคิดที่ต้องไตร่ตรอง

ระดับ	วัตถุประสงค์ที่สำคัญ	สมมุติฐานหลัก	บรรยากาศแห่งอารมณ์	วิธีการติดต่อสื่อสาร
3 การแข่งขัน	การเอาชนะ	ไม่มีทรัพยากรเพียงพอที่จะดำเนินไปเรื่อยๆ	มีความขัดแย้งและมีความไม่พอใจ	ใช้ยุทธศาสตร์ของการตอบโต้ข้อมูล มีการสื่อสารที่ไม่ตรงไปตรงมา เริ่มที่จะมีการโจมตีตัวบุคคล ไม่มีใครที่จะยอมเปลี่ยนแปลงเป็นคนแรก
4 การต่อสู้	กล่าวร้ายต่อคู่กรณี	ฝ่ายตรงข้ามไม่สามารถหรือไม่ยอมเปลี่ยน ไม่มี ความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนในฝ่ายของเรา	ความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์และการสร้างกลุ่ม	การแสดงออกทางวาจา ภาษา ท่าทางที่ไม่ไปด้วยกัน ไม่ได้ ดำเนิน ติดเค้น การรับรู้ที่บิดเบือน การปฏิเสธที่จะแสดงความรับผิดชอบ
5 สงคราม	จำกัดฝ่ายตรงข้าม	ความสูญเสียของการถอยสูงกว่าความสูญเสียของการยืนหยัด	หมดหวังและแค้น	มีอารมณ์เดือดพล่าน ไม่มี ความเข้าใจแจ่มชัดในประเด็น มองเห็นว่าตัวเองถูกต้อง ความรู้สึกบิบบิ้น ไม่สามารถที่จะถอยได้

5.3 สาเหตุของความขัดแย้งและแนวทางในการยุติความขัดแย้ง

Catherine Morris (อ้างในวัณชัย วัฒนศัพท์ และคณะ) ความขัดแย้งมีต้นตอมาจากหลายสาเหตุ ได้แก่ ความขัดแย้งทางข้อมูล ความขัดแย้งทางผลประโยชน์ ความขัดแย้งทางโครงสร้าง ความขัดแย้งทางความสัมพันธ์ และความขัดแย้งทางค่านิยม ซึ่งมีรายละเอียดแตกต่างกันไปดังนี้

1. ความขัดแย้งทางข้อมูล (Data Conflict) หรือความขัดแย้งที่เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารข้อเท็จจริง ซึ่งเกิดจากการขาดแคลนข้อมูลข่าวสาร ความเข้าใจผิด การสื่อสารไม่ตรงกัน ความสับสนเกี่ยวกับความรับผิดชอบหรือขอบเขตหน้าที่ การใช้วิธีการประเมินหรือตีความที่แตกต่างกัน รวมถึงการแปลความหมายข้อมูลที่ได้รับมาไม่ตรงกัน มุมมองที่แตกต่างกัน

แนวทางในการยุติความขัดแย้งทางข้อมูลที่เป็นไปได้ เช่น ทำความตกลงในแนวทางที่ยอมรับได้ทุกฝ่ายและเหมือนกันในการรับข้อมูลต่างๆ กำหนดมาตรฐานในการตีความข้อมูลที่ได้รับ และรับฟังความคิดเห็นจากคนภายนอกที่ทุกฝ่ายยอมรับได้

2. ความขัดแย้งทางผลประโยชน์ (Interest Conflicts) เกิดจาก การแย่งชิงหรือมองว่าอาจจะมีการแย่งชิงทรัพยากรที่มีจำกัด หรือแข่งขันกันในเรื่องอื่น การแข่งขันช่วงชิงกันหรือมองว่าอาจจะมีการแข่งขันในเรื่องที่เกี่ยวกับวิธีการที่ห่วงกังวลอยู่ และการแข่งขันช่วงชิงหรือมองว่าอาจจะมีการแข่งขันช่วงชิงกันเพื่อตอบสนองความต้องการทางอารมณ์ (ความรัก ความนับถือ และความภาคภูมิใจในตนเอง)

แนวทางในการยุติความขัดแย้งทางผลประโยชน์ที่เป็นไปได้ เช่น มุ่งให้ความสำคัญกับความจำเป็นและผลประโยชน์หรือความต้องการที่แท้จริงมากกว่าความอยาก หาทางเพิ่มทรัพยากรและทางเลือกให้มากขึ้น และแสวงหาโอกาสในการแลกเปลี่ยนความต้องการของแต่ละฝ่ายที่อาจสามารถทดแทนกันได้

3. ความขัดแย้งทางค่านิยม (Value Conflicts) เกิดจาก มุมมอง ความคิด และปรัชญา หรือความเชื่อที่แตกต่างกัน ค่านิยมที่แตกต่างกัน วัตถุประสงค์ รวมสมมติฐาน และความคาดหวังที่แตกต่างกัน มาตรฐานในการประเมินแนวความคิดหรือพฤติกรรมที่แตกต่างกัน และพื้นฐานประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี หรือวิธีการเลี้ยงดูที่แตกต่างกันในแต่ละบุคคลหรือกลุ่มคน

แนวทางในการยุติความขัดแย้งทางค่านิยมที่เป็นไปได้ เช่น หาค่านิยมที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม ให้เกียรติและยอมรับในการที่จะมีความเห็นที่ไม่ตรงกัน ไม่พยายามที่จะเปลี่ยนความเชื่อของผู้อื่น สำรวจแนวทางที่จะเรียนรู้ค่านิยมของคนกลุ่มหนึ่งที่ใช้ได้ในสถานการณ์หนึ่งกับค่านิยมของคนอีกกลุ่มก็สามารถใช้ได้สถานการณ์อีกอย่างหนึ่ง

4. ความขัดแย้งทางความสัมพันธ์ (Relationship Conflicts) เกิดจาก บุคลิกภาพที่แตกต่างกัน พฤติกรรมทางลบที่เกิดขึ้นซ้ำๆกัน พฤติกรรมที่แตกต่างกัน (การปฏิบัติที่เป็นประจำ วิธีการ กระบวนการ รูปแบบ) มุมมองที่ไม่ตรงกัน รูปแบบที่ตายตัวเปลี่ยนไม่ได้ และการติดต่อสื่อสารกันอย่างไม่ต่อเนื่อง ทั้งทางทางฟังและการแสดงออก หรือการสื่อความหมายที่ไม่ตรงกัน

แนวทางในการยุติความขัดแย้งทางความสัมพันธ์ที่เป็นไปได้ เช่น ควบคุมการติดต่อสื่อสาร โดยกำหนดแนวปฏิบัติพื้นฐานหรือการจัดประชุมแยกกลุ่ม ปรับปรุงวิธีการที่ใช้ในการติดต่อสัมพันธ์กัน ทำให้มุมมองทั้งหลายชัดเจนและสร้างแนวทางที่สร้างสรรค์ไปในทางที่ดี

5. ความขัดแย้งทางโครงสร้าง (Structural Conflicts) เกิดจาก การแย่งชิงหรือมองว่าอาจจะมีการแก่งแย่งอำนาจและหน้าที่ ความไม่เท่าเทียมหรือความยุติธรรมหรือมองว่ามีความ

ไม่เท่าเทียมหรือความไม่ยุติธรรมอันเนื่องมาจากอำนาจจากการควบคุมจากความเป็นเจ้าของหรือในการจัดสรรทรัพยากร และระเบียบการจัดการ รูปแบบปฏิสัมพันธ์ที่สร้างความเสียหาย และปัญหาที่เกิดจากปัจจัยภายนอก เช่น เวลา ภูมิศาสตร์ หรือลักษณะทางกายภาพ

แนวทางในการยุติความขัดแย้งทางโครงสร้างที่เป็นไปได้ เช่น จัดรูปแบบในการควบคุมการจัดสรรทรัพยากรใหม่โดยเฉลี่ยอำนาจออกไป เปลี่ยนวิธีการให้บรรลุข้อตกลง หรือตัดสินใจเปลี่ยนวิธีการเจรจาไกล่เกลี่ยโดยจุดยืนเป็นยึดผลประโยชน์ร่วม ยกเลิกการแสดงอำนาจแต่ไปใช้การพิจารณาเรื่องสิทธิและการได้รับมอบหมาย และทำการประนีประนอมผลประโยชน์ให้ลงตัว

Duke (อ้างในเสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2534:45) ได้สรุปความคิดของผู้ทรงคุณวุฒิต่างๆ เกี่ยวกับสาเหตุของความขัดแย้ง โดยสรุปว่าสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง ได้แก่

1. ความขัดแย้งเป็นผลมาจากการเป็นเจ้าของ การใช้และการกระจายของสินค้า และทรัพยากรต่างๆ
2. ความขัดแย้งเป็นผลมาจากเกียรติยศ ศักดิ์ศรี ตำแหน่ง ฐานะ และการส่งเสริมบุคลิกภาพ
3. ความขัดแย้งเป็นผลมาจากการควบคุม หรือการชี้แนวทางให้ผู้อื่นปฏิบัติ รวมถึงการควบคุมเครื่องมือต่างๆของรัฐ
4. ความขัดแย้งเป็นผลมาจากค่านิยม
5. ความขัดแย้งเป็นผลมาจากบทบาท
6. ความขัดแย้งเป็นผลมาจากวัฒนธรรม
7. ความขัดแย้งเป็นผลมาจากการสนับสนุนอุดมการณ์ที่ต่างกันหรือตรงกันข้าม

จากการนำเสนอผลการอภิปรายกลุ่มย่อยกลุ่มที่ 2 เรื่องความขัดแย้งทางวัฒนธรรม ในการสัมมนาโต๊ะกลมเรื่องรัฐบาลใหม่กับการจัดการความขัดแย้งในสังคม เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2544 ณ โรงแรมมิราเคิลแกรนด์ กรุงเทพมหานคร โดยนายไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม ได้สรุปว่า ความขัดแย้งในมิติของวัฒนธรรม คือ มองวัฒนธรรมว่าเป็นทั้งที่มาของความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความแตกต่างกันทางความเชื่อ วิถีชีวิต ทัศนคติต่างๆ ระหว่างกลุ่มคนต่างๆ และก็เป็นวิถีหรือวิธีการที่จะป้องกันและแก้ไขความขัดแย้งได้ ฉะนั้นจึงมองวัฒนธรรมเป็นทั้งสาเหตุและวิธีการที่จะคลี่คลายความขัดแย้ง และการจัดการความขัดแย้งจึงน่าจะมี 2 ระดับ คือ

1. ระดับการแก้ไข การใช้วัฒนธรรมเป็นวิธีการในการแก้ปัญหานี้อาจจะทำได้โดยการเปลี่ยนแปลงวิธีคิด ทัศนคติของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งอาจจะพูดง่ายแต่ทำยาก คงต้องมีวิธีการเป็นขั้นตอนให้คู่กรณีมีโอกาสได้วิเคราะห์ความเชื่อของตนเอง ผู้นำในสังคมชี้ให้เห็นความไม่ถูกต้องของการมองกลุ่มคนอื่นบางกลุ่มอย่างไม่เคารพ การพยายามจัดกระบวนการให้ตัดเรื่องอารมณ์ ออกไปก่อนการเจรจาหรือการใช้อารมณ์ขันสนับสนุนการแก้ปัญหาที่โครงสร้างและการ

แก้ปัญหาแบบบูรณาการ ตัวอย่างเช่น วิธีการ Non Violence ของมหาตมะคานธี ดำเนินการแก้ไขความขัดแย้งโดยไม่ใช้ความรุนแรง การสร้างฐานอำนาจที่เท่ากันเมื่อเจรจาก็คือเหมือนกับปรับวัฒนธรรมให้ใกล้เคียงกัน การกระจายอำนาจในการตัดสินใจ อันนี้เป็นเรื่องทางโครงสร้าง การสื่อสารที่ทำให้เกิดความเข้าใจกันดีขึ้นหรือมีความเคารพซึ่งกันและกัน ที่กล่าวมานี้เป็นส่วนของการแก้ไขความขัดแย้งเมื่อเกิดขึ้นแล้ว

2. ระดับการป้องกัน รวมไปถึงการปูพื้นฐานทางวัฒนธรรมที่จะไม่นำไปสู่ความขัดแย้งประเภทที่ไม่พึงปรารถนา เป็นต้นว่าถึงขั้นตีกัน ยิงกัน ทำร้ายกันหรือนำมาซึ่งการหยุดชะงักของความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและสังคม สิ่งที่จะควรส่งเสริมให้เกิดก็คือ การมองสันติวิธีเป็นวัฒนธรรม เป็นกระบวนการ เป็นวิถีคิด เป็นวิถีทำ ซึ่งทำกันอยู่เป็นปกติวิสัย เป็นแบบแผน เป็นที่ยอมรับและเข้าใจร่วมกัน ซึ่งโยงไปเรื่องของการศึกษา การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การสร้างจิตสำนึกในการรักท้องถิ่น ผูกพันต่อท้องถิ่น การเรียนรู้ที่ไม่มุ่งแต่ตำราแต่เรียนรู้จากของจริง ซึ่งสรุปได้ว่าเป็นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้มุ่งไปสู่ปัญญา

อย่างไรก็ตาม ชันทนา บรรพศิริโชติ (2541:52-59) ได้เสนอว่าก่อนที่สังคมไทยจะเข้าไปสู่ขั้นที่สามารถหาวิธีการจัดการกับความขัดแย้งได้อย่างปกติ (Routinized Conflict) ยังมีความจำเป็นที่ต้องให้ความสำคัญกับช่องว่างบางประการที่เป็นประเด็นพื้นฐาน ได้แก่

1. การทำความจริงให้ปรากฏ หมายความว่าสังคมต้องเริ่มเรียนรู้ปัญหาเรื่องความไม่เป็นที่ธรรมที่ปรากฏอยู่ ซึ่งเป็นปัญหาพื้นฐานของความขัดแย้ง แต่ในสภาพที่เป็นอยู่ยังพบว่าข้อเท็จจริงของกรณีความขัดแย้งมักอยู่ในมือของคนกลุ่มเดียวที่มีอำนาจและทรัพยากรมากกว่า จะเห็นว่าชาวบ้านไม่มีโอกาสและความสามารถที่จะไปจ้างที่ปรึกษามารวบรวมประเด็นปัญหา และหาคำตอบให้กับข้อสงสัยบางเรื่องได้ ผู้มีอำนาจกลุ่มนั้นจึงเป็นผู้กำหนดว่าอะไรคือความจริง ด้วยเหตุนี้กระบวนการแสวงหาข้อเท็จจริงนั้นจึงต้องอยู่ในความรับรู้และความเข้าใจของแต่ละฝ่ายอย่างเท่าเทียมกัน หลักการมีส่วนร่วมในการประเมินผลกระทบของโครงการพัฒนาหรือการหาข้อเท็จจริงของสถานการณ์ความขัดแย้งด้วยการเชื่อมประสานและแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างนักวิชาการและความรู้ในชุมชนท้องถิ่นจึงควรได้รับการส่งเสริมให้เป็นจริงในทางปฏิบัติ

2. การปรับเสถียรอำนาจเพื่อทำให้ความไม่เท่าเทียมกันทางอำนาจนั้นไม่ก่อผลต่อความพยายามแก้ไขความขัดแย้งร่วมกัน จะเห็นได้ว่าความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับรัฐนั้นเรื่องอำนาจยังเป็นตัวแปรที่สำคัญ ฉะนั้นสิ่งที่จะต้องทำควบคู่กันไปคือการเสริมสร้างอำนาจให้กับชุมชนและประชาสังคมและการสร้างจิตสำนึกสาธารณะไปพร้อมๆ กัน

3. สร้างธรรมเนียมและวัฒนธรรมในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง อันที่จริงแล้วสังคมไทยยังมีจุดแข็งที่สำคัญคือการเห็นอกเห็นใจกันและการเอื้อเฟื้อต่อกัน แต่จุดแข็งเรื่องพื้นฐานความสัมพันธ์ทางสังคมแต่ดั้งเดิมที่เป็นส่วนประกอบในการแก้ไขความขัดแย้งอย่างสันติวิธี

ถูกกระแสการพัฒนาในปัจจุบันดบังเอาไว้ ดังนั้นการสร้างสรรค์คุณค่าใหม่บนฐานวัฒนธรรมสันติวิธีของสังคมไทยและการพัฒนาการเมืองใหม่ที่ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ กล่าวถึงว่าเป็นการเมืองที่อาศัยความเมตตาและการให้อภัยต้องอาศัยการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรม เพื่อมุ่งไปสู่สังคมที่มีการเสริมป้องกันการใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหา การทำให้สันติวิธีเป็นวิถีชีวิตนั้นต้องอาศัยกระบวนการกล่อมเกล้าและการเรียนรู้ทางสังคมอย่างกว้างขวางทั้งในชุมชนการเมือง ระบบราชการ องค์กรนอกภาครัฐ สถาบันการศึกษา สื่อมวลชน และประชาชนทั่วไป

5.4 รูปแบบและวิธีการในการจัดการความขัดแย้ง

แมรี พาร์คเกอร์ ฟอลเลต (Mary Parker Follett) ได้เสนอวิธีการจัดการความขัดแย้งไว้ 3 วิธี คือ

1. การเอาชนะ (Domination) หมายถึง การจัดการความขัดแย้งโดยที่ฝ่ายหนึ่งมีชัยชนะเหนือฝ่ายหนึ่ง เป็นวิธีการที่ง่ายที่สุดและเร็วที่สุดแต่ได้ผลน้อยที่สุด
2. การประนีประนอม (Compromise) เป็นวิธีที่แต่ละฝ่ายลดความต้องการของตนเองเพื่อให้เกิดความสันติสุข ทั้งสองฝ่ายไม่ได้รับผลเต็มตามที่ต้องการ
3. การบูรณาการ (Integration) เป็นวิธีการแก้ปัญหาที่ผสมเอาความต้องการของทั้งสองฝ่ายเข้าด้วยกัน วิธีนี้ได้ผลดีที่สุดในการจัดการความขัดแย้ง

เกอร์คิมเมล (Georg Simmel) ชี้ให้เห็นว่ามีวิธีการอยู่ 4 วิธี ที่จะทำให้ความขัดแย้งสิ้นสุดลง คือ

1. ทำให้เหตุความขัดแย้งหมดไป เป็นวิธีที่ทำให้คู่ขัดแย้งแยกออกจากเหตุแห่งความขัดแย้ง วิธีนี้อาจทำได้ในทันทีทันใด โดยที่คู่ขัดแย้งอาจยังไม่ได้เตรียมตัวหรือไม่รู้ตัว ผลจากการแก้ปัญหาโดยวิธีนี้อาจทำให้ความขัดแย้งต่อเนื่อง
2. ให้ฝ่ายหนึ่งชนะ เป็นวิธีที่ง่ายที่สุดในการเปลี่ยนจากการต่อสู้เป็นสันติภาพ การให้ฝ่ายหนึ่งชนะเป็นผลมาจากการที่ฝ่ายหนึ่งมีอำนาจเหนืออีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายอ่อนแอกว่าจะต้องยอมรับความพ่ายแพ้ทั้งทางจิตวิทยาและทางพฤติกรรม ถ้าหากฝ่ายอ่อนแอกว่าไม่ยอมรับความพ่ายแพ้ ก็อาจสร้างความขัดแย้งต่อไปใหม่โดยการตำหนิ วิพากษ์วิจารณ์ หรือการต่อสู้กลับหลัง
3. การประนีประนอม วิธีนี้ทั้งสองฝ่ายจะต้องตกลงที่จะแบ่งเหตุแห่งความขัดแย้ง ไม่มีฝ่ายใดชนะทั้งหมดหรือแพ้ทั้งหมด การประนีประนอมเป็นการคิดค้นที่ยิ่งใหญ่ที่สุดอย่างหนึ่งของมนุษย์ เพราะช่วยทำให้ความขัดแย้งของมนุษย์สิ้นสุดลงก่อนที่จะเกิดสงครามหรือใช้กำลัง
4. การคืนดีกัน เป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตวิสัย เกี่ยวข้องกับอารมณ์ที่นำไปสู่พฤติกรรมที่สงบสุข การคืนดีกันคล้ายๆกับการให้อภัยกัน เพราะทั้งสองอย่างเกี่ยวข้องกับการเสียสละอย่างไม่ค่อยจะมีเหตุผล และทั้งสองอย่างเกิดจากโมติจิตของบุคคล

การแก้ปัญหาความขัดแย้งจะมียุทธศาสตร์ในการจัดการความขัดแย้งอยู่ 3 รูปแบบ ดังนี้

1. แบบแพ้-ชนะ (win-lose strategy) คนโดยทั่วไปเห็นว่าความขัดแย้งเป็นการต่อสู้เพื่อเอาชนะกัน แต่ละฝ่ายจึงทำทุกอย่างเพื่อให้ฝ่ายตนชนะ เช่น ระดมความคิดเห็นและวางแผนโดยมุ่งเอาชนะคู่ต่อสู้และต้องการเอาประโยชน์ให้มากที่สุด หรือได้รับส่วนแบ่งหรือได้รับทรัพยากรให้มากที่สุด ถ้าฝ่ายหนึ่งชนะอีกฝ่ายจะต้องแพ้และผู้ชนะจะเป็นผู้ได้รับสิ่งของตามต้องการ การแก้ปัญหาแบบนี้ขึ้นอยู่กับมุมมองว่าอำนาจที่แท้จริงอยู่ที่ใด ดังนั้นแต่ละฝ่ายจะพยายามที่จะมีหรือควบคุมวังต่อไปนี้ คือ ข่าวสารและข้อมูล เงิน อำนาจ และสัมพันธภาพที่ดีกับคนสำคัญหรือกับผู้มีอำนาจ

สำหรับเทคนิควิธีการที่ใช้กับการแก้ปัญหาแบบแพ้-ชนะ นี้ สรุปเป็นเทคนิควิธีการได้ 4 วิธี คือ

1.1 การใช้อำนาจ เป็นการใช้อำนาจหน้าที่ตามกฎหมายหรือตามที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นการสั่งการให้อีกฝ่ายหนึ่งปฏิบัติตามในลักษณะการออกคำสั่ง ผู้อยู่ใต้คำสั่งจะปฏิบัติตามลักษณะถูกบังคับ ทำให้ภาพรวมออกมาแสดงออกในเชิงทำลายในทางอ้อม เพราะผู้ปฏิบัติจะทำตามด้วยความฝืนใจ ทำให้เกิดผลในทางปฏิบัติอย่างเต็มที่

1.2 การคุกคาม ขู่เข็ญ ทั้งร่างกายและจิตใจ เป็นวิธีที่ทำให้สมาชิกของกลุ่มยอมทำตาม เพราะเกิดความเกรงกลัวในอิทธิพลและอำนาจของผู้คุกคาม ขู่เข็ญ หากไม่ให้ความร่วมมือหรือปฏิบัติตามที่ต้องการก็มักจะประสบความสำเร็จ เจ็บปวดหรือเป็นภาวะจำยอมที่ต้องปฏิบัติตาม

1.3 การใช้เสียงข้างมาก เป็นการใช้อำนาจเพื่อการตัดสินใจ ทุกคนในกลุ่มจะเป็นผู้เลือกลงคะแนนให้ตามเหตุผลและความต้องการของตนเอง บางครั้งไม่ได้โหวตด้วยเหตุผลแต่จะโหวตตามฝ่ายที่ตนคาดว่าจะชนะ วิธีการใช้เสียงข้างมากนี้สมาชิกในกลุ่มจะยอมรับว่าเป็นวิธีการที่ยุติธรรม

1.4 การใช้เสียงข้างน้อย กล่าวคือ ผู้นำในกลุ่มจะหาผู้สนับสนุนความเห็นของตนและใช้อำนาจรวบรัดให้เป็นแนวทางที่ทุกคนในกลุ่มต้องปฏิบัติ ลักษณะนี้มักจะเกิดขึ้นจากการที่ไม่มีผู้ใดกล้าคิดหรือแสดงความคิดเห็นให้ผู้อื่นในกลุ่มได้ทราบ มักจะนิ่งเงียบจนดูเหมือนว่าเป็นความต้องการของทุกคน ผู้นำในกลุ่มจึงสรุปรวบรัดให้เป็นไปตามที่ต้องการ

2. แบบแพ้-แพ้ (lose-lose strategy) การจัดการกับปัญหาแบบแพ้-แพ้ นี้ เกิดจากความคิดที่ว่าสถานการณ์ความขัดแย้งเกิดจากการมีทรัพยากรอย่างจำกัด แต่จะฝ่ายจะพอใจ ถ้าได้รับส่วนแบ่งจากทรัพยากรนั้นอย่างเป็นธรรม การแก้ปัญหาแบบนี้ใช้ความสามารถในการเจรจาต่อรองเป็นประเด็นสำคัญ ในบางครั้งวิธีนี้อาจหลีกเลี่ยงจากความขัดแย้งดีกว่าการเผชิญหน้ากัน

ส่วนผลของการแก้ปัญหาทำให้แต่ละฝ่ายได้บางส่วนเท่านั้น ไม่ได้เต็มตามความต้องการ จึงเรียกว่าแพ้ทั้งคู่หรือแบบแพ้-แพ้

สำหรับเทคนิควิธีการที่ใช้กับการแก้ปัญหาแบบแพ้-แพ้ สรุปเทคนิควิธีการได้ 5 วิธี คือ

2.1 การประนีประนอม เป็นการไกล่เกลี่ยให้แต่ละฝ่ายจะต้องเสียสละสิ่งที่ตนอยากได้ลงบ้าง การประนีประนอมจะได้ผลหากทั้งสองฝ่ายรับรู้ว่แต่ละฝ่ายมีอำนาจพอกัน ไม่เช่นนั้นการประนีประนอมก็มักจะไม่ได้ผล

2.2 การประสานประโยชน์ด้วยการแลกเปลี่ยนความต้องการซึ่งกันและกัน กระทำโดยฝ่ายหนึ่งยอมแพ้ในเรื่องหนึ่งโดยหวังว่าอีกฝ่ายจะยอมแพ้ให้อีกเรื่องหนึ่ง

2.3 การนำประเด็นปัญหาเสนอบุคคลที่สามซึ่งเป็นกลาง ในกรณีนี้บุคคลที่สามมักจะแก้ปัญหาโดยใช้ทางสายกลางระวังไม่ให้ทั้งสองฝ่ายต้องเสียหน้า

2.4 การอาศัยระเบียบ การอ้างระเบียบ เพื่อหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าเท่านั้น

2.5 การโคจรของการบริหาร เป็นการถ่วงเวลาการแก้ปัญหาไว้ชั่วคราว คล้ายกับการรอเวลาให้ผ่านพ้นไปก่อน จึงจะคิดพุดจากกัน ดังนั้น คำพุดที่ปรากฏออกมาจึงมักเป็น"อยู่ในระหว่างการพิจารณา" หรือ "ต้องการข้อมูลเพิ่มเติม" หรือ "เป็นเรื่องซับซ้อนต้องใช้เวลาน้อย" เนื่องจากไม่ยอมนำเอาประเด็นความขัดแย้งมาพุดกันอาจเป็นชนวนเหตุทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นได้ในภายหลัง

3. แบบชนะ-ชนะ (win-win strategy) เป็นวิธีการที่มีทั้งเหตุผลและวิธีการสร้างสรรค์เป็นที่พอใจของทุกฝ่าย โดยที่แต่ละฝ่ายไม่ต้องเสียอะไร เป็นวิธีการแก้ปัญหาที่แท้จริง ขึ้นอยู่กับความใจกว้างของทุกฝ่ายและความจริงใจที่จะแก้ปัญหา ซึ่งไม่ใช่มุ่งจะยุติความขัดแย้งเท่านั้น แต่เน้นที่เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์โดยให้ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์สูงสุด เน้นที่ความร่วมมือในการแก้ปัญหา

ลักษณะนี้จะเป็นเช่นนี้ได้ก็ต่อเมื่อคู่กรณีมีอำนาจในระดับใกล้เคียงกัน ทุกฝ่ายจะต้องรับผิดชอบร่วมกันในการแสวงหาทางออกซึ่งเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย พลังของแต่ละฝ่ายจะถูกใช้โดยมุ่งที่ปัญหามีได้มุ่งไปที่คู่ต่อสู้ ทุกฝ่ายมีข้อมูลที่ถูกต้องและมีความรู้สึกที่ดี การส่งและการรับข้อมูลย้อนกลับจะไม่กล่าวหาใส่ร้ายกัน ควรหาเลือกหลายทางและเลือกทางออกที่ดีที่สุด

สำหรับเทคนิควิธีที่ใช้กับการจัดการกับปัญหาความขัดแย้งแบบชนะ-ชนะ มี 2 วิธี คือ

3.1 การมีความเห็นสอดคล้องกัน กระทำโดยทุกฝ่ายร่วมกันหาวิธีแก้ปัญหาความขัดแย้งและยอมรับทั้งเป้าหมายและวิธีการ ทุกฝ่ายร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจ ยอมรับในกระบวนการตัดสินใจของกลุ่ม

3.2 การตัดสินใจแบบผสมผสานหรือการนำเอาปัญหา เหตุผล ความต้องการ ค่านิยม และเป้าหมายของทุกฝ่ายมารวมเข้าด้วยกัน แล้วร่วมกันคิดค้นหาทางแก้ปัญหา ร่วมกัน

ตัดสินใจเลือกทางออกที่คิดว่าดีที่สุดและเป็นทางเลือกที่ทุกฝ่ายยอมรับได้ วิธีนี้จึงเกี่ยวข้องกับขั้นตอนของกระบวนการตัดสินใจ

สรุป การจัดการความขัดแย้งกับกระบวนการทัศนกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ อาจกล่าวได้ว่า ความขัดแย้งนำมาซึ่งวิกฤตและโอกาส นั่นคือ ความขัดแย้งไม่จำเป็นต้องนำไปสู่ข้อพิพาทและความรุนแรงเสมอไป แต่ในทางตรงกันข้ามการมีความขัดแย้งในระดับต่ำก็จะช่วยให้สังคมมีความมั่นคงขึ้น และถ้าความขัดแย้งเป็นไปในทางบวกก็ยิ่งจะมีผลดีต่อสังคม โดยทุกฝ่ายจะต้องให้เกียรติและยอมรับในการที่จะมีความเห็นที่ไม่ตรงกัน สำหรับรูปแบบในการจัดการความขัดแย้งที่ดีก็คือ รูปแบบของการบูรณาการร่วมกัน หรือ แบบชนะ-ชนะ ซึ่งเป็นวิธีการที่มีทั้งเหตุผลและวิธีการสร้างสรรค์เป็นที่พอใจของทุกฝ่าย โดยที่แต่ละฝ่ายไม่ต้องเสียอะไร เป็นวิธีการแก้ปัญหาที่แท้จริง ขึ้นอยู่กับความใจกว้างของทุกฝ่ายและความจริงใจที่จะแก้ปัญหา ซึ่งไม่ใช่มุ่งจะยุติความขัดแย้งเท่านั้น แต่เน้นที่เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์โดยให้ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์สูงสุด เน้นที่ความร่วมมือในการแก้ปัญหา ซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการทัศนกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ กล่าวคือ การแก้ปัญหาไม่ใช่เรื่องการหาผู้แพ้ผู้ชนะ หรือหาว่าใครถูกใครผิด แต่เป็นแนวทางแก้ไขปัญหาก็เกี่ยวกับความปลอดภัยของสาธารณะเพื่อนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งหลักการดังกล่าวให้ความสำคัญกับ หลักประชาธิปไตย หลักความเสมอภาค หลักการอยู่ร่วมกัน หลักการทำงานร่วมกัน และหลักผู้พิทักษ์ และทำได้โดยการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดและทัศนคติของเจ้าหน้าที่ของรัฐ รวมทั้งการมองสันติวิธีเป็นวัฒนธรรม เป็นวิธีคิด เป็นวิธีทำ และโยงไปถึงเรื่องของการศึกษา การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การสร้างจิตสำนึกในการรักท้องถิ่น ผูกพันต่อท้องถิ่น การเรียนรู้ที่ไม่มุ่งแต่ตำราแต่เรียนรู้จากของจริง อันเป็นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้มุ่งไปสู่ปัญญา

6. ทูทางสังคม

ตามนิยามของนักเศรษฐศาสตร์ สำนักธนาคารโลก ให้ความหมายว่า “ทุนทางสังคม” คือ การที่บุคคลสามารถได้ประโยชน์จากการเป็นสมาชิกของสังคมหรือเครือข่ายสังคมหรือโครงสร้างสังคมรูปแบบอื่น ในระดับล่างสุดคือการเป็นสมาชิกครอบครัว เครือญาติ หรือกลุ่มสังคม ในระดับกลางคือความสัมพันธ์ของบุคคลกับชุมชน และระดับบนคือสถาบันหรือนโยบายของรัฐหรือประชาสังคมที่เชื่อมโยงสมาชิกไว้ด้วยกัน ความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและเชื่อมโยงสมาชิกครอบครัว เพื่อน หรือกลุ่มบ้าน คือความสัมพันธ์ที่เรียกว่า bonding ส่วนความสัมพันธ์ที่หลวมกว่านี้ที่เชื่อมโยงสมาชิกกลุ่มประชาสังคมหรือเพื่อนร่วมงานไว้ด้วยกันเรียกว่า bridging ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แนวราบระหว่างคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสังคมและอำนาจทางการเมืองระดับเดียวกัน ส่วนความสัมพันธ์แนวตั้งระหว่างผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสังคมการเมืองต่ำกว่า

กับผู้ที่สูงกว่า คือความสัมพันธ์ที่เรียกว่า linking กล่าวโดยสรุปได้ว่า ทูทางสังคมคือความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบและแนวตั้ง ระหว่างบุคคล สถาบัน และ/หรือ องค์กร ทั้งในรูปปัจเจก กลุ่ม และรูปเครือข่าย ทั้งนี้รวมทั้งค่านิยม บรรทัดฐานที่สังคมยึดถือ ซึ่งมีผลต่อวิถีชีวิต และวิถีการผลิตในระดับครอบครัว ชุมชน และประชาสังคม (อมรา พงศาพิชญ์, 2546, น.124-125) ทูทางสังคมมีความจำเป็นและมีบทบาทในการพัฒนาสังคมในหลายๆด้าน รวมถึงการให้ความช่วยเหลือสงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาสทั้งหลาย การช่วยเสริมสร้างการเลือกอันหลากหลายให้แก่สังคม โดยการสนับสนุนให้กลุ่มชนต่างๆสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ดีขึ้น อีกทั้งยังจะนำไปสู่การช่วยพิทักษ์สิทธิ และการนำเสนอทิศทางใหม่ๆในการพัฒนาสังคมในอนาคต (อมรา พงศาพิชญ์, 2546, น.128)

ศาสตราจารย์ ดร.อมรา พงศาพิชญ์ อธิบายทูทางสังคมไว้ 2 แนวคิด คือ แนวคิดระบบอุปถัมภ์ และแนวคิดเครือข่ายการตอบแทนและใช้ประโยชน์ร่วมกัน

แนวคิดระบบอุปถัมภ์ มองว่าความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เป็นทั้งความสัมพันธ์แนวราบและแนวตั้ง ซึ่งอาจเป็นความสัมพันธ์ภายในชุมชนหรือระหว่างสมาชิกในชุมชนหรือชุมชนข้างเคียงหรือองค์กรระดับสูงกว่าชุมชน ส่วนที่เป็นความสัมพันธ์แนวราบก็เป็นความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติตลอดจนกลุ่มเพื่อนได้ด้วย ความสัมพันธ์ระดับครอบครัวหรือความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติ ตั้งอยู่บนแนวคิดเรื่องกตัญญูกตเวทีหรือบุญคุณ ส่วนระบบอุปถัมภ์ในความสัมพันธ์ระดับชุมชนและสังคมนั้น ความสัมพันธ์แนวตั้งเกิดขึ้นจากการที่สมาชิกในสังคมเข้าถึงทรัพยากร เกียรติยศ อำนาจ โภคทรัพย์ และโอกาสดี ฯลฯ ไม่เท่าเทียมกัน คนที่เข้าถึงยากกว่าหรือน้อยกว่าจึงสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ขึ้นกับคนที่เข้าถึงได้ง่ายกว่าหรือมากกว่า เพื่อให้มีโอกาสเข้าถึงสิ่งต่างๆได้เพิ่มขึ้น ในขณะที่ผู้ที่เข้าถึงได้มากกว่าก็ต้องการบางสิ่งบางอย่างจากผู้เข้าถึงได้น้อยกว่า ความสัมพันธ์นี้จึงเป็นการแลกเปลี่ยนกัน

แนวคิดเครือข่ายการตอบแทนและใช้ประโยชน์ร่วมกัน อธิบายว่าทูทางสังคมไทยอยู่ภายใต้หลักการสำคัญ 2 ประการ คือ (1) หลักการตอบแทนกัน (reciprocity) และ (2) หลักการใช้ประโยชน์ร่วมกัน (communitality)

หลักการตอบแทนกัน ถือว่าเป็นหลักการสร้างพันธะทางสังคมในการตอบแทนกัน เป็นกลไกการสร้างความร่วมมือเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การลงแขก การระดมแรงงานเพื่อกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน เป็นหลักการที่เน้นความเท่าเทียม เป็นบรรทัดฐานที่ถูกผลิตซ้ำเรื่อยมาจนกลายเป็นสถาบันสำคัญในชุมชน ถือเป็นการสร้างหลักประกันความมั่นคงอีกทางหนึ่งของชีวิต

หลักการใช้ประโยชน์ร่วมกัน หมายถึง การใช้พื้นที่ส่วนรวมของชุมชนในด้านต่างๆ นอกจากจะเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมาใช้ประโยชน์ร่วมกันได้แล้ว ยังแฝงนัยของการจัดการร่วมกันของชุมชนโดยกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อควบคุมการใช้พื้นที่อันถือเป็นสมาชิกในชุมชน

ทุนวัฒนธรรมเป็นทุนทางสังคมอย่างหนึ่ง การอธิบายทุนวัฒนธรรมในแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ที่เป็นกลไกที่สร้างความสัมพันธ์และคงความสัมพันธ์ของสมาชิกชุมชนไว้ด้วยกัน

ผลวิจัยเรื่อง การจัดทำกรอบตัวชี้วัดทุนทางสังคมไทย โดย รศ.ดร.ชวินทร์ สันะบรรจง และคณะ พบว่า ตัวแปรที่สามารถบ่งชี้ทุนทางสังคมไทย จำแนกตามมิติ 6 มิติ คือ

1. มิติด้านกลุ่มและเครือข่าย ตัวแปรบ่งชี้ที่สำคัญ ได้แก่ การมีกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มอาสาสมัคร กลุ่มอาชีพ ธกส. และกลุ่มชุมชนในหมู่บ้าน การเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ธกส. และกลุ่มผู้สูงอายุ และการขอความช่วยเหลือจากเพื่อนบ้าน เพื่อนนอกชุมชน และจากกรรมการกลุ่มที่เป็นสมาชิก
2. มิติด้านความไว้วางใจและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตัวบ่งชี้ที่สำคัญ ได้แก่ การให้ความร่วมมือโดยสละเวลา แรงงาน และเงิน และความไว้วางใจที่มีต่อบุคคลต่างๆ
3. มิติด้านกิจกรรมร่วมและความร่วมมือ ตัวบ่งชี้ที่สำคัญ ได้แก่ ความคิดเห็นต่อการร่วมแรงร่วมใจกันแก้ปัญหาของคนในชุมชน
4. มิติด้านข่าวสารและการสื่อสาร ตัวบ่งชี้ที่สำคัญ ได้แก่ ความไว้วางใจต่อข้อมูลจากสื่อมวลชน
5. มิติด้านการรวมกลุ่มทางสังคมและการผนวกเข้าร่วม ตัวบ่งชี้ที่สำคัญได้แก่ ความแตกต่างของสมาชิกกลุ่มในด้านการศึกษา สถานภาพทางสังคม/ตำแหน่งหน้าที่ และความเชื่อทางการเมือง
6. มิติด้านการมีอำนาจและกิจกรรมการเมือง (empowerment and political action) ตัวบ่งชี้ที่สำคัญได้แก่ ความคิดเห็นต่อการออกไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง และความสามารถในการปรับปรุงวิถีชีวิตและสถานภาพของตนเอง

คณะผู้วิจัยได้เสนอแนะเชิงยุทธศาสตร์ ที่จะทำการเสริมสร้างทุนทางสังคมไทยดังนี้

1. การส่งเสริมกลุ่มและเครือข่าย ให้มีสถานะเชิงกฎหมาย เพื่อที่จะสามารถสร้างเครือข่าย สนับสนุน/รับการสนับสนุน และมีความโปร่งใสสามารถตรวจสอบได้
2. ข่าวสารและการสื่อสาร จะเป็นตัวสนับสนุนในการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เพราะจะทำให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอย่างเป็นรูปธรรม ก่อให้เกิดทุนทางสังคมขึ้นเพราะทุกส่วนมี bond ยึดเหนี่ยวซึ่งกันและกัน
3. การส่งเสริมความเสมอภาคและความเป็นธรรมในสังคม ไม่ว่าจะเป็นในระดับใดก็ตาม จะช่วยเพิ่มทุนทางสังคมได้ เพราะเป็นการลดความขัดแย้ง ไม่ว่าจะเป็น

จะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม และแม้แต่ในระดับกายภาพ เช่น เพศ อายุ เป็นต้น

สังคม/ชุมชนที่มีความเสมอภาคและเป็นธรรม จึงจะเป็นสังคมที่สามารถสร้างความไว้วางใจให้เกิดขึ้นได้ ความไว้วางใจ ความรัก ความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน เป็นปัจจัยสำคัญของสังคมในกระบวนการทัศนคติความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

7. วัฒนธรรมการระงับข้อพิพาทของไทย

สำหรับสังคมไทย เมื่อศึกษาเรื่องวัฒนธรรมชุมชนก็พบว่า สังคมไทยก็มีวิธีการระงับข้อพิพาทในชุมชนมานานแล้ว และแม้ว่าจะมีการปฏิรูปการศาลและกระบวนการยุติธรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เนื่องจากความยุติธรรมทางอาญาโดยรัฐไม่มีที่มาและไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน เรียกได้ว่าเป็นสิ่งแปลกปลอมของชุมชน เป็นสิ่งที่ชาวบ้านไม่คุ้นเคย เป็นเรื่องที่ชาวบ้านยากจะเข้าใจและเข้าถึง นอกจากนั้นกระบวนการยุติธรรมทางอาญาที่ต้องอาศัยผู้ชำนาญเฉพาะทาง (specialist) ยังต้องมีค่าใช้จ่าย มีราคาแพง ในขณะที่การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชนเป็นสิ่งที่ชาวบ้านคุ้นเคยและเข้าถึงได้ง่ายกว่า ไม่เสียทั้งเวลาและค่าใช้จ่าย การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทในชุมชนไทยจึงยังคงมีอยู่จนทุกวันนี้

จากการศึกษาเรื่องวัฒนธรรมหมู่บ้านไทย (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา, 2541) เป็นการศึกษาความสำคัญของวัฒนธรรมต่อการดำรงอยู่และศักยภาพของหมู่บ้านโดยทำการศึกษามูลบ้านทุกภาค การเลือกหมู่บ้านในการศึกษาได้ยึดหลักเกณฑ์การกระจายพื้นที่ศึกษาให้ครอบคลุมระหว่างพื้นที่ที่อยู่ใกล้เขตเมืองที่ได้รับอิทธิพลความเป็นสมัยใหม่มาก กับพื้นที่ค่อนข้างห่างไกลจากอิทธิพลดังกล่าว ผลการศึกษาพบว่า ในหมู่บ้านภาคเหนือยังคงใช้ "ระบบหมวด" ในการจัดระเบียบและหน้าที่ระหว่างคนในชุมชน ประกอบด้วยหมวดวัด หมวดบ้าน หมวดเหมืองฝาย หมวดบ้านมี"แก้วบ้าน"เป็นผู้นำ มีหน้าที่ในการปกครองดูแลลูกบ้าน ทำหน้าที่ในการประนีประนอมหรือตัดสินเมื่อมีกรณีพิพาทหรือละเมิดกฎของหมู่บ้าน การที่ชาวบ้านยังคงใช้ระบบหมวดในหมู่บ้าน เพราะชาวบ้านเห็นว่าเป็นระบบที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ แม้ว่ารัฐบาลเข้าไปใช้ระบบการปกครองสมัยใหม่ มีการเลือกตั้งกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน ชุมชนก็ตอบสนองเพียงเป็นพิธีตามความต้องการของทางราชการ แต่ไม่ได้ใช้ทำงานจริงในทางปฏิบัติ พวกเขาบอกว่า "เราตั้งตำแหน่งเหล่านี้ไว้สำหรับรายงานและให้มาตรวจ ไม่ได้มีไว้สำหรับทำงาน" สำหรับหมู่บ้านในภาคอีสาน มีผู้ชำนาญเฉพาะทางเป็นผู้นำชุมชนในด้านต่างๆ ที่สำคัญคือ "จำบ้าน" มีหน้าที่ปกครองลูกบ้านโดยมีสภาผู้เฒ่าหรือกลุ่มผู้เฒ่าให้ความช่วยเหลือ ใช้หลักคุณธรรม บางหมู่บ้านยังคงมีสภาผู้เฒ่าวินิจฉัยปัญหาความขัดแย้งของชุมชนอยู่ ชุมชน ถือว่ากำนัน/ผู้ใหญ่บ้านเป็นเพียงคนกลางติดต่อระหว่างหมู่บ้านกับรัฐบาล บางหมู่บ้านยกให้ผู้เฒ่า

ผู้แก่เป็นที่ปรึกษาของกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน/ผู้ใหญ่บ้านที่ผู้เฒ่าผู้แก่ไม่ให้ความร่วมมือ ไม่ยอมรับ ชาวบ้านก็ไม่ยอมรับไปด้วยเช่นเดียวกัน ในหมู่บ้านภาคใต้ ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ที่ตั้งอยู่ในคาบสมุทรที่แคบและยาว ตลอดจนความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ที่แตกต่างจากภาคอื่นๆ ส่งผลให้ชาวบ้านได้รับอิทธิพลจากสองวัฒนธรรม คือวัฒนธรรมหมู่บ้านที่เน้นการรวมหมู่ช่วยเหลือพึ่งพากัน และวัฒนธรรมการผลิตที่เน้นเรื่องประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ และประโยชน์สูงสุด สิ่งเหล่านี้ทำให้ชุมชนจัดการและรับมือกับปัญหาโดยการเน้นพลังอำนาจของตนเอง ไม่ยอมรับว่าอำนาจอื่นเหนือกว่า หรือครอบงำไว้ อุดมการณ์ที่สำคัญของชาวบ้านคือ ดึงเอาอำนาจที่จะควบคุมชีวิตตนเองคืนมา ต่อต้านรัฐและนายทุน การจัดการชุมชนของชาวบ้านในภาคใต้แสดงให้เห็น 2 สิ่งคือ (1) ทางเลือกใหม่ของสังคมไม่จำเป็นต้องตีตรากฎหมายจากรัฐบาลกลาง นอกจากได้รับความหมายแล้วยังอาจเป็นอุปสรรค และ (2) ความรู้เรื่องการบริหารจัดการชุมชนไม่จำเป็นต้องมาจากภายนอก ความรู้อาจองงามขึ้นมาเองจากการเรียนรู้จากพื้นฐานความจริงในสังคมของตนเอง สำหรับหมู่บ้านในภาคกลาง แม้ว่าจะอยู่ใกล้ศูนย์รวมอำนาจมาตั้งแต่สมัยโบราณ แต่ในด้านความสัมพันธ์กับรัฐ ชาวบ้านมักกล่าวถึงรัฐด้วยความรู้สึกเบื่อหน่ายและไม่เชื่อถือ ชาวบ้านภาคกลางยังคงให้ความสำคัญต่อเอกลักษณ์ความสัมพันธ์ต่อครอบครัวและต่อชุมชนที่ตนเองเป็นสมาชิกอยู่ ข้อมูลต่างๆ ที่กล่าวมานี้เป็นข้อบ่งชี้ประการหนึ่งถึงความเป็นไปได้ในการใช้กระบวนการความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เพื่อระงับข้อพิพาทในชุมชนโดยชุมชนเอง

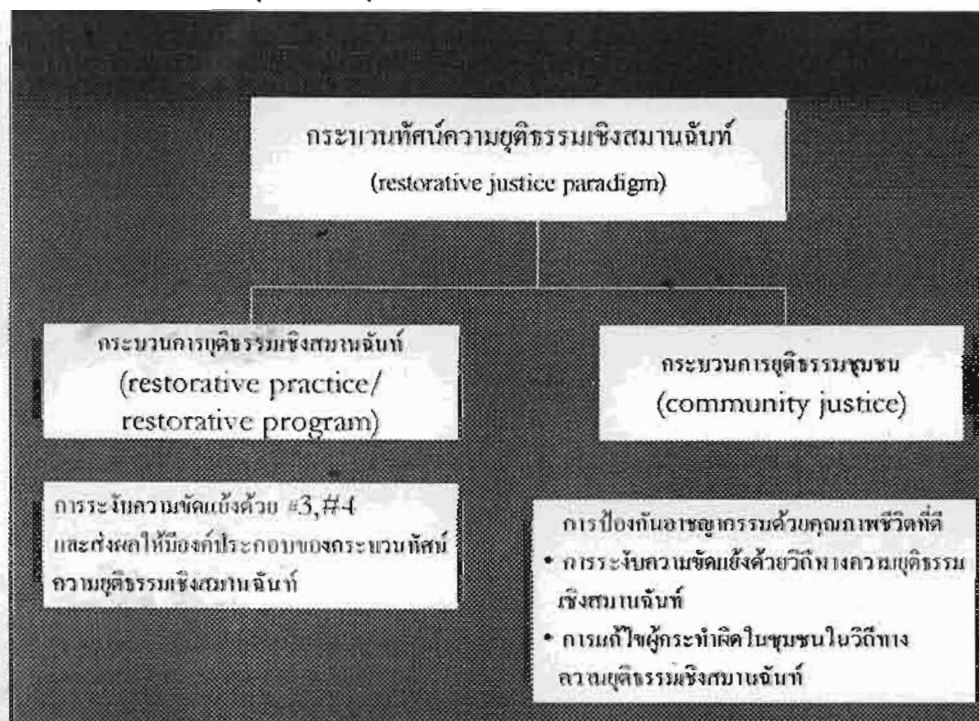
รายงานการวิจัยเรื่อง "เจ้าโคตร: การระงับความขัดแย้งในวัฒนธรรมอีสาน" พบว่า สังคมอีสานมีการระงับข้อพิพาทด้วยเจ้าโคตร คนอีสานรู้จักเจ้าโคตรในชื่อที่แตกต่างกันคือ 1) เจ้าโคตร คือระบบความเชื่อดั้งเดิมของสังคมอีสาน ซึ่งสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน และเป็นระบบที่เกื้อกูลต่อชุมชนอย่างมาก 2) เจ้าโคตรคือญาติผู้ใหญ่ เมื่อมีการเจ็บป่วย หรือมีความขัดแย้งในครอบครัว จะเชิญผู้ใหญ่มาคุยกันเพื่อระงับความขัดข้องวุ่นวาย เจ้าโคตรมีบทบาทแทนศาลยุติธรรม และมีพลังในการระงับความขัดแย้งในอีสานอย่างมาก 3) เจ้าโคตรคือผู้เฒ่าผู้แก่ที่เป็นญาติของแต่ละกลุ่มตระกูล ที่เครือญาติให้การเคารพนับถือสืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ 4) เจ้าโคตรคือระบบผู้หลักผู้ใหญ่ในตระกูลหมู่บ้าน ทำหน้าที่ระงับความขัดแย้งในสังคมด้วยหลักการประนีประนอม เป็นระบบที่ใช้มิติทางวัฒนธรรมชุมชน เพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งเบื้องต้น และมุ่งให้ชุมชนมีความปลอดภัยอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ทำหน้าที่แก้ไขปัญหาคือข้อขัดข้องต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมและชุมชนให้เกิดการผ่อนคลายและหมดไปหรือเบาบางลง ทำหน้าที่แบ่งปันบุญมั่งมรดกให้แก่ลูกหลานอย่างเป็นธรรม ภายใต้กรอบแห่งขนบธรรมเนียมประเพณีอันเป็นรากเหง้าแห่งชุมชน ผลสำเร็จในการปฏิบัติหน้าที่เจ้าโคตรประการหนึ่งที่สอดคล้องกับวิถีทางความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์คือ การสร้างความสามัคคีปรองดองให้เกิดขึ้นใน

สังคม เป็นสังคมที่ร่มเย็นเป็นสุข มั่นคง สร้างสังคมให้เกิดการประนีประนอมสู่ความเป็นอยู่อย่าง
 อบอุ่นร่มเย็นแก่ลูกหลาน ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนอีสานเป็นผลดีของการมีระบบเจ้าโคตรหลาย
 ประการ ที่สำคัญคือ ระบบเจ้าโคตรก่อให้เกิดความสงบสุข อบอุ่น และร่มเย็น ซึ่งเป็นเป้าหมาย
 สูงสุดของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ผลการวิจัยพบว่าชุมชนอีสานปัจจุบันเห็นความสำคัญของ
 เจ้าโคตรน้อยลง ทั้งที่รู้ว่าเจ้าโคตรคืออะไร ช่วยสังคมได้อย่างไร แต่ในทางปฏิบัติมีบทบาท
 น้อยลง ส่วนใหญ่ยังมีในพิธีแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ และพิธีทางศาสนาต่างๆ ส่วนหน้าที่ในการ
 ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเป็นหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นส่วนใหญ่
 การแบ่งปันมรดกก็หันไปใช้กระบวนการทางกฎหมายแทน แม้กระนั้นก็ตาม ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า
 ชุมชนอีสานยังมีปัญหาในการใช้ระบบงานยุติธรรมอาญาในการระงับความขัดแย้ง โดยให้
 ความเห็นถึงแม้จะเที่ยงตรงแต่ก็ไม่สมบูรณ์ เพราะเมื่อระงับความขัดแย้งอย่างหนึ่งแล้ว
 ก็ก่อให้เกิดความขัดแย้งอีกอย่างหนึ่งเกิดขึ้น เพราะระบบตำรวจและศาลยุติธรรมจะตัดสินให้มี
 ผู้แพ้ผู้ชนะ ผู้ชนะก็พอใจว่าเป็นผู้ชนะ แต่ทั้งสองฝ่ายกลับมาอยู่หมู่บ้านเดียวกัน จึงมีเรื่อง
 ทะเลาะกันไม่มีที่สิ้นสุด ต่างกับระบบเจ้าโคตรที่ใช้ความเมตตาและสันติวิธีในการระงับความ
 ขัดแย้ง เมื่อนำคู่กรณีมาไต่สวนทวนความ แล้วชี้ให้เห็นว่าใครถูกใครผิด ก็จะสั่งสอนให้อยู่
 ร่วมกัน สอนให้ปรับตัวให้เข้ากับสังคมหมู่คณะ มีการปรับไหมไถ่โทษ แล้วประนีประนอมให้
 เข้าใจกันและกัน ทั้งสองฝ่ายก็อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันอย่างมีความสุข ผู้วิจัยแสดงความห่วงใยว่า
 ระบบเจ้าโคตรค่อยๆ หายไปและลดบทบาทลง ทำให้สังคมชนบทที่มีความเอื้ออาทรต่อกัน
 จะกลายเป็นสังคมเมืองที่เต็มไปด้วยการเอาตัวรอดและค่อนข้างเห็นแก่ตัวในที่สุด ผู้วิจัยเสนอให้
 ปรับปรุงระบบเจ้าโคตรในสังคมอีสาน โดยให้ถือว่าระบบเจ้าโคตรเป็นระบบระงับความขัดแย้ง
 พื้นบ้านในสังคมอีสานโดยใช้มิติทางวัฒนธรรมเป็นหลัก สำหรับวิธีการในการปรับปรุงนั้น ผู้วิจัย
 ได้เสนอให้ปรับปรุงทั้งในส่วนของปัจจัยภายในและภายนอกชุมชน ปัจจัยภายในปรับปรุงโดยการ
 อบรมผู้เป็นเจ้าโคตรให้มีความรู้และคุณธรรม และให้การศึกษาแก่เด็กและชุมชนให้ตระหนักถึง
 ระบบเจ้าโคตร ส่วนปัจจัยภายนอก คือให้ที่ทางราชการให้ความสำคัญ การวิจัยได้ข้อมูลจาก
 ปราชญ์ท้องถิ่นในอำเภอเขมราฐ พบว่า ปัจจุบันแม้ว่าอำนาจทางบ้านเมืองจะอยู่กับกำนัน
 ผู้ใหญ่บ้านก็ตาม เมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ก็จะเรียกคู่กรณีไปรวมกันที่บ้านกำนัน/
 ผู้ใหญ่บ้าน แล้วนัดเจ้าโคตรทั้งสองฝ่ายไปที่นั่นด้วย โดยตกลงกันที่นั่น ซึ่งก็คือการย้ายสถานที่
 จากบ้านเจ้าโคตรเป็นบ้านกำนันผู้ใหญ่บ้านนั่นเอง แต่กำนันจะร่วมกับเจ้าโคตรเป็นผู้ตัดสิน บาง
 กรณีในอำเภอตระการพืชผล แม้ว่าเรื่องราวจะถึงตำรวจแล้วก็ตาม ตำรวจจะสอบถามว่า
 “พ่อเฒ่าเจ้าโคตรตัดสินแล้วหรือยัง” ถ้าตอบว่า “ยัง” ตำรวจจะให้กลับไปตกลงกันที่หมู่บ้านก่อน
 จะไม่รับแจ้งความ เหล่านี้คือกรณีตัวอย่างที่กระบวนการยุติธรรมช่วยระบบเจ้าโคตรดำรงอยู่และ
 พลิกฟื้นความสำคัญและบทบาทขึ้นมาได้ นอกจากนี้ปราชญ์ชาวบ้านก็พยายามพัฒนาระบบเจ้า

โคตรไว้ จากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่มากมาย สร้อยสะกลาง ปราชญ์ชาวบ้านสระคูณ ตำบลโคกล่าม อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ได้มีการพัฒนาระบบ “เจ้าโคตร” เข้าสู่ระบบศาล โดยจัดศาลในหมู่บ้านออกเป็น 3 ศาล คือ 1) ศาลเจ้าโคตร เป็นศาลของคุ้มเจ้าโคตร 5-10 คน ประกอบเป็นกรรมการ มีหน้าที่ในการดูแลความถูกต้องของสังคม ดูแลสวัสดิการและอื่นๆ ชาวบ้านเป็นผู้เลือกมาเองเป็นตัวแทนของเขา เท่ากับเป็นศาลเบื้องต้น 2) ศาลผู้ใหญ่บ้าน เป็นศาลทางราชการประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน และผู้ช่วยต่างๆ ทำหน้าที่ต่อจากศาลเจ้าโคตร และไม่ทำเฉพาะคุ้ม เป็นศาลชาวบ้านรวมหลายๆคุ้ม เท่ากับศาลอุทธรณ์ 3) ศาลสูง เป็นศาลสูงสุดประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ครู ผู้หลักผู้ใหญ่ และพระสงฆ์ ทำหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของชาวบ้าน และตัดสินเรื่องราวต่างๆที่ศาลทั้งสองศาลข้างต้นไม่สามารถระงับได้แล้ว

จากข้อมูลการรับข้อพิพาทในท้องถิ่นไทยข้างต้น แสดงให้เห็นว่า เป้าหมายสุดท้ายของการรับข้อพิพาทคือ การสร้างความปรองดองในสังคม/ชุมชน ให้เป็นสังคมที่สงบสุข อบอุ่น และร่มเย็น ในสังคมไทยที่มีระบบอาวุโส (seniority) ผู้ที่ทำหน้าที่รับข้อพิพาทจึงมักเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ ผู้อาวุโสที่เป็นที่เคารพนับถือของคูกรณี วิธีการรับข้อพิพาทจึงทำด้วยหลักเมตตาธรรมของผู้ใหญ่ที่มีต่อผู้น้อย ไม่ได้ทำเพื่อต้องการหาผู้แพ้ผู้ชนะ แต่ทำเพื่อหาว่าใครทำผิด เพื่อจะได้แนะนำสั่งสอนให้ผู้ทำผิดรู้ผิดชอบชั่วดี และการประพจน์ปฏิบัติตนในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ผู้กระทำผิดแสดงความรับผิดชอบด้วยการขอขมาลาโทษต่อผู้ที่ถูกกระทำ และถูกลงโทษตามกฎหมายของชุมชน

แผนภูมิที่ 4 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และกระบวนการยุติธรรมชุมชน

เมื่อวิเคราะห์กรอบแนวคิด หลักการ วิธีการ และกระบวนการระงับข้อพิพาทในท้องถิ่นไทยเปรียบเทียบกับกระบวนการทัศนคติความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ และกระบวนการยุติธรรมชุมชนแล้วพบว่า มีความสอดคล้องต้องกันในประเด็นต่อไปนี้

1. เป้าหมายสูงสุด (ultimate goal) เหมือนกัน ทั้งกระบวนการทัศนคติความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์คือ ความสันติสุขในสังคม สังคมที่มีความปรองดอง ผู้คนอยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความเอื้ออาทร และความปรารถนาดีต่อกันในฐานะเพื่อนมนุษย์
2. กระบวนการในการระงับข้อพิพาททั้งในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และในวัฒนธรรมท้องถิ่นไทย ง่ายต่อการเข้าถึง กล่าวคือ เมื่อมีการกระทำผิดหรือมีข้อพิพาทเกิดขึ้น คู่กรณีสามารถร้องขอต่อคนกลาง (mediator) ได้โดยตรง และสามารถดำเนินการได้ทันที ไม่มีขั้นตอนที่ยุ่งยากซับซ้อน
3. วิธีการในการระงับข้อพิพาททั้งในกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และในวัฒนธรรมท้องถิ่นไทย ง่ายต่อการเข้าใจ มีการล้อมวงพูดคุยร่วมกันด้วยภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ผู้ที่เข้าร่วมในการสนทนานอกจากผู้กระทำและผู้ถูกกระทำแล้วยังมีพ่อแม่ ญาติพี่น้อง เพื่อนของทั้งสองฝ่าย หรือที่กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์เรียกว่า victim's network, offender's network โดยมีจุดประสงค์เดียวกัน คือให้ผู้ที่เป็น network ช่วยดูแลหรือว่ากล่าวตักเตือนไม่ให้ผู้กระทำผิดกระทำผิดอีก ช่วยผู้กระทำผิดเยียวยาความเสียหายแก่ผู้เสียหาย

ส่วนรายละเอียดของวิธีการหรือกระบวนการในทางปฏิบัติอาจแตกต่างกันบ้างตามวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น

วิธีวิทยาการวิจัย

วัตถุประสงค์ในการวิจัย มีดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมการระบับข้อพิพาทในห้องดิน
2. เพื่อศึกษาบริบทสังคมที่ทำให้วัฒนธรรมการระบับข้อพิพาทในห้องดินยังคงดำรงอยู่
3. เพื่อเปรียบเทียบแนวคิด หลักการ และวิธีการปฏิบัติของวัฒนธรรมการระบับข้อพิพาทในห้องดินไทยกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

พื้นที่ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ต้องการศึกษาวัฒนธรรมการระบับข้อพิพาทในชุมชนที่มีลักษณะดังนี้

- เป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมเดียว
- เป็นชุมชนที่อยู่รวมกันของกลุ่มคนต่างวัฒนธรรม

โดยศึกษาจากชุมชนแออัด, ชุมชนมุสลิม, และชุมชนในภูมิภาคต่างๆ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้เก็บ

ข้อมูลจากชุมชนรวม 6 ชุมชน คือ

1. ชุมชนบดินทรเดชา แขวงวังทองหลาง เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร
2. บ้านเขาย่า อำเภอศรีบรรพต จังหวัดพัทลุง
3. บ้านตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง
4. บ้านทุ่งฟ้าสาม ตำบลน้ำป่อหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่
5. บ้านสระแก้ว อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา
6. อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

โดยมีเหตุผลที่เลือกศึกษาวิจัยในชุมชนต่างๆข้างต้นดังนี้

ชุมชนบดินทรเดชา เป็นทั้งชุมชนแออัด และชุมชนที่อยู่รวมกันของชาวพุทธและมุสลิม ที่ดินทั้งหมดของชุมชนเป็นที่เช่า ชาวบ้านกำลังมีปัญหาและแก้ปัญหาเรื่องที่ดิน ความขัดแย้งในชุมชนมีทั้งความขัดแย้งระหว่างเจ้าของที่ดินกับคนในชุมชน และความขัดแย้งของคนในชุมชนเดียวกัน

ชุมชนเขาย่า เป็นชุมชนการเกษตร เป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีวัฒนธรรมเดียว มีการรวมตัวกันเพื่อป้องกันและแก้ปัญหาของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาของเด็กและเยาวชน มีการรื้อฟื้นวัฒนธรรม “เกลอ” เพื่อรวมตัวกันทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อคุณภาพชีวิตและการระบับข้อพิพาท

ชุมชนบ้านตะโหนด เป็นชุมชนการเกษตร ลักษณะเด่นคือชาวบ้านมีการรวมตัวกัน อย่างเข้มแข็งในการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีในชุมชน โดยมีวัดเป็นแกนหลักในการทำกิจกรรมในชื่อ “สภาลานวัด” และยังเป็นชุมชนที่อยู่ร่วมกันของชาวพุทธและมุสลิมอย่างสันติ มีการทำกิจกรรมร่วมกันของทั้งสองศาสนา

ชุมชนบ้านทุ่งฟ้าฮ่าม เป็นชุมชนเกษตรและเป็นแหล่งหัตถกรรม เป็นชุมชนที่อยู่ ร่วมกันของคนต่างที่ต่างถิ่นและต่างวัฒนธรรม แต่ก็สามารถอยู่ร่วมกันอย่างผสมกลมกลืน เป็นเนื้อเดียวกันได้ ลักษณะเด่นคือ มีการทำงานร่วมกันอย่างบูรณาการระหว่าง ชุมชน โรงเรียน องค์การบริหารส่วนตำบลในการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดี การป้องกันและแก้ปัญหาต่างๆ ของชุมชน

ชุมชนบ้านสระแก้ว เป็นชุมชนเกษตร เป็นสังคมเครือญาติ และไม่มีแหล่งน้ำ ป่าไม้ ซึ่งเป็นทรัพยากรสำคัญที่เอื้อต่อการเกษตร แม้ว่าไม่มีทรัพยากรให้แย่งชิง แต่ความขัดแย้งเกิดขึ้น เมื่อมีการเลือกตั้ง

อำเภอลำทะเมนชัย เป็นชุมชนเกษตรที่ชาวบ้านมีรายได้หลักและยังชีพได้ด้วยการ ปลูกพืชล้มลุก เช่น ถั่ว กระเทียม งาม ฯลฯ แต่ชาวบ้านไม่มีเอกสารสิทธิในที่ดินทำกิน ที่ดิน ทั้งอำเภอ (ยกเว้นส่วนที่กันพื้นที่ไว้เป็นสถานที่ราชการ) อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขตสันปันแดน และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย ดังนั้น พื้นที่ทั้งหมดของอำเภอลำทะเมนชัยจึงอยู่ในเขตอนุรักษ์ ทั้งหมด ในเมื่อการทำมาหากินต้องใช้ที่ดิน การบุกรุกและแผ้วถางป่าจึงเกิดขึ้น ประเด็นที่ น่าสนใจคือ แนวคิดและวิธีในการจัดการและการใช้พื้นที่ของชาวบ้านและรัฐ

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยการสำรวจข้อมูลสภาพชุมชน เบื้องต้นเพื่อให้รู้ลักษณะเด่นของชุมชนซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งในการตัดสินใจเลือกชุมชนที่จะศึกษา จากนั้นเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์รายบุคคล การสัมภาษณ์เจาะลึก การสัมภาษณ์กลุ่ม และการสังเกตการณ์

เครื่องมือในการเก็บข้อมูล

เก็บข้อมูลโดยใช้แนวทางการสัมภาษณ์สำหรับการสัมภาษณ์รายบุคคล การสัมภาษณ์ เจาะลึก และการสัมภาษณ์กลุ่ม

ประชากรเป้าหมาย

ประชากรเป้าหมายในการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. ผู้นำชุมชน ได้แก่ พระสงฆ์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ชาวบ้านเคารพนับถือ และเป็นแกนนำในการทำกิจกรรมต่างๆของชุมชน
2. ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลทำได้โดย นำข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ผลจากการสัมภาษณ์ และการสังเกตมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis)

การเขียนรายงานการวิจัย

การเขียนรายงานการวิจัยโดยการบรรยายความ (description) ในประเด็นดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลทั่วไปของชุมชน ที่ตั้ง จำนวนประชากร การประกอบอาชีพ ประวัติความเป็นมาของชุมชน
2. ประเด็นที่เกี่ยวกับลักษณะเด่นของชุมชนที่ศึกษา ได้แก่ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน ความเห็นและวิถีจัดการกับความขัดแย้งเหล่านั้น การรวมตัวกันหรือการทำกิจกรรมเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชน การรื้อฟื้นและการรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ส่งผลต่อการทำกิจกรรมเพื่อคุณภาพชีวิตของชุมชน ฯลฯ
3. บทสรุปและความเห็นเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้ง การจัดการเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชน และเปรียบเทียบกับแนวคิดทฤษฎีกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

บทที่ 4

ข้อมูลชุมชน

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวัฒนธรรมการรับข้อพิพาทในชุมชนที่มีลักษณะดังนี้

- ชุมชนที่มีวัฒนธรรมเดียว
- ชุมชนที่อยู่ร่วมกันของกลุ่มคนต่างวัฒนธรรม

โดยกำหนดกรอบในการศึกษาไว้ว่า จะศึกษาจากชุมชนแออัด, ชุมชนมุสลิม, ชุมชนในภาคเหนือ, ภาคใต้ อย่างละ 1ชุมชน

แต่จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากชุมชนรวมทั้งสิ้น 6 ชุมชน คือ

1. ชุมชนบดินทรเดชา แขวงวังทองหลาง เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานครเป็นทั้งชุมชนแออัด และชุมชนที่อยู่ร่วมกันของชาวพุทธและมุสลิม
2. บ้านเขาย่า อำเภอศรีบรรพต จังหวัดพัทลุง
3. บ้านตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง
4. บ้านทุ่งฟ้าฮ่าม ตำบลน้ำบ่อหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่
5. บ้านสระแก้ว อำเภอห้วยแถลง จังหวัดนครราชสีมา
6. อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

โดยมีข้อมูลชุมชนดังนี้

1. ชุมชนบดินทรเดชา

ที่ตั้ง แขวงวังทองหลาง เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร

ขนาดพื้นที่ ประมาณ 20 ไร่

จำนวนครัวเรือน 120 ครัวเรือน

จำนวนครอบครัว 183 ครอบครัว

จำนวนประชากร 350 คน

ศาสนา เป็นชุมชนที่อยู่ร่วมกันของมุสลิมและพุทธศาสนิกชน

อาชีพ รับจ้างและค้าขายเป็นส่วนใหญ่

ประวัติความเป็นมา ชุมชนบดินทรเดชาเดิมมีสภาพเป็นที่นาดอน โดยนายโต๊ะหมัดและอำแดงสมบุรณ์ วงศ์สันต์ ถือครองกรรมสิทธิ์ และตกทอดมาถึงนายพุทธ วงศ์สันต์ และนายเว้ง วงศ์สันต์ เป็นทายาทตามลำดับ เมื่อ พ.ศ.2500 ทำนาไม่ได้ผลจึงปล่อยให้เป็นที่ดินรกร้าง

เมื่อ พ.ศ.2508 มีชาวบ้านจากชุมชนมักกะสันมาเช่าที่ดินปลูกบ้านพัก แปลงละ 20 ตารางวา อัตราค่าเช่าเดือนละ 100 บาท หลังจากนั้นก็มีชาวบ้านจากจังหวัดฉะเชิงเทรา และนครนายก ย้ายมาสมทบ เมื่อ พ.ศ. 2522 จัดตั้งเป็นชุมชนบดินทรเดชา ชาวบ้านเหล่านี้ถูกไล่ที่มาจากที่อื่น เช่น จากมักกะสัน ทองหล่อ ฯลฯ แล้วอพยพมาอยู่กันที่นี่ โดยมีญาติพี่น้องอยู่ที่นี่ก่อนแล้ว ชักชวนกันมา

ปัญหาความขัดแย้งในชุมชน

1. **ปัญหาเรื่องที่ดิน** ที่ดินที่เป็นที่ตั้งชุมชนเป็นกรรมสิทธิ์ของตระกูลวงษ์สันต์ ซึ่งเป็นมุสลิม ที่ดินผืนนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนที่เป็นแปลงใหญ่และมีผู้อาศัยอยู่มากเป็นที่ดินที่มุสลิมเรียกว่า "วาก์ฟ"³ คือเป็นที่ดินที่เจ้าของที่ดินให้คนยากจนพักอาศัย ซึ่งเปรียบเสมือนการให้สัจจะของผู้ให้ แต่ไม่มีลายลักษณ์อักษร เมื่อผู้ให้ตาย ที่ดินตกเป็นของทายาท พันธะสัญญาที่ให้ไว้กับคนที่อาศัยที่ดินอยู่ก็สิ้นสุดลง แต่ทายาทซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินในปัจจุบันก็ให้ชาวบ้านอาศัยอยู่เรื่อยมาโดยไม่เก็บค่าเช่าที่ ส่วนที่ดินอีกส่วนหนึ่งซึ่งอยู่คนละฟากถนน เป็นที่ดิน "วาก์ฟ" ให้กับมัสยิด ซึ่งมีมัสยิดก็ให้ชาวบ้านอยู่อาศัย (เป็นเสมือนที่ดินของวัดให้ชาวบ้านอยู่อาศัย)

ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น คือเจ้าของที่ดินต้องให้ชาวบ้านเสียค่าเช่าที่ดิน โดยคิดอัตราตารางวาละ 30 บาทต่อเดือน และต้องการกำหนดระยะเวลาว่าให้อยู่ต่อไปอีกได้เป็นเวลากี่ปี ขณะนี้กำลังอยู่ในระหว่างการเจรจา เนื่องจากเมื่อมีการสืบทอดมรดก ที่ดินแปลงนี้ก็ตกเป็นของทายาทหลายคน ที่ดินจึงถูกแบ่งเป็นแปลงย่อยๆ ให้ทายาทแต่ละคน ปัญหาของชุมชนขณะนี้คือการเจรจาท่องรองกับเจ้าของที่ดินในประเด็นสำคัญ 2 ประเด็น คือ 1) ราคาเช่าที่ดินต่อเดือนต่อตารางวา และ 2) กำหนดระยะเวลาว่าจะให้เช่าต่อไปได้อีกกี่ปี การเจรจากับเจ้าของที่ดิน ชาวบ้านกลุ่มใดที่อาศัยอยู่ในที่ดินของเจ้าของที่ดินรายใดก็เจรจากับเจ้าของที่ดินรายนั้นๆ ดังนั้น ผลการเจรจากับเจ้าของที่ดินทั้งในเรื่องราคาเช่าที่ดินและกำหนดระยะเวลาการเช่าดังกล่าวจึงแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับการเจรจาและเจ้าของที่ดินแต่ละคน ความไม่พอใจกันเกิดขึ้นเพราะบางคนมองว่า กลุ่มนั้นเจรจาแล้วได้เช่าที่ดินถูกกว่าของตน ได้ระยะเวลาที่ดีกว่า แล้วไม่ช่วยเจรจากับกลุ่มอื่นๆบ้าง เอาแต่พวกของตัวเอง

แม้ว่าชาวบ้านบางคนได้เตรียมการโดยการซื้อที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัยรองรับไว้บ้างแล้ว ส่วนใหญ่ก็จะไปหาซื้อที่ดินแถบมีนบุรี เพราะมีมุสลิมอยู่มาก แต่ก็ยังต้องการจะอยู่ที่ชุมชนนี้ต่อไปอีกระยะหนึ่ง เนื่องจากส่วนใหญ่มีอาชีพค้าขายในตลาดสายหยุด ซึ่งอยู่ห่างจากชุมชนเพียงแค่ถนนคันเท่านั้น สำหรับผู้ที่มีอาชีพรับจ้าง ก็มีแหล่งงานอยู่ในละแวกนี้ นอกจากนั้น

³ วาก์ฟเป็นที่ดินบริจาคเพื่อการกุศล เป็นการยกให้เพื่อประโยชน์สาธารณะ ในทางศาสนาจะยกให้เป็นของใครหรือซื้อขายแลกเปลี่ยนไม่ได้

ยังเกี่ยวข้องกับโรงเรียนของเด็กๆในชุมชน ส่วนใหญ่เรียนที่โรงเรียนสุเหร่าคอนสะแก และโรงเรียนบางกอกพัฒนา ซึ่งเป็นโรงเรียนของมุสลิมและมีการสอนวิชาศาสนาอิสลาม และจำนวนไม่น้อยที่เรียนชั้นมัธยมที่โรงเรียนบดินทรเดชา หากต้องย้ายที่อยู่อาศัย เด็กๆก็ต้องมีปัญหาเรื่องการหาโรงเรียนใหม่ หรือการเดินทางมาโรงเรียน ชาวบ้านต้องการที่ที่เดินทางสะดวก ใกล้แหล่งประกอบอาชีพและสถานศึกษาของบุตรหลาน รวมทั้งต้องใกล้สุเหร่าด้วย

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านได้รวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาเรื่องที่ดิน โดยการตั้งกลุ่มออมทรัพย์เป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่ไม่ให้กู้ยืม แต่ต้องการออมเงินเพื่อรวบรวมเงินสำหรับซื้อที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัย โดยเก็บเงินจากสมาชิกวันละ 20 บาท ข้อมูลจากบัญชีธนาคารของกลุ่มออมทรัพย์บดินทรเดชา มีเงินฝากธนาคารงวดแรกเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2546 มีเงิน 7,140 บาท เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2547 มีเงิน 411,449.61 บาท แต่ก็มีเหตุการณ์ทำให้กลุ่มออมทรัพย์ต้องสลายตัวไป สาเหตุประการหนึ่งเพราะมีการเปลี่ยนกรรมการชุมชนชุดใหม่ ผู้ที่เป็นตัวหลักในกลุ่มออมทรัพย์คือกรรมการชุมชนชุดเก่า เมื่อกลุ่มออมทรัพย์ล้มเลิกไป ก็ได้คืนเงินให้แก่สมาชิก แต่ยังคงมีเงินที่เป็นดอกเบี้ยเหลือติดบัญชีไว้ 294.61 บาท หลังจากนั้นเพียง 14 วัน ชาวบ้านได้มารวมตัวกันตั้งกลุ่มออมทรัพย์ใหม่เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ.2547 เมื่อวันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ.2547 มีเงินออม 125931 บาท ปรากฏว่าเมื่อเริ่มตั้งกลุ่มออมทรัพย์ใหม่ ชาวบ้านให้ความร่วมมือดีกว่าเดิม เช่น สมาชิกทุกคนมาส่งเงินให้ถึงที่บ้านเหรียญกษาปณ์ละ 1 ครั้ง ทุกวันจันทร์เหรียญกษาปณ์จะนำเงินฝากธนาคาร ทุกวันอังคารสมาชิกจะมารับใบเสร็จรับเงินและตรวจสอบบัญชีเงินฝากของกลุ่มได้ เจ้าหน้าที่รัฐได้แนะนำให้จัดตั้งเป็นสหกรณ์ออมทรัพย์ แต่ไม่สามารถจัดตั้งได้เนื่องจากไม่มีผู้ใดยินดีเป็นกรรมการ อย่างไรก็ตามการเป็นสมาชิกออมทรัพย์ก็เป็นตัวชี้วัดความร่วมมือของคนในชุมชนได้เช่นกัน มีสมาชิกบางคนที่มีที่ดินของตนเองแล้ว แต่เป็นสมาชิกออมทรัพย์เพราะต้องการช่วยให้กลุ่มเข้มแข็ง แต่ประธานชุมชน(ชุดใหม่)ไม่ได้เป็นสมาชิกด้วย นอกจากนั้น เมื่อมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมาใหม่ ประเด็นที่ถกเถียงกันอยู่นานคือใครจะเป็นคนทำงาน แทบทุกคนให้เหตุผลว่า “ต้องทำมาหากิน ไม่ว่าง”

2.ปัญหายาเสพติด เดิมเป็นปัญหามากเพราะมีทั้งผู้เสพและผู้จำหน่ายอยู่ในชุมชน แต่หลังจากมีคณะกรรมการชุมชนชุดใหม่ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา ประสานกรรมการได้เน้นเรื่องการปราบปรามและการป้องกันควบคู่กัน ด้านการปราบปรามได้ประสานงานกับกองบังคับการตำรวจนครบาล 4 (บก.น.4) ซึ่งมีชุดเฉพาะกิจด้านยาเสพติด ประกอบกับสถานีตำรวจนครบาลวังทองหลางซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ไม่ได้ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร ส่วนการป้องกันเป็นการป้องกันแบบเผื่อระวังภัย โดยกรรมการชุมชนผลัดเปลี่ยนกันเป็นจัดเวรยามสอดส่องดูแล ข้อที่น่าสังเกตคือ การป้องกันหรือการปราบปรามก็ดี เป็นการทำงานกันในหมู่ของคณะกรรมการชุมชนเท่านั้น ชาวบ้านทั่วไปไม่ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมมากนัก

3. ปัญหาที่เกิดจากการประสานงานของเจ้าหน้าที่ของรัฐ แม้จะมีการเปลี่ยนคณะกรรมการชุมชนชุดใหม่ แต่เจ้าหน้าที่รัฐหน่วยงานต่างๆก็ยังประสานงานกับคณะกรรมการชุมชนชุดเดิม เพราะเป็นบุคคลที่ตนเองคุ้นเคย โดยไม่ได้มองถึงบทบาทหน้าที่ที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ทั้งสองฝ่ายรู้สึกกินแหนงแคลงใจกัน

4. ปัญหาการทะเลาะวิวาท น้อยมาก และเมื่อเกิดขึ้นแล้วจะไม่มีอาการแค้นใจ เนื่องจากมีการพูดคุยกันโดยมีผู้อาวุโสเข้าไปไกล่เกลี่ย “คนกลางก็เป็นพวกๆกัน ถ้าไม่ใช่พวกกันก็ต้องหาคนที่ เป็นอาวุโสหน่อยหรือรุ่นเดียวกัน คนนี้ต้องรู้จักเป็นกลางที่เก่ง ต้องช่วยเขาตลอด” “ถ้าเด็กตีกันผมต้องเข้าไปห้าม บอกว่ามีอะไรคุยกันได้แค่นี้เขาก็หยุดแล้ว” “ก็มานั่งคุยกัน ส่วนมากก็จะเรียกมาประชุมกัน ส่วนมากผมจะไม่ห้ามเวลาตีกันจะนั่งดูเฉยๆให้เถียงกันถึงที่สุดเลย เดี่ยวหมดแรง หายกันก็ให้น้ำคนละแก้วพอ” “กรณีเด็กวัยรุ่นทะเลาะวิวาทกับเด็กต่างชุมชน ก็สามารถเคลียร์กันได้ เพราะรุ่นพ่อรู้จักกัน และที่รู้จักกันก็เพราะเคยตีกันมาก่อน” ประเด็นที่น่าสนใจคือ ความเชื่อที่ว่า การตีกันเป็นเรื่องธรรมดาของลูกผู้ชาย ถ้าไม่ตีกันก็ไม่รู้จักกันและไม่รักกัน

5. ปัญหาความร่วมมือของคนในชุมชน คนในชุมชนให้ความร่วมมือในกิจกรรมเพื่อชุมชนน้อยมาก ส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่าคณะกรรมการชุดใหม่จะทำอะไรก็ไม่ค่อยบอกชาวบ้าน จะทำกันเอง ไม่ออกเสียงตามสาย หรือออกเสียงตามสายก็บอกในเช้าวันนั้นและประกาศเพียงครั้งเดียว ทำให้ชาวบ้านไม่อยากจะให้ความร่วมมือ ส่วนคณะกรรมการชุมชนก็รู้สึกว่าชาวบ้านไม่มาช่วยก็ไม่มีอะไร ก็แบ่งงานกันทำในหมู่กรรมการ ข้อมูลที่บ่งชี้ถึงการไม่รวมตัวกันอีกประการหนึ่งคือ ในการเจรจาต่อรองกับเจ้าของที่ดินดังที่กล่าวแล้วว่าที่ดินทั้งหมดของชุมชนแห่งนี้มีเจ้าของหลายคนแยกเป็นแปลงเล็กแปลงน้อย การเจรจาต่อรองกับเจ้าของที่ดินชาวบ้านก็ไม่ได้รวมตัวกันทั้งชุมชนแล้วไปเจรจากับเจ้าของที่ดินทุกคน แต่ทำโดยใครอยู่ในที่ดินของเจ้าของที่ดินใด ก็รวมตัวกันเฉพาะในกลุ่มของตน เมื่อกลุ่มใดเจรจาได้ กลุ่มอื่นก็ไม่พอใจว่าทำแค่ให้ตัวเองอยู่รอด แต่ไม่ได้ช่วยคนอื่น

6. ผู้มีอิทธิพลในชุมชน มีคนในชุมชนที่อยู่ที่ชุมชนแห่งนี้มาตั้งแต่ยุคแรกๆ ประมาณกว่า 30 ปี คนเหล่านี้มีบทบาทในการทำงานส่วนรวมในชุมชน และชาวบ้านให้ความเกรงใจ อย่างไรก็ตามการให้ความเกรงใจนี้ยังเป็นลักษณะของการสร้างอิทธิพลอยู่ ข้อมูลที่บ่งชี้ประการหนึ่งคือ คณะกรรมการชุมชนชุดใหม่ทำงานอยู่ภายใต้การดูแลของผู้อาวุโสที่คอยกำกับการทำงานอยู่เบื้องหลัง “ผมกำลังสร้างบารมีให้น้อง...(ประธานกรรมการฯ) อยู่ให้ดี คุณคนให้ดี” “ผมบอกน้องชายให้สมัครเป็นกรรมการ เดี่ยวผมช่วยอยู่ข้างหลัง” “...ให้เขานำหน้า เราคอยคุมอยู่ข้างหลังถ้าเขาพลาดมา ถ้าเขาอยู่ข้างหลังเราล้มไปไม่มีใครดูเขา ผมชอบดูแล”

2. ชุมชนบ้านเขาย่า

ที่ตั้ง ชุมชนบ้านเขาย่า อำเภอศรีบรรพต จังหวัดพัทลุง

อาชีพ ทำสวนยางพารา

ประวัติความเป็นมา ตำบลเขาย่าเป็นตำบลเก่าแก่มาดั้งนานแล้ว มีตำนานว่า ย่าเป็นคนยะลา ปู่ได้ย่าเป็นภรรยาแล้วหนีมาอยู่ที่บ้านลุง (เมืองพัทลุง) กับบ้านป้า ป้ามีชื่อว่าป้าแห้ว ป้าแห้วเป็นผู้หญิงสวย เมื่อปู่มาแล้วก็ได้พบรักกับป้าแห้ว ย่าอยู่ที่ยะลาจึงลาลูกหลานมาตามปู่ เมืองที่ย่าอยู่เดิมจึงเรียกว่า “ยะลา” มาจากคำว่า “ยาลา” มาถึงที่นี่จึงได้รู้ว่าปู่มีเมียใหม่ ย่าก็เสียใจก็จะเดินทางกลับ เมื่อมาถึงตรงนี้ก็ขาดใจตาย จึงเรียกที่นี่ว่า “เขาย่า” ส่วนปู่ก็ตายอยู่ใกล้ป้าแห้ว ชาวบ้านก็เรียก “เขาปู่” ซึ่งอยู่ใกล้ๆ “เขาป้าแห้ว” เพราะป้าแห้วเป็นคนสวย เขาป้าแห้วจึงมีรูปทรงที่สวยงาม

เขาย่าเป็นชื่อตำบล แต่จริงๆ แล้วมีชุมชนย่อยได้แก่ ชุมชนหลาปราง ชุมชนหมักวา ชุมชนเขาย่า ชุมชนโพรงงู ชุมชนโพรงเพรง ชุมชนเหล่านี้ประกอบด้วยหมู่บ้าน 3-4 หมู่บ้าน การปกครองมีทั้งผู้นำโดยตำแหน่งคือกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำตามธรรมชาติ เป็นคนที่ชาวบ้านเคารพนับถือ บางครั้งผู้นำตามธรรมชาติก็เป็นผู้นำโดยตำแหน่งด้วย

เศรษฐกิจของชุมชนอยู่ในระดับดี มีรายได้หลักจากสวนยางพารา มีรายได้จากการทำสวนยางปีละหลายล้านบาท ส่วนการทำนาจะทำปีละครั้ง พื้นที่ทำนาในชุมชนมีไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นที่นาออกชุมชน ทำแต่พอกินไม่ได้ทำเพื่อขาย ส่วนการเลี้ยงสัตว์มีทั้งการเลี้ยงหมูและวัว การเลี้ยงวัวมีทั้งการเลี้ยงวัวชนและวัวขุน (วัวเนื้อ:ผู้วิจัย) การเลี้ยงวัวชนมีมานานแล้ว เป็นวัฒนธรรมของชาวบ้าน แต่การเลี้ยงวัวชนเพิ่งเลี้ยงมาไม่นาน ในชุมชนมีฟาร์มวัวขุนอยู่ด้วย มีวัวประมาณ 70-80 ตัว มีการตั้งสหกรณ์การเลี้ยงวัว ขายอาหารและอุปกรณ์ต่างๆ มีกลุ่มสัจจะออมทรัพย์

ปราชญ์ชาวบ้านมีหลายคน ได้แก่ มโนราห์พิงค์, หมอดู, หมอขับเส้น, หมอทำเคราะห์, มานี, หมอยาสมุนไพร ชาวบ้านบอกว่าหมอยานี้มีชื่อเสียง ดมธนาให้คนหายจากโรคมาหลายคนแล้ว

ลักษณะเด่นของชุมชนแห่งนี้คือ ชาวบ้านมีลักษณะของพลเมืองที่เรียกว่า “พลเมืองที่มีความกระตือรือร้น (active citizen)” ทุกหมู่บ้านมีการออกกฎระเบียบของหมู่บ้านที่แตกต่างกันไปตามบริบทของหมู่บ้าน

“ชุมชนที่มีผู้ปลูกยางพารามาก ชุมชนก็ออกกฎว่า หากวัวของใครไปกินยางของผู้อื่น ต้องจ่ายให้กับเจ้าของสวนยางขึ้นละ 100 บาท ถ้าไม่เสียก็ได้ เพราะกฎระเบียบนี้เขาออกโดยประชาคมหมู่บ้าน มีการประชุมชาวบ้านเพื่อวางแผนร่วมกัน”

“ชุมชนเขาย่ามีแม่น้ำไหลผ่าน 1 สาย ในแม่น้ำมีปลามากมาย กรรมการหมู่บ้านก็ได้วางกฎว่า ถ้าผู้ใดลักลอบจับปลาจะมีโทษปรับ 500 เมื่อไม่กี่วันมานี้พวกเลน้อย (คนจากชุมชนอื่น: ผู้วิจัย) มาลักจับปลา ชาวบ้านก็จับได้ถูกปรับไปหลายคน นี่คือกฎของหมู่บ้าน”

มีการรวมตัวกันของชาวบ้านในการแก้ปัญหาต่างๆในชุมชน โดยร่วมกันทำกติกาชุมชน ข้อบ่งชี้ที่เป็นรูปธรรมประการหนึ่งคือ ชุมชนแห่งนี้มีโรงอบยางพารา โดยนายหีด เพ็งศรี ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้ง ในระยะเริ่มแรกมีเพียงนายหีดและคณะกรรมการหมู่บ้าน 7-8 คนเป็นผู้ร่วมลงทุน แต่ชาวบ้านไม่ได้ร่วมด้วยเพราะเขายังไม่เห็นประโยชน์ ปีแรกที่ทำก็ขาดทุน แต่ไม่ท้อถอยและลงทุนกันใหม่จนมีผลกำไร ต่อมาชาวบ้านเห็นประโยชน์จึงเข้ามามีส่วนร่วมโดยการร่วมทุน ร่วมการบริหารจัดการ ปัจจุบันมีสมาชิกหลายร้อยคนและจะมีการแบ่งเงินปันผลทุกๆสิ้นปี

ชุมชนแห่งนี้มีวัฒนธรรมการระงับข้อพิพาทของตนเอง โดยเชื่อว่า ถ้าไม่ถึงกับตายก็ควรจัดการโดยชุมชน

“คดีที่ไม่ถึงกับตาย ชาวบ้านเขาจะคุยกันเสียก่อน มีการตกลงเจรจากันเสียก่อน ซึ่งจะมีคนกลางมาไกล่เกลี่ยให้ เช่น กำนันสว่าง น้องภิรมย์ น้องหีด น้องเจือ พวกนี้จะมาพูดคุยให้ทั้งสองฝ่ายได้ตกลงกันเสียก่อน”

ปัญหาในชุมชนและการแก้ไข

1. **ปัญหายาเสพติด** แม้ว่าจะได้รับการประกาศเป็นหมู่บ้านปลอดยาเสพติดแล้ว แต่แท้จริงยังมีปัญหายาเสพติดอยู่ หมู่บ้านจึงมีข้อตกลงร่วมกันในการกำหนดกฎระเบียบของหมู่บ้านใช้บังคับกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด (ผู้ค้า ผู้เสพ ผู้ผลิต) ดังนี้

- ไม่ให้กู้เงินของกลุ่มต่างๆในหมู่บ้านทั้งครอบครัว
- ปรับเงินทั้งครอบครัวตามหลักฐานทะเบียนบ้านคนละ 100 บาท หากไม่ยอมเสียค่าปรับให้ผู้ใหญ่บ้านแจ้งดำเนินคดีตามกฎหมาย
- ไม่ให้รับสิ่งของที่ทางราชการและหมู่บ้านช่วยเหลือ
- ไม่ให้คบค้าสมาคมด้วย (ไม่ให้ร่วมกิจกรรมต่างๆในหมู่บ้าน)
- ไม่ให้ใช้น้ำประปาหมู่บ้าน

2. **ปัญหาการทะเลาะวิวาทของเด็กในโรงเรียน** วิธีการแก้ปัญหาทำโดยให้ผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วม โดยมีคณะกรรมการประจำห้องเรียน เครือข่ายผู้ปกครอง ส่งเสริมให้เล่นกีฬา แต่ก็มีปัญหาอยู่บ้างที่ผู้ปกครองจะเข้าข้างบุตรหลานของตน จึงต้องมีเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าไปดูแลในโรงเรียน จึงได้เสนอให้โรงเรียนจัดทำข้อมูลเด็กนักเรียนที่มีพฤติกรรมเกเร และเสนอให้คณะกรรมการพิจารณา และจะได้ช่วยกันดูแลตักเตือน

3. **ปัญหาวิทยุร่นขับรถชิง** หรือขับรถแข่งโค้งในช่วงห้ามเลี้ยวและห้ามกลับรถ โดยร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ตำรวจในการสกัดจับ แล้วสอบถามชื่อพ่อแม่ จากนั้นจะออกหนังสือเชิญพ่อแม่มาประชุมเพื่อหาทางแก้ปัญหาด้วยกัน

4. **ปัญหาการทะเลาะวิวาทเรื่องการบุกรุกที่ดิน** เมื่อมีปัญหาเกี่ยวกับการบุกรุกที่ดิน ก็จะเชิญคู่กรณีทั้งสองฝ่าย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้านฝ่ายต่างๆทุกฝ่ายมาพูดคุยแล้วให้เจ้าของที่ดินไปชี้เขต จากนั้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมตัดสิน ซึ่งผลการตัดสินเป็นที่ยุติ ผู้ใหญ่บ้านเล่าว่าในการตัดสินใจทำอะไรจะไม่ตัดสินใจคนเดียว จะต้องมีการมาร่วมตัดสินใจเสมอ

5. **ปัญหาการลักขโมยยางแผ่น** หลังจากที่เขาของหรือทางชุมชนสืบและติดตามยางแผ่นที่ถูกขโมยไปจากร้านรับซื้อยางแล้ว ก็จะสอบถามเจ้าของร้านที่รับซื้อถึงคนที่นำไปขาย แล้วให้ฝ่ายเจ้าของยางและคนที่เข้าขายสงสัยว่าลักยกยางแผ่นไปให้คณะกรรมการหมู่บ้านและชาวบ้านเป็นคนพิจารณาดอกยางของแต่ละคน ซึ่งจะมีลวดลายแตกต่างกันไปตามเครื่องจักรที่แต่ละคนมี และสุดท้ายถ้าผลการพิจารณาสรุปว่าบุคคลนั้นลักยกยางแผ่นแล้ว ผู้นั้นต้องเสียค่าปรับให้กับกองทุนหมู่บ้านครั้งละ 3,000 บาท ซึ่งวิธีการนี้สามารถแก้ปัญหาการลักขโมยยางแผ่นในชุมชนได้เป็นอย่างดี

ชาวบ้านเห็นว่าข้อบังคับในชุมชนเป็นส่วนหนึ่งที่ใช้ได้ดีในชุมชน โดยจะมีการประชุมและตั้งกฎข้อบังคับขึ้นมาโดยใช้บังคับคนในชุมชน หากกระทำความผิดข้อบังคับก็จะถูกดำเนินการตามที่กำหนด เช่น การกำหนดข้อบังคับห้ามขับรถชิงในชุมชน เมื่อลูกของผู้มีอิทธิพลในชุมชนทำความผิดก็ถูกลงโทษตามข้อบังคับของชุมชน เพราะเขาได้มีส่วนในการออกข้อบังคับด้วย ทำให้ชาวบ้านในชุมชนทุกคนยอมรับว่าต้องทำตามข้อบังคับของชุมชนโดยไม่มีข้อยกเว้น

ชาวบ้านยังตระหนักรู้เรื่องการแก้ไขผู้กระทำความผิดในวิถีทางยุติธรรมชุมชน โดยได้พูดถึงเรื่องการแก้ไขฟื้นฟูผู้กระทำความผิดในชุมชนว่า ก่อนที่สำนักงานคุมประพฤติจะส่งผู้ถูกคุมความประพฤติให้ชุมชนดูแล คณะกรรมการชุมชนต้องศึกษาข้อมูลเบื้องต้นก่อนว่า ผู้ถูกคุมความประพฤติเป็นใคร เป็นลูกหลานใคร, มีนิสัยและความประพฤติอย่างไร จากนั้นจะได้เชิญพ่อแม่ญาติพี่น้องของเขามาร่วมวางแผนในการดูแลด้วย โดยยกตัวอย่างเปรียบเทียบว่า "การดูแลผู้กระทำความผิดก็เหมือนกับการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ก่อนที่จะปล่อยกุ้งลงไปก็ต้องมีการบำบัดน้ำเสียก่อน" สำหรับแนวทางในการแก้ไขจะต้องให้ชุมชนและผู้เกี่ยวข้องเป็นผู้วางข้อกำหนด โดยมีพนักงานคุมประพฤติคอยแนะนำให้คำปรึกษา

การใช้วัฒนธรรมในการจัดระเบียบชุมชน

เกลอ ชาวบ้านใช้วัฒนธรรม “เกลอ” ในการสร้างความสัมพันธ์ของบุคคลและสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การเป็นเกลอกันก็ทำนองเดียวกับการเป็นเสียวกันในสังคมอีสาน คนที่เป็นเกลอกันมักเป็นคนอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน เพศเดียวกัน การเป็นเกลออาจมาจากการต้องอาศัยด้วยกัน หรือผู้ใหญ่เห็นดีเห็นงามก็ชักจูงให้มารู้จักและเป็นเกลอกัน ก็ตกลงสัญญากันว่า “เราเป็นเกลอกัน” จากนั้นเกลอและครอบครัวของเกลอแต่ละฝ่ายก็ไปทำความรู้จักกับเกลอและครอบครัวของเกลอ เช่น นาย ก เป็นเกลอกับนาย ข หลังจากให้สัญญากันแล้ว นาย ก ก็พาพ่อแม่พี่น้องไปที่บ้านของนาย ข เพื่อทำความรู้จัก รู้ถิ่นฐานบ้านช่อง ฝ่ายบ้านของนาย ข ก็ทำอาหารเลี้ยงต้อนรับ หลังจากนั้น นาย ข ก็พาพ่อแม่พี่น้องมาที่บ้านของนาย ก บ้าง เป็นต้น คนที่เป็นเกลอกันต่างก็นับถือ ให้ความช่วยเหลือ และดูแลคนในครอบครัวและญาติพี่น้องของอีกฝ่ายหนึ่งเสมือนเป็นครอบครัวและญาติพี่น้องของตนด้วย

“บางคนก็มีผู้ใหญ่เป็นให้ เขาเชื่อว่าพอสมควร สมดุลกัน ความเห็นตรงกัน เขาก็เลยจับให้เป็นเกลอกัน”

“เกลอบางทีก็รุ่นเดียวกัน บางคนก็ไม่ใช้รุ่นเดียวกัน แต่ว่าความคิดตรงกันก็เลยเป็นเกลอกัน”

“เวลามีกงานมีการ สุข ทุกข์ เราก็ไปมาหาสู่กัน เพื่อนไม่เหมือนเกลอ เกลอจะใกล้ชิดกว่า เกลอจะเรียกพ่อแม่เราว่าพ่อแม่ เราก็เรียกพ่อแม่เขาว่าพ่อแม่เหมือนกัน เพื่อนมันไม่เหมือนเกลอ”

“ลูกเกลอกับลูกเกลอก็คือเป็นเพื่อนกัน ก็เหมือนเป็นพี่น้องกัน ใครอายุมากกว่าก็ให้เป็นพี่ อายุมากกว่าก็เป็นน้อง”

“ถึงแม้ไม่ได้เป็นญาติกันก็เหมือนเป็นญาติกัน”

“เกลอดีกว่าเพื่อน คือเวลามีกงาน บอกว่าพ่อเสียแล้วเกลอก็มา เกลอก็พาเพื่อนมา 9-20 คน พามาทำงาน เวลาพ่อเขาตาย พ่อก็ไปพาเพื่อนมา 9-20 คนเหมือนกัน เราก็ได้สัมพันธ์กันเรื่อยๆ ไม่ขาด”

“เกลอพ่ออยู่จังหวัดพัทลุงบ้าง จังหวัดสงขลาบ้าง”

“ถ้าเห็นว่าเกลอถูกรังแกเขาก็จะช่วยกัน แต่ไม่ค่อยมีใครรังแกใครกัน เขาจะสนุกสนานกันมากกว่า สังสรรค์กัน ถามสุขทุกข์กัน ลูกใครเป็นอย่างไรบ้าง”

แม้ว่าการเป็นเกลอกันมีทั้งเกลอหญิงและเกลอชาย กล่าวคือ ชายเป็นเกลอกับชาย หญิงเป็นเกลอกับหญิง แต่มีความแตกต่างกันในเรื่องการสานสัมพันธ์กันต่อ กล่าวคือ เกลอชายมีการติดต่อไปมาหาสู่และรักษาความสัมพันธ์กันได้มากกว่าเกลอหญิง ทั้งนี้เพราะผู้หญิงเมื่อแต่งงานแล้วก็ทำงานบ้าน เลี้ยงลูก ไม่มีโอกาสได้ไปมาหาสู่เกลอของตน ทำให้ห่างกันไป

ส่วนเกลอชายมีการไปมาหาสู่และรักษาความสัมพันธ์กันจนแก่เฒ่า แม้ตายจากกันแล้ว เกลอก็ยังไปดูแลหรือให้ความช่วยเหลือครอบครัวของอีกฝ่ายหนึ่งอยู่

การเป็นเกลอกันเป็นความสัมพันธ์ของคนสองคนที่นับเกลอกันเป็นคู่ๆ แต่ละคนสามารถมีเกลอได้หลายคน เช่น นาย ก เป็นเกลอกับนาย ข นาย ค และนาย ง แต่ไม่ได้หมายความว่า นาย ข นาย ค และนาย ง ต้องเป็นเกลอกันด้วย

ชาวบ้านได้ฟื้นฟูวัฒนธรรมเกลอขึ้นมา โดยการรวมตัวกันตั้งเป็นชมรมเกลอ มีลักษณะเป็นชุมชนหน้าที่ (functional community) ทุกคนในชมรมเป็นเกลอกันหมด คนที่เข้าชมรมนี้มีทั้งคนที่อยู่ในจังหวัดพัทลุง นครศรีธรรมราช สงขลา สตูล มีการทำกิจกรรมร่วมกัน มีการประชุมพบปะกันเป็นระยะๆ

"สาเหตุที่ได้เป็นชมรมเกลอขึ้นมา ผมเองก็เป็นแนวความคิด คือก่อนมันมีเกลอเยอะเหมือนกันแต่มันต่างคนต่างอยู่ ตอนนั้นได้จัดตั้งระเบียบขึ้นมา บอกว่าเกลอนี้เราจัดตั้งเป็นสังคม เป็นชุมชน คือจัดสรรสังคมให้มันเกิดขึ้นมาในกลุ่มเพื่อจะมาแก้ปัญหาให้ชุมชนมันดีขึ้น"

"เกลอนี้ก็ส่วนมากคนที่นิสัยคล้ายๆกัน บอกปากต่อปากกัน ก็เลยมาร่วมจัดตั้งเป็นชมรมเมื่อปี 2538 มีระเบียบข้อบังคับ มีประธาน เลขานุการ เทร่ญญิก"

"เรารับสมัครเพื่อนเกลอโดยไม่ได้คิดจำกัดว่าจนหรือมี ตั้งแต่เด็กเลี้ยงวัวไปจนถึงอัยการ" มือดีผู้ว่าฯ 1 คน

"กลุ่มเกลอนี้เขาเรียกว่า สร้างสังคมให้มันเป็นจุดเด่นขึ้นในเขตพื้นที่ของจังหวัด ซึ่งถ้าคนไม่มีวิสัยทัศน์ด้วยกันก็เข้ากลุ่มเกลอไม่ได้ ต้องมีวิสัยทัศน์มองในอนาคตข้างหน้าว่าเราพยายามจะสร้างสังคมให้มาเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง คือสังคมนี้อาจจะเกิดขึ้นมาจากการรักใคร่กันซึ่งเรามาทำชุมชนเกลอให้เข้มแข็ง พอเข้มแข็งเราเอาเกลอมา เราจับไม่อันตั้งแต่ 20 ปีถึง 70 ปี ค่าสมัคร 500 บาท ค่าบำรุง 50 บาท"

"เกลอของเราเองตอนนี้มี 211 คน มีทำเนียบรายชื่อ ที่อยู่ เรียบร้อย คนที่อยู่ในทำเนียบมีเงินชมรมช่วยเหลืออยู่ 200 คน ตอนนี้ก็มีเงินชมรมอยู่ 260,000 บาท วันที่ 26 (กุมภาพันธ์) จะไปประชุมที่หัวน้ำใส"

"นับเกลอแล้วรู้จักพึ่งพาอาศัยดีกัน"

"ที่เป็นกลุ่มเกลอเพราะ ใจมันรัก และมีเวลาว่าง ต้องการให้บริการกับสังคม แต่ถ้าเรามีงานรัดตัว มันยังไม่ว่าง ยังต้องปากกัดตีนถีบ ก็ไม่ได้"

"เกลอนี้อยู่ทั้งหมด สงขลา ตรัง นครศรีฯ พัทลุง ที่ตรังนี้มีอยู่หลายคนเหมือนกันที่เป็นผู้ใหญ่ก็หลายคน ที่เป็นกำนันก็มี กำนันเขื่อน กำนันอารี ผู้ใหญ่ต๋อย ผู้ใหญ่ไก่อ แดกสาขา มันไม่ใช่มากับเกลอต่อเกลอ"

1. หลักการประชาธิปไตยในชมรมเกลอ ความเป็นประชาธิปไตยในชมรมเกลอ เห็นได้จากระเบียบข้อบังคับที่มาจากความเห็นพ้องร่วมกัน

“คือเราจะร่างขึ้นมาก่อน พอร่างเสร็จเอาไปอ่านให้ที่ประชุมใหญ่รับทราบ และก็ชี้แจง เขาจะแก้ไขเพิ่มเติมก็อยู่ที่ที่ประชุมใหญ่ ข้อไหนที่ว่าเราร่างเสร็จแล้วเขาเห็นด้วย เขาก็รับร่าง ข้อไหนเขาไม่เห็นด้วย เขาก็แก้ แก้แล้วก็ลงบันทึกแล้วก็พิมพ์ออกไป เขาก็รับร่าง เสร็จแล้ว บังคับใช้ตั้งแต่วันที่ประชุมใหญ่เป็นต้นไป”

“เกลอที่เป็นแขกก็มี เราไม่ได้เอาศาสนาเป็นตัวตั้ง และเราไม่ได้วัดแยกชั้นวรรณะ วัดแต่น้ำใจอย่างเดียว”

“ชมรมเกลอเข้าด้วยความสมัครใจ”

2. บทบาทของชมรมเกลอ ด้านการทำความากิน

“วันนี้ไปช่วยขายหมากแห้งให้เขา ได้กิโล 23 บาท เขามีอยู่ประมาณ 1,000 กิโล ของมันอยู่ในโกดัง ไปติดต่อคนพัสดุให้เขามาซื้อ คนอื่นเขาไม่มีทางออก เราจัดการเอง เราแก้ปัญหาไม่ใช่ได้สักบาท แต่เราต้องแก้ปัญหาสังคม ถ้าต่างคนต่างอยู่ว่ากูไม่ยุ่งกับสังคมนี้ มันไม่ได้”

3. บทบาทของชมรมเกลอ ด้านการระงับข้อพิพาท และการแก้ไขปัญหายาเสพติด

สมาชิกชมรมเกลอหรือที่เรียกกันว่า “เกลอย่าน” มีการร่วมมือและให้ความช่วยเหลือกัน สำหรับการระงับข้อพิพาท คนที่เป็นลูกหลานเกลอคนใดคนหนึ่ง ถือว่าเป็นลูกหลานเกลอทุกคน ด้วย และลูกหลานของเกลอแต่ละคนก็เคารพนับถือเกลอของพ่อแม่ปู่ย่าตายายเสมือนเป็นพ่อแม่ ปู่ย่าตายายของตัวเอง

“ถ้าเป็นลูกเกลอ ลูกคนใกล้ชิด ก็ดักเตือนได้ แต่ถ้าไม่ใช่ลูกเกลอก็ไม่ดักเตือนกัน คือมันไม่เชื่อฟังด้วย”

“ถ้าไม่ใช่ลูกไอ้เกลอก็ไม่มีใครกล้าพูด คือกล้าเหมือนกัน แต่เด็กวัยรุ่นสมัยนี้มันพูดไม่ได้ มันไม่เชื่อฟังเรา”

“การไกล่เกลี่ยข้อพิพาทหรือตักเตือนเด็กๆ ระเบียบของเกลอย่านถือว่า ลูกของเกลอ ไหนก็แล้วแต่ ถือว่าเหมือนกับลูกเอง สามารถตักเตือนและดูแลได้ทุกเกลอเลย”

“ชมรมเกลอมันทำให้ชุมชนดีขึ้นเนื่องจากมันให้เวลาพื้นที่ เราเองเคยประชุมเป็นประจำ ที่ประชุมเราต้องพูด เพื่อนเกลอ ไอ้เกลอ เราต้องรับผิดชอบดูแลเด็กด้วย ลูกหลานเพื่อนเกลอ เช่นว่า ลูกของใคร ตรงไหน ที่ว่าคือ ชอบลัก ปล้น คือลูกเกลอ หลานเกลอ ก็ไปเลยว่าเด็ก กลุ่มนั้นช่วยตักเตือนด้วย”

“พอทะเลาะกันแล้ว พอรู้ว่าทะเลาะกันตรงนั้นเราก็ไปหาเกลอ ก็บอกว่าญาติๆ แสดงว่าพวกเดียวกันแล้ว ตอนหลังเด็กมันก็ค่อยหายไปเอง”

“ช่วยเหลือกันในลักษณะการมีปัญหอะไรเกิดขึ้นมา เพราะว่าเด็กโตทะเลาะกัน เขายัง เขาแทงกัน เขาลักกรบกกัน คือว่าในคณะเกลอ ในพี่น้องเกลอ พอเกิดปัญหาก็สืบกัน ก็ไปหาเกลอ แลวบางกล่าก็ไปหา เกลอที่รัตภูมิ (จังหวัดสงขลา : ผู้วิจัย)หาต่อกันไปอีกมีหลายคน” “ไปช่วยกันสืบจนกว่าจะรู้ และได้กลับคืน เงินก็ไม่ต้องจ่าย”

“ของหายช่วยกันสืบมันก็ง่าย”

“การสืบเอาของหรือเอาคนมันอยู่ที่ข้อมูล ส่วนมากมันจะเป็นของ มันไม่รุนแรง ที่เคยเอาคนก็เปลี่ยนคน (เปลี่ยนนิสัย/พฤติกรรมของคน : ผู้วิจัย) เราต้องมีการว่ากล่าวตักเตือน เหมือนเราได้ของกลับมาว่าต่อไปอย่าทำอีก เกลอต้องไปบอกกัน”

สำหรับการระงับข้อพิพาท มีข้อมูลที่แสดงให้เห็นว่า การระงับข้อพิพาทหรือการไกล่เกลี่ยในวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของท้องถิ่น ซึ่งมักทำโดยให้ผู้มีอำนาจหรือมีอิทธิพลทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ยไม่เหมาะสมและไม่เป็นที่พึงพอใจของคู่กรณี การระงับข้อพิพาทในกระบวนการต้นของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ นั่นคือ การให้คู่กรณีหาทางแก้ปัญหาด้วยกันเป็นวิถีทางที่เหมาะสมมากกว่า

“การไกล่เกลี่ยเรื่องอาชญากรรม การฆ่า ยัง มันจะมีอยู่มากกว่าอะไรทั้งหมด เขาจะเกลี่ยกันโดยใช้รูปแบบเดิมๆที่ชุมชนเขาทำกัน หมายถึงว่า เมื่อมีเหตุเกิดขึ้น เราก็จะหาไอ้เกลอที่มีอิทธิพลเป็นที่ยอมรับของเกลอหลายชุมชน หรือชุมชนนั้นๆมาเป็นผู้ไกล่เกลี่ย ก็ถือว่าเป็นการใช้ระบบเดิมๆที่ชุมชนเขาทำ ยกตัวอย่างว่า ให้กำนันมาเกลี่ย แต่การมาเกลี่ยตรงนั้นมันทำให้เกิดความไม่พอใจเหมือนกัน ส่วนใหญ่ถ้าต้องเสียเงินทองก็เกิดความน้อยใจกันทั้งสองฝ่าย แต่ว่ามันก็ต้องทำ อย่างน้อยๆก็เกิดประโยชน์กับชุมชน”

“ในความเป็นจริงแล้วผมคิดว่า ถ้านำมาใช้กับยุคสมัยนี้ถ้าใช้รูปแบบเดิมๆจะไม่ได้ผลแล้ว เพราะว่าสาเหตุ ผมยกตัวอย่างว่า คดีทำร้ายร่างกาย เมื่อมาเกลี่ยกันไม่ให้ถึงศาลเช่นว่า เขาเรียกค่าเสียหาย 100,000 บาท ก็มาเกลี่ยกันต่อรองเหลือ 70,000 บาท พอถึงเสร็จแล้วสาเหตุที่ทำให้ตรงนั้นมันทำให้คนที่มาเกลี่ยมีรายได้จากตรงนี้ด้วย คล้ายๆว่าหาผลประโยชน์ ถ้าเขาเสีย 70,000 บาท เจ้าทุกข์จะได้ประมาณ 50,000 บาทเท่านั้น ที่เหลือก็ได้ผู้ไกล่เกลี่ย นี่คือปัญหาของกลุ่มเกลอที่เกิดขึ้นตอนนี้”

“เราใช้รูปแบบสันติ หมายถึงว่าเอาทั้งสองฝ่ายมานั่งคุยกันเลยจะดีกว่า ไอ้เกลอเขาทำจะเป็นเหมือนตัวเชื่อมเลย”

4. บทบาทของเกลอในการป้องกันอาชญากรรม

"เราช่วยกันห้ามปราม ช่วยบอกเล่ากัน อะไรที่ไม่ดี ส่วนมากจะเป็นลูกหลานพวกเกลอทั้งนั้น ที่เป็นเกลอเราับตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไป เขาก็มีลูกเมียแล้วทั้งนั้น ส่วนมากเรื่องยาเสพติดเราจะพูดยากันให้ดูแลลูกหลานของตัวเอง"

5. การให้ความช่วยเหลือเกลอ, ครอบครัว, และเครือญาติของเกลอตามวัฒนธรรมเกลอ วัฒนธรรมเกลอแต่โบราณ คนที่เป็นเกลอกันต่างก็นับถือ ให้ความช่วยเหลือและดูแลคนในครอบครัวและญาติพี่น้องของอีกฝ่ายหนึ่งเสมือนเป็นครอบครัวและญาติพี่น้องของตนด้วย ซึ่งชมรมเกลอก็ได้นำมาใช้ในชมรมด้วย กล่าวคือ หากเกลอตาย ลูกเมียก็ได้เป็นสมาชิกได้รับความคุ้มครอง

"เมื่อเกลอถึงแก่กรรมแล้ว แม่ เมียจะเข้าตอกก็ได้ ถือว่าเป็นทายาท ลูกก็รับมรดกสืบทอดไปได้แต่ไม่ใช่เกลอ แต่อยู่ในชมรม เราคุ้มครองให้"

"ให้เป็นสมาชิก แต่เราไม่เรียกเกลอ ไม่เรียก "ไอ้เกลอ" ลูกที่เข้ามาแบบเป็นทายาทก็เรียกเกลอว่าพ่อหมดทุกคน เพราะถือว่าลูกเป็นสมาชิกแทนพ่อ"

"พ่อแม่ของเกลอตาย เราให้พวงหรีด รวมทั้งพ่อดาแม่ยายด้วย สมมติว่าเกลอตาย เราจะให้สวัสดิการคุ้มครองเงิน คุ้มครองลูกที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ แต่ถ้าแต่งงานก่อนบรรลุนิติภาวะเราไม่พูด แต่ว่าอายุ 20 ปีขึ้นไปแล้วไม่แต่งงานเราก็กังคุ้มครอง"

"เกลอที่เป็นอัมพาต ที่พิการ เราก็กังเงินไปช่วยเหลือด้านสวัสดิการ ให้คนละ 500 ต่อครอบครัว ตอนนี้มีอยู่ 2 คน และให้สวัสดิการช่วยเหลือเป็นทุนการศึกษาทุนละ 500 บาท"

6. สิ่งที่ได้จากวัฒนธรรมเกลอ เกลอเป็นเรื่องของการสร้างและรักษาความสัมพันธ์ของบุคคล กลุ่มคน การให้เกียรติกันในฐานะเพื่อนมนุษย์ที่เท่าเทียมกันที่ไม่มีชั้นวรรณะ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันเสมือนญาติพี่น้อง

"มองแล้วว่ามันได้ผลหลายๆแบบ ได้ผลคือการสร้างสื่อให้มันเกิดความสัมพันธ์กันในการรักใคร่ในกลุ่มเกลอ และเราไปตรงไหนถือว่าไม่มีขาดเพื่อน นั่นคือส่วนหนึ่งที่ทำให้กลุ่มเกลอมีกลุ่มที่เข้มแข็งขึ้น"

"ถ้าเกลอตกทุกข์ได้ยากเราก็กังไปช่วยเหลือกัน เราจะช่วยเงินช่วยทอง ช่วยเท่าที่เราจะช่วยให้ แต่เราช่วยเพื่ออย่าให้มันแบกหนัก ทอดกฐิน ผ้าป่าเราก็กังช่วยกัน"

"การเป็นเกลอเราต้องให้เกียรติกัน ถ้าเป็นรุ่นน้องหรือรุ่นเดียวกันเราเรียก "ไอ้เกลอ" แต่ถ้าว่าเป็นรุ่นพี่เราเรียก "เกลอ" เฉยๆ "เกลอที่เป็นพระเราเรียก "ท่านเกลอ"

"ชุมชนไหนที่ว่ามีเด็กเกเร ที่ว่ามีกากรซึ่ง ลักเล็กขโมยน้อย พวกเกลอต้องช่วยสังคมกัน ไม่ใช่ว่าเป็นเกลอเฉยๆ ต้องช่วยเหลือสังคมด้วย"

"ช่วยเตือนลูกหลาน ตรงนั้นแหละที่เรายอมรับว่าเพื่อเกลอที่เราสร้างก็ช่วยเหลือกัน"

7. บทบาทของเกลอในการแก้ไขผู้กระทำผิดในวิถีทางยุติธรรมชุมชน โดยการให้ชุมชนมีบทบาทหลักในการแก้ไขผู้กระทำผิดทั้งกระบวนการ กล่าวคือ การที่ชุมชนตัดสินใจว่าผู้กระทำผิดคนนั้นสมควรได้รับการแก้ไขในชุมชนหรือไม่ จะแก้ไขหรือดูแลหรือให้ความช่วยเหลือกันอย่างไร ใครในชุมชนเป็นคนดำเนินการ และวิธีการดำเนินการเป็นอย่างไร ทั้งนี้ผู้กระทำผิดมีสิทธิในการร่วมคิดร่วมตัดสินใจด้วยว่า วิธีการแก้ไขนั้นๆอยู่ในวิสัยที่ทำได้โดยไม่กระทบต่อชีวิตประจำวัน และ/หรือ การประกอบอาชีพของเขา และหน้าที่ในการปฏิบัติตามพันธะสัญญาที่ให้ไว้กับชุมชนด้วย

ตัวอย่างการแก้ไขผู้กระทำผิดในวิถีทางยุติธรรมชุมชนของอำเภอศรีบรรพต ผู้กระทำผิดคดีตีข่มขืนกระทำชำเรา ซึ่งก่อนหน้าที่จะถูกจับดำเนินคดี ผู้กระทำผิดรายนี้ทำให้ชุมชนได้รับความเดือดร้อนอยู่เนืองๆ เป็นคนชอบกินเหล้า ชอบผู้หญิง เมื่อกินเหล้าแล้วเห็นผู้หญิงจะเกิดอารมณ์ทางเพศ คนในชุมชนจึงให้ความสนใจและร่วมมือกันแก้ไขผู้กระทำผิดรายนี้มากกว่ารายอื่นๆ เพราะชุมชนได้รับผลกระทบจากความประพฤติของผู้กระทำผิดรายนี้มาก ผู้คนในชุมชนจึงร่วมกันคิดว่าจะทำอย่างไรกับผู้กระทำผิดรายนี้ จึงจะทำให้เกิดความปลอดภัยกับผู้หญิงที่เขาไปพบเจอในชุมชน ในที่สุดที่ประชุมก็กำหนดให้ผู้กระทำผิดรายนี้มารายงานตัวกับผู้แทนชุมชนทุกวัน และทุกวันขึ้น 8 ค่ำ และ 15 ค่ำ จะต้องไปพบพระครูที่วัด ต้องฟังธรรมและกวาดลานวัดด้วย รวมทั้งห้ามมิให้ออกนอกเขตพื้นที่ก่อนได้รับอนุญาต มีคนในชุมชนที่เป็นเครือข่ายในการช่วยกันสอดส่องดูแลผู้กระทำผิดรายนี้ไม่ให้ออกนอกเขตที่กำหนด เจ้าของร้านขายเหล้าก็ไม่ขายเหล้าให้ ทุกคนร่วมมือกันโดยมีเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนมีความสงบสุข

การดูแลผู้กระทำผิดของเกลอย่านหรือเครือข่ายในที่นี้ ยังมีประเด็นที่น่าพิจารณา คือ ชุมชนเป็นผู้กำหนดว่าจะดูแลผู้กระทำผิดรายนี้อย่างไร โดยที่ผู้กระทำผิดไม่ได้มีส่วนในการตัดสินใจในมาตรการต่างๆเหล่านั้น วิธีการเช่นนี้ ผู้กระทำผิดอาจอยู่ในภาวะ“จำยอม” ก็ได้จากการสัมภาษณ์ผู้กระทำผิดในคดีข่มขืนกระทำชำเราข้างต้น เกี่ยวกับมาตรการที่ชุมชนกำหนดให้ปฏิบัติ พบว่า หากชุมชนร่วมกันทำงานด้วยความปรารถนาดีทั้งต่อชุมชนและตัวผู้กระทำผิดเอง ผลดีที่ผู้กระทำผิดได้รับก็ทำให้เกิดการยอมรับได้

“แรกๆที่แกลให้ผมไปรายงานตัวทุกวัน ไฉ่ผมว่าจะไม่ทำตามก็กลัวว่าสำนักงานจะเอาไปขังอีก ก็เลยปล่อยเลยตามเลย แต่อยู่ๆก็มีให้ผมมาในวัด พบกับพระอาจารย์หัววัด วันนั้นผมจำได้ว่าเป็นวันพระ คนก็มาวัดกันหลายคน หลวงดาราว่าต่อไปนี้ต้องอยู่ในชุมชนอย่าสร้างความเดือดร้อนให้กับชุมชนนะ ต้องไม่ดื่มเหล้านะ ต้องมากวาดวัดทุกวันพระนะ ต้องช่วยพ่อแม่ทำงานนะ ผมก็บอกว่าได้ แต่หลังจากนั้นแล้วชาวบ้านหลายๆคนเขาก็จะสอบถามผมตลอดว่าเป็นยังไงบ้าง สบายดีมีัย พอมารู้ภายหลังคนที่ถามผมนั้นเขาก็เป็นเครือข่ายด้วย มีทั้งร้านเหล้าคนที่อยู่คิวรถมอเตอร์ไซด์ และอีกหลายคน ผมจำไม่หมด แรกๆผมก็อึดอัดมากแต่ก็ทำอะไร

ไม่ได้ แต่ที่ผมมีความรู้สึกดีมากก็ตอนที่ผมใกล้จะพ้นคุกแล้ว ผมเริ่มใช้ความคิดว่า ถ้าผมไม่ได้บุคคลเหล่านี้ช่วยดูแล ไม่รู้ว่าผมจะเป็นยังไงบ้าง หรือว่าอาจจะมีฝ่ายผู้เสียหายที่ผมได้ทำผิดไปเมื่อ 8 ปีที่แล้วมาฆ่าผมก็ได้”

การมีส่วนร่วมในการป้องกันอาชญากรรมในวิถีทางยุติธรรมชุมชน

ประชาชนที่จะมีส่วนร่วมในงานยุติธรรมชุมชนต้องมีความเป็นพลเมืองที่มีความกระตือรือร้น (active citizen) คนที่มีคุณสมบัติแบบนี้ต้องมีความพร้อมและมีอิสระทั้งกายและใจ กล่าวคือ มีจิตใจมุ่งมั่นที่จะทำงานเพื่อส่วนรวม มองเห็นประโยชน์สาธารณะเหนือกว่า หรือไม่ยิ่งหย่อนกว่าประโยชน์ส่วนตัว มีความพอเพียงทางเศรษฐกิจ

“การพัฒนาชุมชนนั้นคนใดคนหนึ่งทำไม่ได้ ต้องร่วมมือกันหลายฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายชาวบ้าน ฝ่ายรัฐ หรือฝ่ายใดก็แล้วแต่ ชุมชนเขายามีประชาคมหมู่บ้าน มีที่ปรึกษา มีการวางแผนชุมชน บุคคลหลายๆคนได้เข้าร่วมกันวางแผนพัฒนาชุมชนให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ภาครัฐก็ต้องช่วยสนับสนุนงบประมาณและวิชาการลงมาให้กับชาวบ้าน แต่ต้องให้ชาวบ้านเป็นผู้คิดของชาวบ้านเอง”

“ถ้าเรามีการอยู่กัน จะมาเล่นเรื่องการเป็นผู้นำมันลำบาก”

“ถ้าว่าคนไหนที่ยังไม่พร้อม ลูกต้องเล่าเรียน ยังต้องหาเงินส่งให้ครอบครัว ครอบครัวต้องลำบากเรื่องการเงินการทอง พออยู่ในสังคมตรงนี้ทางบ้านมันลำบาก พอลำบากมันจะสร้างความพร้อมให้กับการบริหารจัดการกับสังคมมันไม่ได้ พอไม่ได้มันเกิดมีปัญหาคือครอบครัวครอบครัวพอมีปัญหา มันก็ทะเลาะกันเท่านั้น”

“คนขึ้นมาเป็นผู้นำต้องเป็นคนมีความพร้อม และก็ต้องมองวิสัยทัศน์ไปได้ในอนาคตต้องรู้ เพราะเป็นผู้ใหญ่บ้านต้องรู้ว่าในหมู่บ้านเรามันเกิดอะไรขึ้นต่อไปข้างหน้า”

1. บทบาทของกระบวนการยุติธรรมในการส่งเสริมกระบวนการยุติธรรมชุมชน

เจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมของรัฐให้ความสำคัญกับกระบวนการยุติธรรมชุมชน โดยการให้ชาวบ้านใช้กระบวนการยุติธรรมชุมชนก่อน หากไม่สามารถตกลงกันได้จึงใช้กระบวนการยุติธรรมอาญา

“ทางโรงพัก ตำรวจก็ให้ความร่วมมือ เดียวถ้าเขาแจ้งความตำรวจจะไม่รับแจ้งก่อน ให้ไปเกลี้ยกันก่อนในระดับหมู่บ้าน เพราะว่าถ้าเข้ากระบวนการแล้วมันทำให้ยุ่งยาก เสียเงินทอง เสียเวลา”

2. ความเห็นของผู้กระทำผิดต่อวิถีทางยุติธรรมชุมชน

เนื่องจากผู้ที่ทำหน้าที่คนกลางในวิถีทางยุติธรรมชุมชนเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับนับถือทั้งจากฝ่ายผู้เสียหายและผู้กระทำผิด จึงส่งผลต่อการยอมรับในการทำหน้าที่ด้วย และเมื่อเปรียบเทียบกับการทำงานที่ของเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้กระทำผิดรู้สึกยอมรับนับถือการทำงานของเขา

คนกลางมากกว่า และเนื่องจากเป็นคนในชุมชนเดียวกัน หลังจากเกิดเหตุการณ์แล้วยังพบเจอกัน มีการทักทายตามสารทุกข์สุกดิบกัน เสมือนเป็นการติดตามผลอย่างไม่เป็นทางการนั่นเอง

“ผมคิดว่าพวกลุงๆที่เข้าร่วมในกระบวนการครั้งนี้ดีกว่าตำรวจ เพราะว่าคนเหล่านี้เป็นที่เคารพของผม และผมคิดว่าสิ่งที่ลุงๆกล่าวตักเตือนเป็นผลดีกับผมมาก”

“ทุกวันนี้พวกลุงๆหลายคนเวลาพบกับผม ผมก็จะทักก่อนเลย ลุงๆก็ได้สอบถามผมว่า อยู่สบายดีมั๊ย ผมดีใจที่หลายๆคนในชุมชนให้โอกาสผม”

เป้าหมายของวิถีทางยุติธรรมชุมชนคือการอยู่ในสังคมที่สงบสุข คนในชุมชนที่ร่วมทำงานในฐานะพลเมืองที่มีความกระตือรือร้น (active citizen) ก็มีความคิดเช่นนี้

“มุ่งหวังให้ชุมชนอยู่กันอย่างมีความสุขโดยไม่มีสิ่งเหตุร้ายเข้ามารบกวน นี่คือเป้าหมายหลักๆเลย”

“ผมมีแนวคิดอยู่ว่า เราคนเดียวไม่สามารถดูแลเขาได้ทั่วถึง นี่คือเหตุผล เพราะว่าหนึ่งคนไม่สามารถที่จะสอดส่องดูแลพฤติกรรมของเขาได้ นี่คือการที่มาจากความคิดให้เกิดเครือข่ายที่จะดูแลเขาให้ดีขึ้น”

เมื่อเปรียบเทียบการดูแลผู้กระทำความผิดโดยชุมชนและโดยพนักงานคุมประพฤติในฐานะเจ้าหน้าที่รัฐ ทั้งผู้กระทำความผิดและตัวแทนชุมชนที่ทำหน้าที่ดูแลต่างก็มีความเห็นว่าการดูแลโดยชุมชนดีกว่ามาก คนในชุมชนที่ทำหน้าที่ดูแลมองในแง่ประสิทธิภาพ ส่วนผู้กระทำความผิดมองในแง่ความสะดวกสบายในการรายงานตัว

“เครือข่ายดูแลจะดีกว่าสำนักงานดูแลมาก เพราะสำนักงานที่ผ่านมา ที่ดูแลอยู่ถูกคุมฯ เช่นของผู้ใหญ่.....ภานัน.....(การดูแลโดยใช้อาสาสมัครคุมประพฤติ : ผู้วิจัย) ก็ยังไม่ได้ละเอียดเหมือนเครือข่ายดูแล บางทีเขาก็โกหกมั้งว่าทำโน่นทำนี่ เป็นภาพรวมที่กว้าง แต่ของเครือข่ายจะดูแลอย่างใกล้ชิด ก็ถือว่าชุมชนดูแลได้ดีกว่า”

“แม้ว่าหมดภารกิจของคุมประพฤติไปแล้ว แต่คณะกรรมการหมู่บ้านของเราก็ก็น่าจะต้องดูแลกันอีก จนกว่าจะเสียชีวิตกันไปข้างหนึ่ง”

“ผมคิดว่ามันดีคนละอย่าง คือกลุ่มเครือข่ายเป็นคนที่อยู่ในพื้นที่ รู้ว่าผมคิดอะไรทำอะไร อยู่ตรงไหน ผมมีปัญหอะไรเขารู้หมด และมันเป็นผลดีกับผมมาก แต่แรกๆผมรู้สึกเครียดไม่สามารถกระดิกตัวได้เลย ต้องไปรายงานตัวทุกวัน แต่ถ้าสำนักงานคุมประพฤติรายงานตัวเดือนละหน แต่ผมต้องไปที่เขาซึ่งต้องเสียเวลาไป 1 วัน แต่ถ้ารายงานตัวกับเครือข่าย บางทีผมไปอยู่ที่ในวัดผมก็ได้รายงานตัวแล้ว”

“การเข้าถึงชุมชนให้ชุมชนมีส่วนร่วม ผมถือว่าทำให้ชุมชนได้รับรู้ ได้มีการดู มีส่วนร่วม เกิดประโยชน์กับชุมชนจริง”

“เครือข่ายไม่วีซ่าของใหม่ เราจะเห็นว่าเริ่มที่ครอบครัว แล้วเครือข่ายมันมีอยู่แล้ว พี่น้องญาติ นั้นเขาเรียกว่าเครือญาติ”

ชาวบ้านให้การยอมรับผู้กระทำผิดให้อยู่ในชุมชนอย่างบูรณาการ ให้ความช่วยเหลืออาหาร

“เวลาเรามีปัญหาอะไรต้องให้ความกระจ่างแก่เขา เป็นที่ปรึกษาให้เขาได้ คือผมคิดว่าตรงนี้เราต้องทำให้เขาด้วย เป็นการรักษาแผลในใจของเขา เพื่อที่ว่าให้กลับมาอยู่ในสังคมอย่างปกติสุข โดยไม่มีการระแวง”

ในวิถีทางยุติธรรมชุมชน การดูแลพฤติกรรมของคนในชุมชนไม่ได้หมายความว่าเฉพาะการดูแลผู้กระทำผิดเท่านั้น แต่ยังหมายรวมไปถึงกลุ่มเสี่ยงอีกด้วย ชาวบ้านได้เสนอความคิดเห็นไว้อย่างน่าสนใจว่า

“ผมอยากให้ขยายเครือข่ายลงสถานศึกษาเพราะเป็นกลุ่มเสี่ยง โดยเฉพาะอย่างที่ผมคิดเอาไว้แล้ว จะดึงเอาประธานนักเรียน ครูผู้ปกครอง นี่คือตัวสำคัญที่จะดึงเข้ามาอยู่ในเครือข่าย และก็ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เอาครูผู้ปกครองก่อน จะได้รายงาน จะมีแบบรายงานความประพฤติของนักเรียนไว้ทุกชั้นตอนเลยว่า เด็กคนไหนมีนิสัยไม่ดีก็บันทึกไว้ ผมว่าการบันทึกไว้เป็นความลับ แต่จะเกิดประโยชน์กับศาลเวลาเป็นคดีขึ้นมา..... และขยายเรื่องนี้ไปจนถึงความประพฤติของคนในชุมชน ให้กำนันผู้ใหญ่บ้านบันทึกไว้ ข้อมูลตรงนี้เมื่อมีคดีเกิดขึ้นในชุมชน อย่างน้อยก็เป็นเบาะแสหนึ่งที่เป็นตัวชี้วัดในการเข้าสู่ระบบศาลยุติธรรม มันจะเป็นประโยชน์อย่างมากเลย”

3. ชุมชนบ้านตะโหนด

ที่ตั้ง ชุมชนบ้านตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง

อาชีพหลัก ทำสวนยางพารา ทำนา และทำสวนผลไม้

ประวัติความเป็นมา เศรษฐกิจของชุมชนอยู่ในระดับดี มีรายได้หลักจากสวนยางพารา ปรารถนุ ชาวบ้านมีหลายคน ลักษณะเด่นของชุมชนแห่งนี้คือ เป็นชุมชนที่อยู่ร่วมกันของชาวพุทธและมุสลิมอย่างสันติสุข มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการทำกิจกรรมร่วมกัน มีการทำพิธีบูชาบรรพบุรุษร่วมกันของสองศาสนาระหว่างพุทธและมุสลิม ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่า คนที่มาอยู่ก่อนเป็นมุสลิมชื่อ “โต๊ะโหนด” เรียกกันว่า “บ้านโต๊ะโหนด” ต่อมาออกเสียงเพี้ยนไปเป็น “บ้านตะโหนด” ชาวบ้านอยู่ร่วมกันฉันท์พี่น้อง ทั้งพุทธและมุสลิมถือว่าตนมาจากต้นตระกูลเดียวกัน ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ของทุกปี ชาวบ้านจะไปรวมตัวกันที่ลานกว้างบริเวณสวนยางซึ่งเป็นสมบัติของวัด ปกติใช้เป็นที่พักผ่อนของชาวบ้านบ้านตะโหนด เพื่อประกอบพิธีแสดงความเคารพบรรพบุรุษ ประกอบพิธีของทั้งสองศาสนาในบริเวณเดียวกัน ชาวพุทธก็ทำพิธีแบบพุทธ

มีพระสงฆ์มาสด มุสลิมก็มีอิหม่ามมาทำพิธี จากนั้นทั้งพระสงฆ์และอิหม่ามก็เทศนาสั่งสอนร่วมกัน มีการทำอาหารมาถวายพระและรับประทานอาหารร่วมกัน

"ที่บนควนซึ่งตรงนั้นมันมีหลุมฝังศพของอิสลาม เป็นตะกอนฉาปนกิจของไทยพุทธ วันที่ 15 เมษายนของทุกปี ทั้งสองศาสนาจะมารวมทำพิธีร่วมกันในที่นั้น"

"สถานที่การประกอบพิธีอยู่คนละส่วนกัน แต่ก็ใกล้เคียงกัน เพราะฉะนั้น คนที่ไปร่วมพิธีทั้งชาวพุทธและมุสลิมนั่งกันเต็มพื้นที่ ถึงแม้ว่าการประกอบพิธีจะคนละฝั่งกัน แต่ตรงกลางเราก็นั่งร่วมกัน ไม่รู้เลยว่าใครคือชาวพุทธ ใครคือมุสลิม นอกจากเครื่องแต่งการที่สวมใส่ที่เป็นสัญลักษณ์ของชาวมุสลิม สำหรับอาหารของมุสลิมห้ามมีหมู แต่เวลารับประทานเราก็ร่วมกันได้ เงินที่ร่วมทำบุญก็จะแบ่งออกเป็นสองส่วน คือให้ชาวมุสลิมไปหนึ่งส่วน ชาวพุทธอีกหนึ่งส่วน เพื่อทำสาธารณประโยชน์"

"ชุมชนตะโหมดเขาอยู่กันแบบเครือญาติแบบพี่น้องกัน และทางศาสนาซึ่งตำบลตะโหมดมีศาสนาอิสลามอยู่ประมาณ 40 เปอร์เซ็นต์ อยู่กันช่วยเหลือกันมาตลอด ไม่ว่าทางมัสยิดจะมีงานขึ้นมาที่มัสยิด ทางไทยพุทธพระคุณเจ้าในวัดก็ไปร่วม ทางไทยพุทธมีกิจกรรมอะไรคืออิสลามเขาจะร่วมทำสังฆกรรมกับพุทธไม่ได้ตามศาสนา แต่ว่าถ้าบริจาคคือเขาบริจาคได้ แต่ถ้าจะให้มาร่วมสังฆกรรมทอดผ้าป่าในการทำพิธีคงจะเป็นไปไม่ได้"

ชาวบ้านมีลักษณะของพลเมืองที่เรียกว่า "พลเมืองที่มีความกระตือรือร้น (active citizen)" โดยวัดเป็นศูนย์กลางของพลเมืองที่มีความกระตือรือร้น มีการทำกิจกรรมร่วมกันของบ้าน วัด และราชการ พระสงฆ์และชาวบ้านกลุ่มหนึ่งรวมกลุ่มกันเป็น"สภาลานวัด" เป็นแหล่งบ่มเพาะความรู้ ความคิด และการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อคุณภาพชีวิต สภาพสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมที่ดีของชุมชนตะโหมด เป็นการทำงานแบบ "บวร" คือ บ้าน วัด ราชการ โดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง วัดเป็นที่พึ่งของโรงเรียนทั้งในเรื่องของการเรียนการสอน ที่เด่นๆคือ หลักสูตร "ตะโหมดศึกษา" เกิดขึ้นจากสภาลานวัด และดำเนินการโดยสภาลานวัดร่วมกับโรงเรียน รวมทั้งการจัดวิทยากรที่เป็นปราชญ์ท้องถิ่นไปสอนนักเรียนก็มาจากสภาลานวัดเช่นกัน

"สภาลานวัดเกี่ยวข้องกับทุกเรื่องทุกอย่าง เพราะเราเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ เป็นองค์กรกลาง และเอื้อคนทุกภาคส่วนเข้ามาเพื่อมาบูรณาการทางด้านความคิดกัน จึงเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ทางปัญญา สร้างปัญญา พัฒนาสังคม ระดมความคิดกันทุกฝ่ายเพื่อชีวิตของประชาชนที่นี่"

"ใครจะเอาไปปฏิบัติเราก็ไม่สงวนลิขสิทธิ์ อาจจะนำไปประยุกต์ใช้ได้ ถ้าเป็นของชาวมุสลิม เราเรียกว่าหมู่บ้าน"บรม" บ้าน ราชการ มัสยิด เราใช้ร่วมกันได้ทั้งสองศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องที่ดี งบประมาณก็ไม่ต้องใช้ ถ้าเราใช้เวทีความคิดกันแบบนี้ ปัญหาที่จะเข้าไปสู่กระบวนการของศาลน่าจะลดลง ถ้าพวกเราช่วยกันแบบนี้"

จากการสอบถามถึงที่มาของศาลานวัด ได้ความว่า เริ่มจากเจ้าอาวาสและผู้หลักผู้ใหญ่ในหมู่บ้านนั่งคุยปรึกษากัน เริ่มจากโครงสร้างพื้นฐานในการดำเนินชีวิต การขอไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้าน โรงเรียน ถนน ฯลฯ

“มันมาจากวิถีชีวิต ความใกล้ชิด มาจากเจ้าอาวาสท่านเป็นคนในพื้นที่ และท่านเป็นนักปฏิบัติพอสมควร เมื่อก่อนวัดเป็นแหล่งบิณฑบาต แหล่งการพนัน พอหลวงพ่อบริกรรมตรงนี้ และได้พวกลุงหวาด ลุงวัน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน มานั่งใจทักกับหลวงพ่อบริกรรม ซึ่งเขาเรียกว่า“เข้าหาบัณฑิต” แล้วบัณฑิตเขาคุยอะไรกันล่ะ คุยกับหลวงพ่อบริกรรมก็เป็นแนวทางแก้ปัญหาและพัฒนาบ้านตะโหมด”

“ถ้าเราย้ายตะโหมดไปสู่อดีต จะเป็นชุมชนเครือญาติมีไม่กี่ตระกูล ต่อมาก็ขยายเครือขยายออกไป เพราะฉะนั้นคนในชุมชนส่วนมากจะใช้วัดเป็นศูนย์กลาง”

“วัดถือว่าเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ในหลายๆเรื่องเหมือนกัน ในอดีตชาวบ้านยังไม่รู้หนังสือ พระท่านก็เป็นผู้สอนให้ เพราะโรงเรียนประชาบาลเกิดขึ้น ซึ่งวัดตั้งมาก่อน จากนั้นเราถือว่าวัดเป็นผู้ที่มีประสบการณ์โดยเจ้าอาวาสพุทธิสาร ท่านได้ออกไปพบเห็นหลายสิ่งหลายอย่าง ท่านก็ได้นำมาชี้แจงบอกเล่าให้ชาวบ้านฟัง ซึ่งชาวบ้านก็จะเชื่อฟัง ยกตัวอย่างเช่นการที่เราสร้างโรงเรียนมัธยมประช่าบารุง ซึ่งก่อนหน้านั้นเราได้สร้างอาคารก่อนที่จะขออนุมัติสร้าง โดยที่ชาวบ้านช่วยกันระดมเงิน แรง มีอะไรก็ช่วยเหลือกัน จนกระทั่งเราสร้างอาคารเรียนชั่วคราวสำเร็จ จากนั้นเราก็ขอเปิด นี่คือการร่วมมือร่วมใจ”

การรวมพลังของชาวบ้านเพื่อคุณภาพชีวิต

1. การศึกษาในอำเภอตะโหมด

อำเภอตะโหมดมีโรงเรียน 2 โรงเรียน คือ โรงเรียนวัดตะโหมด และโรงเรียนประช่าบารุง สำหรับโรงเรียนวัดตะโหมดเป็นโรงเรียนหลังแรกในอำเภอ เป็นโรงเรียนประชาบาล สอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 ต่อมาในปี พ.ศ. 2514 ด้วยความร่วมมือของวัด ชาวบ้าน และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ทำให้โรงเรียนวัดตะโหมดขยายการสอนจนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 7

“การศึกษาในตะโหมดเกิดมาจากน้ำมือของวัด”

“เดิมวัดตะโหมดแยกออกเป็น 2 วัด วัดตรงนี้วัดหนึ่ง ติดกับวัดนี้ก็เป็นที่นาของนายหนูจัด ฤทธิเดช ถัดไปเป็นที่ของวัดเหนือ วัดเหนือเป็นวัดที่ไม่ได้จดทะเบียน ภายหลังร่างก็เลยไปขึ้นทะเบียนเป็นที่ธรณีสงฆ์วัดตะโหมด หลวงพ่อบริกรรมท่านปรึกษานักกฎหมาย ทนายความว่าจะทำอย่างไรจะเอาที่ธรณีสงฆ์แลกกับที่ดินของเอกชน เพื่อจะขยายวัดให้กว้างออกไป ไม่มีนักกฎหมายคนใดทำได้แม้แต่คนเดียว แต่เด็กไม่มีที่จะเรียนแล้ว หลวงพ่อบริกรรมเลยแลกที่ดินกับนายหนูจัด วัดเหนือทำเป็นที่นาให้เขา ที่นาที่ติดกับที่วัดก็เป็นที่ดินของวัด ต่อมาสมาชิกสภา

จังหวัดและปลัดจังหวัดยื่นเรื่องเข้าสู่สภาจังหวัดว่า เจ้าอาวาสวัดตะโหนดทำลายที่ธรณีสงฆ์ เพราะฉะนั้นให้สภาจังหวัดดำเนินการ ตอนนั้นเดือดร้อนกันหมด ไปพึ่งทนายความที่เป็น ส.ส. ให้ช่วย ท่าน ส.ส. ก็ช่วยท่านไม่ได้ มีวีรบุรุษอยู่คนเดียวที่คนอำเภอตะโหนดควรจะจดจำเอาไว้ คือ นายอำ รongเงิน ท่านเป็นผู้แทน เป็นครู ความรู้ก็ไม่ใช้ทนาย ตอนนั้นท่านเป็นผู้แทนได้ เสียจากชาวตะโหนดไป 7 เสียของท่านเอง พอรู้ข่าวว่าชาวตะโหนดเดือดร้อนท่านก็มาเลย บอกว่าทุกสิ่งทุกอย่าง ปัญหาต่างๆคนเป็นคนสร้างก็ต้องแก้ปัญหาก็ได้ กฎหมายก็คนเป็นคนร่าง คนก็ต้องแก้กฎหมายได้ ท่านก็อาสาพาเรื่องนี้เข้าสู่สภาผู้แทนราษฎร นำเรื่องที่ธรณีสงฆ์ วัดตะโหนดกับที่ดินของนายหนูจัด ฤทธิเดช เข้าสู่สภาผู้แทนราษฎร จนกระทั่งสำเร็จออกเป็น พระราชบัญญัติลงพระปรมาภิไธยว่า ให้มีการแลกเปลี่ยนที่ธรณีสงฆ์วัดตะโหนด (วัดเหนือ) กับที่ดินนายหนูจัด ฤทธิเดช ได้”

สำหรับที่มาของโรงเรียนประชาบำรุง ซึ่งเป็นโรงเรียนระดับมัธยมศึกษา ที่ดินและอาคารเรียนได้มาจากการบริจาคของชาวบ้าน เมื่อมีผู้บริจาคที่ดินจำนวน 38 ไร่ หลวงพ่อได้ขอให้ชาวบ้านบริจาคทางพาราแผ่นที่ทำได้ 1 วัน เพื่อขายหาเงินมาสร้างโรงเรียน

“หลวงพ่อได้ขอยางจากชาวตะโหนด ไม่ว่าใครจะมียางคนละกี่กิโลกรัมก็ตาม ทั้งลูกจ้างและเจ้าของสวน มาช่วยกันบริจาคให้กับการศึกษาคนละ 1 เซ้า กันัดวันเพื่อบริจาค เพียง 1 วันเราได้เงินมาประมาณ 800,000 บาท เมื่อปี พ.ศ. 2521 ได้สร้างอาคารเรียน ห้องเรียน โต๊ะ เก้าอี้ เสร็จเรียบร้อย ไม่เกี่ยวข้องกับกรรมเลย ก่อนนั้นหลวงพ่อก็ประชุมคนว่า ถ้ากรรมไม่มีอัตราค่าจ้าง และไม่มียางประมาณเพียงพอ ชาวบ้านก็พร้อมที่จะจ้างครูสอน โดยที่พวกเขาจะจ่ายค่าสอนให้เอง เพียงแต่ขอให้มีการอนุมัติในการเปิดการเรียนการสอนที่ถูกต้องเท่านั้น”

“เปิดโรงเรียนประชาบำรุง ซึ่งพวกเราใช้เอง สร้างเอง บริโภคเอง ภูมิใจเอง”

“มีโรงเรียนแล้ว แต่ไฟฟ้าชนบทก็ยังไม่ขยาย เรายังขาดกันอยู่ ก็เลยร่วมประชุมกัน อีกครั้งเพื่อติดต่อผู้จัดการการไฟฟ้าส่วนภูมิภาคจังหวัด ซึ่งเขาให้ชาวบ้านบริจาคมา 30 เปอร์เซ็นต์ คิดเป็นเงินประมาณ 700,000 บาท ชาวบ้านก็ตกลงที่จะเอากัน หลวงพ่อก็ประชุมชาวบ้านเพื่อตั้งคณะกรรมการพิจารณาว่า ลุงเอี้ยงควรบริจาคเท่าไร ลุงศักดิ์ ลุงทอง ควรบริจาคเท่าไร เราดูจากฐานะทางสังคม ความสะดวก บางคนอาจมีฐานะเท่าเทียมกัน แต่อีกคนหนึ่งอยู่ไกลถนน คนหนึ่งอยู่ใกล้ถนน เราก็จะลดให้อีก”

“ทุกสิ่งทุกอย่างที่เข้ามาในอำเภอตะโหนด เราซื้อกันมาทั้งนั้น โดยมีหลวงพ่อเป็นแกนนำให้เกิด ทุกสิ่งทุกอย่าง จนกระทั่งการศึกษา การอุปโภค บริโภค อะไรต่างๆต้องมีวัดเป็นแกนกลาง มิฉะนั้นวิกฤตศรัทธา คือการรวมทุนอะไรต่างๆมันก็จะขาดความเชื่อถือ”

2. การรวมพลังจนเป็นที่มาของสภาลานวัด

สภาลานวัดเกิดจากวิถีชีวิตและความใกล้ชิดของชาวบ้านกับวัด เริ่มจากการที่นักคิด/ผู้นำชาวบ้านมานั่งคุยกับพระทุกคืน และเมื่อผู้รู้คิดมารวมตัวกัน เรื่องที่คุยกันก็มักเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิต เรื่องการทำมาหากิน การเกษตร ในที่สุดก็มีการรวมตัวกันอย่างเข้มแข็ง โดยมีพระเป็นผู้นำ ทั้งในด้านความคิด และบารมีในการรวมกลุ่มชาวบ้าน เดิมตะโหนดเป็นถิ่นทุรกันดาร การติดต่อกับทางราชการเพื่อให้มีถนน ไฟฟ้า โรงเรียนในหมู่บ้าน เริ่มจากวัดเป็นแกนนำในการระดมทุน และที่ทำได้ก็เพราะความศรัทธาที่ชาวบ้านมีต่อเจ้าอาวาส ซึ่งชาวบ้านเรียกด้วยความเคารพอย่างสูงว่า "ตานหลวง" ตานหลวงเป็นผู้นำในทุกเรื่องจนกระทั่งชุมชนตะโหนดเจริญ มีความเป็นอยู่ที่ดี พระสงฆ์และกลุ่มนักคิด/ผู้นำชุมชนจึงได้ดำเนินการในรูปคณะกรรมการ และเรียกชื่อว่า "สภาลานวัด" เพื่อให้เป็นไปตามยุคสมัย มีการประชุมและการแบ่งงานตามสายงาน ทำงานทั้งด้านศาสนา การศึกษา และวัฒนธรรม เป็นองค์กรชาวบ้านที่ชุมชนยอมรับว่าเป็นประโยชน์ต่อชุมชนอย่างมาก มีระเบียบปฏิบัติในรูปธรรมเนียมปฏิบัติ กล่าวคือ ไม่มีการตราเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ปฏิบัติสืบเนื่องต่อกันมา สภาลานวัดเป็นองค์กรชาวบ้านที่ไม่ได้จดทะเบียน เหตุผลสำคัญคือ หากจดทะเบียนทางราชการต้องเข้ามาจัดตั้ง จัดกรอบ แล้วยึดเยียดให้ชาวบ้านปฏิบัติ

"ลานวัดเป็นที่ประชุมปรึกษาหารือ ซึ่งมีมาตั้งแต่ชุมชนตะโหนดเมื่อยังเป็นชุมชนทุรกันดารห่างไกลความเจริญ แต่มันคืออย่างที่ว่าสังคมตะโหนดเป็นสังคมเครือญาติ ถ้ามีอะไรก็ปรึกษานานหรือกัน"

"ในอดีตคนก็ใช้วัดเป็นศูนย์รวมอยู่ตลอดเวลา เรามีอะไรก็ไปปรึกษานานหรือกันในวัด พระเป็นที่พึ่ง เป็นผู้นำ... เพราะว่าสังคมมันเปิดกว้างขึ้น แล้วมันเปลี่ยนแปลงไปหลายสิ่งหลายอย่าง ถ้าเราจะรอให้ปัญหามันเกิดแล้วค่อยมาประชุมกันไม่ได้ ต่อไปเราก็ต้องมีการประชุม มีการวางแผน มีการมาปรึกษานานหรือกันว่าปัญหามันอะไรบ้าง... พอปัญหาไม่รู้ เราต้องระดมคนมาทุกส่วน ทุกหน่วย แบบนี้เขาเรียกว่าเป็นไตรภาคี ก็เชิญเขามาร่วมปรึกษานานหรือกัน ถ้าปรึกษานานหรือก็ใช้เวทีของวัด ที่ว่ามีการประชุมที่ไหน ประชุมในวัด แต่เดี๋ยวนี้เรียกให้โก้หรูว่า "สภาลานวัด"

คนที่เข้าร่วมสภาลานวัดทุกคน เข้ามาด้วยความสมัครใจ

"แม้แต่มุสลิมเขาก็เข้าร่วมด้วย เพราะถือว่าประโยชน์ที่ได้กับเขา มุสลิมเขาเข้าร่วมด้วยความบริสุทธิ์ใจ เราถือว่าตรงนี้สังคมเขาต้องการ"

"ทางด้านสังคมเราไม่ได้แยกที่อยู่กัน แต่การที่ต้องเข้าวัดไปดูเห่าเป็นเรื่องของแต่ละคน แต่ถ้าเป็นเรื่องของสังคมส่วนรวมเราจะไม่แยกกัน ขอความร่วมมือไปทุกคนจะให้การสนับสนุน ที่นี้จึงโดดเด่นสำหรับชุมชนตะโหนดว่า ทำไมมุสลิมและพุทธไม่เคยมีเรื่องขัดกันเกี่ยวกับเรื่องของศาสนา ไม่เคยทะเลาะ เพราะว่าทุกคนเป็นสายเลือดเดียวกัน"

“สภานี้ไม่ได้บังคับใคร ไม่ได้มีเกียรติให้ใคร ถ้าใครเห็นดีเห็นงานก็ปรึกษาหารือเกี่ยวกับเรื่องของส่วนรวม”

“สภาลานวัดเปิดโอกาสให้คนทุกฝ่ายได้เข้ามาร่วมตรงนี้ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ไม่ว่า อบต.หรือเทศบาล หากเขาเข้ามาร่วมแล้วประโยชน์จะได้กับเขามากที่จะได้กับเขาก็คือว่า ปัญหาของชาวบ้านซึ่งได้รับการวิเคราะห์ ได้รับการกลั่นกรองจากที่ประชุมว่าปัญหาอะไรที่เป็นปัญหาสำคัญ จะแก้อย่างไร ที่นี้ถ้าปัญหาเหล่านั้นไปเชื่อมกับ อบต. จะมีงบประมาณเข้ามาแจก ถ้าไปตรงกับเทศบาล เทศบาลก็มีงบประมาณมาแจก ตรงกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้านก็มีทุนมาแจก แต่ว่าสภาลานวัดเราไม่มีทุนไม่มีงบประมาณ เราจะมีแต่สมองและความคิด เพราะว่าตัวทรัพย์สินทางปัญญามันมีค่ามากกว่าเงิน”

“สภานี้ไม่ได้หาเสียง ไม่ได้เลื่อนชั้น และไม่มีค่าตอบแทน ไม่มีเงินเดือน ไม่มีเบี้ยเลี้ยง เป็นสภาที่เสียสละ”

“การเป็นแกนที่ทำให้เกิดเป็นสภาลานวัดขึ้นมา เพราะเราเห็นว่าเกิดจากงานของสังคม เกิดจากงานที่มีวัดเป็นแกน ทุกๆอย่าง ทั้งทางเศรษฐกิจ ด้านการศึกษา ด้านศาสนา ด้านวัฒนธรรม ด้านสังคม อะไรต่างๆเกิดจากหลวงพ่อกันเป็นแกนให้พวกเรา มาจนปัจจุบันนี้ หลวงพ่อกันก็แก่ชราไปตามวาระของสังขาร ต่อไปนี้จะมีผู้มีบารมีเหมือนหลวงพ่อกันไปไม่ได้ เพราะท่านสร้างมาตั้งแต่แผ่นดินยังไม่มีอะไรเลย หลวงพ่อเป็นผู้มีความศักดิ์สิทธิ์ ชี้ให้มีถนนก็ได้ ชี้ให้มีโรงเรียนก็ได้ เขาเรียกว่ามีวาจาสิทธิ์ แต่พวกเราไม่มีวาจาสิทธิ์ เพราะฉะนั้นก็ต้องรวมพลังกันเพื่อจะรักษาความดีนี้เอาไว้”

“ทำเป็นรูปแบบของคณะกรรมการ เพื่อปรับให้เป็นไปตามยุคตามสมัย จึงได้จัดตั้งเป็นองค์กรเรียกว่า “สภาลานวัด” คือที่ประชุม ไม่ว่าใครจะทำอะไรก็ต้องปรึกษาหารือกันโดยคณะกรรมการ แบ่งงานไปตามลักษณะของท้องที่ ลักษณะของท้องถิ่น ลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้น”

“ศรัทธาความเชื่อในบุคคล คณะบุคคล กลุ่มบุคคล นี่เป็นส่วนสำคัญที่สุด แม้แต่โบสถ์เราสร้างกันได้เพราะว่าชุมชนเชื่อ เราสละกันได้ มาถึงตรงนี้แล้วเขาจะให้เห็นประโยชน์ในอนาคต”

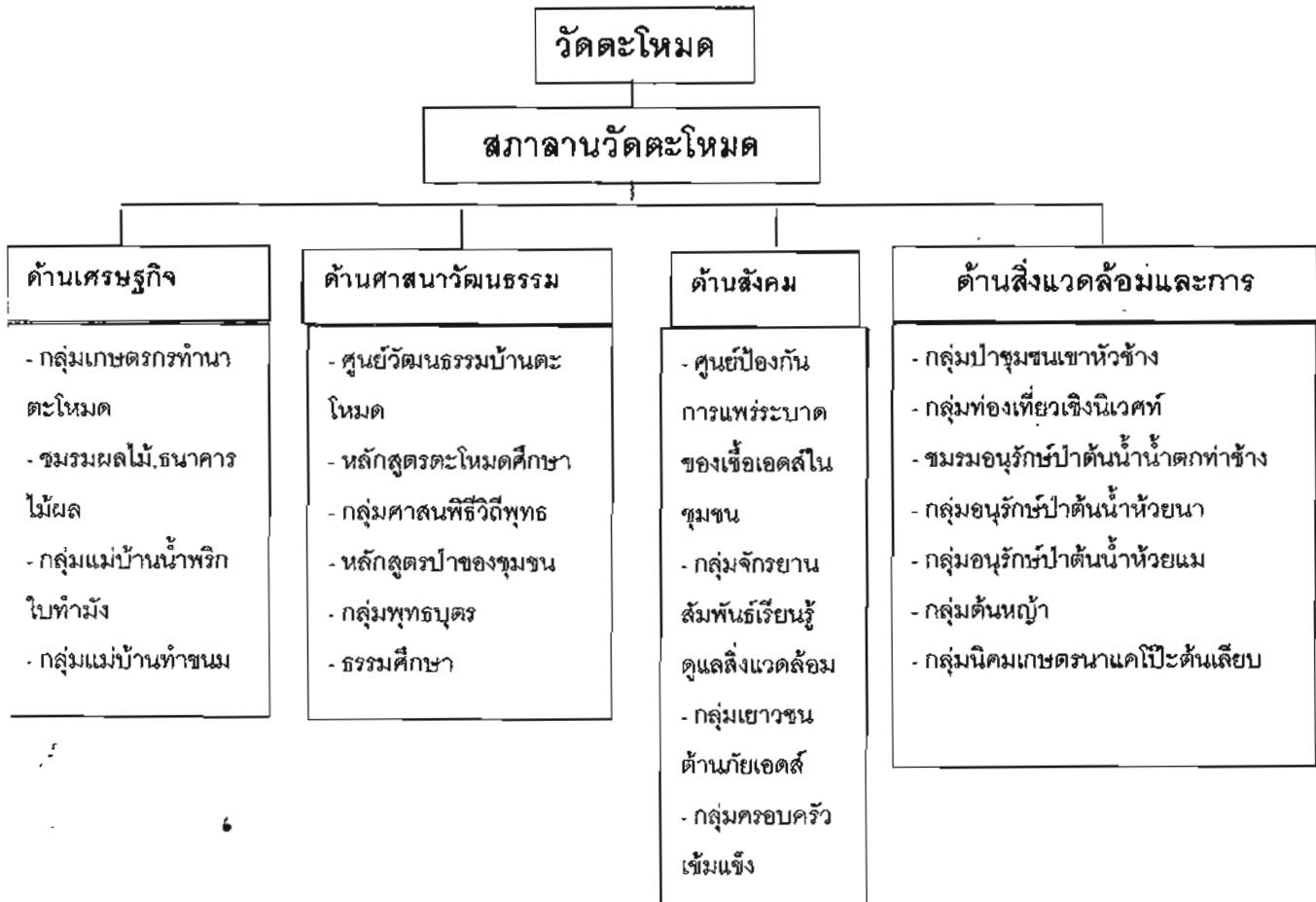
“ผู้นำต้องระมัดระวังมาก เช่นพฤติกรรม คือเรื่องของอบายมุข ถ้าหากว่าเราไปมั่วสุมชวักไขว้อบายมุข ความศรัทธาเชื่อถือของชาวบ้านก็จะลดลงไป ก็จะทำให้ความไม่ไว้วางใจกัน บวกกับบุคคล คณะอาจารย์ที่เสียสละอย่างสูงยิ่งตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาไม่เคยมัวหมอง มาบวกกับลูกศิษย์ที่ดี และผู้ร่วมงานที่ดี ต้องเป็นบุคคลที่ไว้วางใจได้”

“สภาลานวัดเป็นองค์กรของชาวบ้าน เราไม่ได้จดทะเบียนเป็นนิติบุคคล แต่ชุมชนยอมรับองค์กรสภาลานวัด เป็นองค์กรที่เอื้อประโยชน์ให้กับคนทั้งในและนอกชุมชน กระบวนการดำเนินงานก็มีทั้งสมาชิก กรรมการ ที่ปรึกษา และข้อบังคับของสภาลานวัด มีการดำเนินงาน

มีรูปแบบเรียบร้อยทุกอย่าง อย่างเดียวที่ไม่มีคือไม่ได้จดทะเบียน”

2.1 สภาลานวัด: แหล่งถ่ายทอดภูมิปัญญาและความคิดจากคนรุ่นเก่า

แผนภูมิที่ 4 กิจกรรมสภาลานวัด

“สภาลานวัดไม่ใช่จะมีแต่คนอายุ 70 กว่า อย่างคุณศักดิ์อายุ 30 กว่า อายุก็ยังน้อยอยู่ก็ดูแลเรื่องโรคเอดส์. และก็มีหลายคนที่ได้รับผิดชอบจากสภาลานวัด ส่วนผู้สูงอายุจะคอยให้คำปรึกษา จะเอาประสบการณ์ในอดีตมาถ่ายทอดให้คนรุ่นใหม่ คนรุ่นใหม่เขาก็จะศึกษาเอาวิชาการกับประสบการณ์มาบวกกัน ก็น่าที่จะไปกันได้ดี เด็กรุ่นใหม่ที่เขาเข้ามาที่สภาลานวัดเราไม่มีเรื่องของค่าสมัครหรือค่าบำรุง เพียงแต่ให้เขามีความศรัทธาและพอใจที่จะเข้ามาทำประโยชน์ให้กับสังคม ทำสิ่งที่ดีงาม ไม่ใช่จะยึดเยียดงานให้กับใคร แต่ใครถนัดงานอะไรก็ให้ทำ”

"การเชื่อมต่อระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่มันเชื่อมกันอยู่ พวกผมก็มาเชื่อมต่อคนรุ่นเก่า.... แสดงว่าคนรุ่นเก่ายังมีความหมายอยู่"

"ผมว่าปัญหาทุกวันนี้คือการแยกกลุ่มกัน ผมว่าถ้าเราแยกกลุ่มกันเมื่อไหร่สังคมทั้งวันนี้สังคมก็แยกกลุ่มมา นี่คือการกลุ่มวัยรุ่น นี่คือการกลุ่มสูงอายุ มันกลายเป็นปัญหาหมด....เราดูได้เลยว่าสังคมสมัยเมื่อก่อนนั้นจะไม่มีครอบครัวเดี่ยวๆแบบนี้ มันจะมีแบบครอบครัวปู่ย่าตายายอยู่รวมกัน มีลูกหลาน ถึงวันนี้มันกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวหมด คนหนุ่มแต่งงานแล้วก็อยากจะแยกครอบครัวไปอยู่อิสระอะไรแบบนี้ แล้วเอาคนแก่ไปไว้อีกแห่งหนึ่ง และสังคมเราในขณะเมื่อก่อนพึ่งกันได้ ลูกหลานก็เลี้ยงคนแก่ได้ วันนี้ลูกหลานก็ไม่ได้เลี้ยงคนแก่แล้ว เพราะมันเป็นภาระ เพราะฉะนั้นพอเราทำภาระตัวนี้ไม่ได้ เราก็มอบภาระไปให้รัฐ.... วันนี้มันเป็นสังคมที่แยกพอแยกแล้วกลายเป็นว่าต่างคนต่างคิด วัยรุ่นก็คิดไปเรื่องหนึ่ง เด็กเล็กมันก็อยู่ที่ศูนย์มันก็คิดไปเรื่องหนึ่ง มันก็กลายเป็นว่าไม่ได้ประสานกันเลย อยู่ดีๆวันดีคืนดีมาพบกันระหว่างกลุ่มวัยรุ่นกับกลุ่มคนแก่ มันพูดกันไม่รู้เรื่อง พอไม่รู้เรื่องสังคมก็มีปัญหา"

"เราทำงานตรงนี้เราก็ต้องแบ่งเวลา วันไหนทำให้ครอบครัว ช่วงไหนที่ต้องมาประชุมทุกคนต้องรู้หน้าที่และต้องแบ่งเวลาทำงานแบบนี้ได้"

"สถานลานวัดที่ได้มาทำตรงนี้ ได้เสียสละ เพราะว่าเราถูกเหมือนการปลูกฝังอะไรต่างๆ ในระบบของวัด โรงเรียน และได้สัมผัสกับผู้นำ คนเก่าๆเขาสร้างมาได้โดยไม่หวังค่าตอบแทนยุคการบุกเบิกให้คนภายนอกรู้จักตะไคร้หอม แต่ของผมยุคดูแลสมบัติพ่ออย่าให้ถูกขาย ต้องดูแลทรัพย์"

2.2 สถานลานวัด: แหล่งความรู้ของชุมชน

สถานลานวัดได้สร้างห้องสมุดขึ้นใหม่ ใช้งบประมาณประมาณ 3 ล้านบาทบาท กิจกรรมให้ความรู้แก่ชุมชนที่เด่นๆคือ การจัดทำหลักสูตร "ตะไคร้หอมศึกษา" หรือ "หลักสูตรท้องถิ่น" หลักสูตรนี้สร้างมาก่อน พ.ร.บ.การศึกษา เริ่มก่อตั้งมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2539 ในสถานลานวัดมีกิจกรรมหลายอย่างเพื่อการเรียนรู้และการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมของชุมชน ได้แก่ กลุ่มป่าชุมชนเขาหัวช้าง กลุ่มอนุรักษ์น้ำตกงาช้าง กลุ่มธนาคารน้ำ"

"วัดจัดอบรมเยาวชน เดี่ยวนี้เยาวชนจะเข้าวัดทุกวันพระ"

นอกจากนี้ สถานลานวัดยังมีส่วนในการสร้างสังคมให้อุดมไปด้วยคนดี

"เรามีโครงการคัดเลือกบุคคลตัวอย่างของชุมชน เรายึดหลักเกณฑ์บุคคลที่อยู่ในข่ายการเลือกนั้นจะต้องมีพฤติกรรมที่ดี เช่น เป็นผู้ไม่ผิดกฎหมาย เป็นคนที่มีความซื่อสัตย์สุจริต เป็นคนขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ เป็นคนช่วยเหลือสังคมพอสมควร เป็นครอบครัวตัวอย่างที่มีความเข้าใจกัน บุคคลเหล่านี้นำมายกย่องให้ปรากฏในสังคม โดยมีเกียรติบัตรให้ซึ่งหลวงพ่อก็เป็นผู้มอบให้"

“เรื่องของการศึกษาก็เช่นกัน บัณฑิตชุมชนเราคัดเลือกจากบุคคลที่เรียนจบจากโรงเรียนประจำบ้าน (โรงเรียนมัธยมในตะโหนด: ผู้วิจัย) แต่ขาดทุนทรัพย์ ถ้าเขาสอบเข้ามหาวิทยาลัยได้ ถ้าไม่มีเงินทุนในการศึกษา สมาลानวัดก็จะเข้าไปรับผิดชอบทางด้านการศึกษาเล่าเรียนให้... โรงเรียนมัธยมศึกษา ก็จะอยู่ในความอุปการะของวัด”

2.3 สมาลानวัด : ความเป็นพลเมืองที่มีความกระตือรือร้น

ผู้นำชาวบ้านของชุมชนแห่งนี้มีความคิดมุ่งมั่นที่จะให้ชาวตะโหนดมีความเป็นพลเมืองที่มีความกระตือรือร้น (active citizen) กล่าวคือ คิดพึ่งตนเอง และอยู่ได้ด้วยตัวเอง และได้ถ่ายทอดวิธีคิดนี้ต่อกันมาเรื่อยๆ และสามารถเห็นเป็นรูปธรรมได้จากการจัดกิจกรรมต่างๆของสมาลานวัด ชาวบ้านต้องการให้ตะโหนดเป็น “เมือง” ในความหมายที่ว่า เป็นเมืองที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการปกครองและบริหารจัดการ

“เราคิดการแก้ปัญหาของชุมชนเอง ก่อนที่จะไปพึ่งบุคคลภายนอก”

“ผู้นำในขณะนั้นระดับความรู้ไม่เกิน ป.4 บางคนก็จบระดับ ป.2, ป.3 ที่มาร่วมกันปรึกษา ไม่มีใครจบปริญญาแม้แต่คนเดียว แต่มีความมุ่งมั่นตั้งใจ ความรัก ในขณะนั้นเราประชุมกันในวัดว่าจะสร้างตะโหนดให้เป็นเมือง มีคนหัวเราะเยาะว่าเป็นการคิดที่ตลก จะสร้างตะโหนดให้เป็นเมืองได้อย่างไร ตะโหนดอยู่ติดกับเขา เป็นป่าทั้งนั้น พอเราพูดถึงเมืองจะคิดถึงเมืองพัทลุง เมืองหาดใหญ่ เมืองกรุงเทพฯ เป็นเมืองที่เจริญ มีความศิวิไลซ์ไปด้วยอะไรต่างๆมากมาย แต่ความคิดของผู้นำที่มีความรู้ระดับชั้น ป.4 ในขณะนั้นเขาไม่ได้คิดอย่างนั้น แต่คิดว่าเป็นเมืองที่หาอย่างไรให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมรับผิดชอบ ดูแลตนเอง จากความตั้งใจความพยายามทั้งหลาย จึงได้ยกฐานะหมู่บ้านขึ้นมาเป็นสุขาภิบาล ถึงแม้ว่าคณะกรรมการส่วนใหญ่มาจากข้าราชการ ซึ่งเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง ได้รับเลือกมาจากชาวบ้านประมาณ 2-3 คน กระทั่งถึงบัดนี้พิสูจน์ให้เห็นว่า เมืองตะโหนดที่เราคิดให้เป็นเมือง คือเมืองในการปกครองตนเองในการบริหารจัดการของตนเองมันได้เกิดขึ้นแล้ว จากสุขาภิบาลที่เราจัดตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2528 มีพระราชกฤษฎีกา และต่อมาก็เป็นเทศบาลตำบลตะโหนด นี่คือนี่สิ่งที่ผู้นำในยุคหนึ่งสมัยนั้นมีความมุ่งมั่นตั้งใจ นี่เป็นตัวอย่างที่เกิดขึ้นที่วัด”

สมาลานวัดยังเป็นแหล่งคิดในการป้องกันปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต รวมทั้งเป็นแหล่งในการถ่ายทอดความคิดความรู้จากคนรุ่นเก่าไปยังคนรุ่นต่อไป

“ปัญหาทางสังคม ปัญหาทางเศรษฐกิจ เรื่องการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม และเรื่องสิ่งแวดล้อมที่จะมีขึ้นในวันข้างหน้า ก็แบ่งงานกันไป”

“สมาลานวัดไม่ใช่ว่าจะมีแต่คนอายุ 70 กว่า อย่างคุณศักดิ์อายุ 30 กว่า อายุก็ยังน้อยอยู่ ก็ดูแลเรื่องของโรคเอดส์ และก็มีหลายๆคนที่รับผิดชอบจากสมาลานวัด ส่วนผู้สูงอายุจะคอยให้คำปรึกษา จะเอาประสบการณ์ในอดีตมาถ่ายทอดให้คนรุ่นใหม่ คนรุ่นใหม่เขาก็จะศึกษาเอาวิชาการ กับประสบการณ์มาบวกกันก็น่าที่จะไปกันได้ดี”

“เด็กรุ่นใหม่ที่เขามาสภานานวัด เราไม่มีเรื่องของค่าสมัครหรือค่าบำรุง เพียงแต่ให้เขามีความศรัทธาและพอใจที่จะเข้ามาทำประโยชน์ให้กับสังคม ทำสิ่งที่ดีงาม ไม่ใช่ว่าจะยึดเยียดงานให้กับใคร แต่ใครถนัดงานอะไรก็ให้ทำ ถ้าเรายึดเยียดงานให้งานก็จะไม่ประสบความสำเร็จ เพราะเขาไม่รักงานนั้น”

สภานานวัดพยายามทำให้ลูกหลานรักและภูมิใจในถิ่นเกิด ให้เห็นคุณค่าของการเกษตร และมีแนวคิดที่จะบูรณาการองค์ความรู้ทางวิชาการกับวิถีชีวิตที่ทำให้ลูกหลานรู้สึกถึงความมีคุณค่าของการเกษตร

ชาวบ้านแสดงความเห็นห่วงความคิดของคนรุ่นใหม่ที่ย้ายมาทำมาค้าขายตามกระแสโลกาภิวัตน์ ละทิ้งการเกษตร และที่สำคัญคือ การที่คนรุ่นใหม่ไม่ภูมิใจในอาชีพเกษตร

“กระแสของเศรษฐกิจของทุนนิยมแหล่งต่างๆ พูดคำว่า“ทำกิน”ไม่ได้แล้ว ต้องพูดคำว่า“ทำมาค้าขาย” เพราะฉะนั้น การทำมาค้าขายตรงนี้เราวิเคราะห์กันว่า สำหรับชนบทมันจะง่ายทันสมัยหรือ เราอยู่แบบเดิมๆทำมาหากินแบบเศรษฐกิจพอเพียงเราอยู่ได้ เพราะคนแก่พาเรา มาอยู่ตรงนี้ มีนาทำ มีข้าวกิน มีดินอยู่ มีอุ่นนอน มีหมอนหนุน เราก็อยู่ได้”

“มีเด็กที่เขาไปเรียนจบมาจากสถาบันการศึกษาและไปทำงานที่ในเมือง ถามว่า “ลูกสาวไปไหน” เขาบอกว่า “ไปทำงานในเมือง” แล้วถามว่า “กรีดยางเสร็จแล้วหรือ” เพราะเขามียางพาราอยู่ เขาบอกว่า “ไม่ได้กรีดยางเอง จำเขากรีดยาง” สวนของเขาจะได้ยางวันละ 20 กิโลกรัม กิโลละ 30 บาท ก็เท่ากับวันละ 600 บาท ถามว่าไปทำงานในเมืองได้เท่าไร เขาบอกว่าได้วันละ 130 บาท ทำงานวันละ 8 ชั่วโมง ซึ่งเขาต้องเสียค่ารถค่ากิน ถามว่าทำไมไม่ชอบตัดยางล่ะ เพราะของเรามี เราไม่ได้ว่างงาน” เขาบอก “ตัดยางลุงคิดดูสิ มอมแมม ไปที่ทำงาน บริษัทมีเพื่อน แต่งตัวก็โก้หรู มันมีหลายสิ่งหลายอย่างเพราะว่าพัฒนาไปตรงนั้นแล้ว เราจะมาทำอยู่แบบนี้เชยนี้”

“ที่วิตกกังวลมากที่สุดก็คือว่า การเกษตรต่อไปจะไม่มีแล้ว เพราะลูกของชาวบ้านพอไปเรียนแล้วเขาจะไม่ค่อยกลับมาทำงานที่บ้าน ทั้งๆที่มีงานให้ทำ มียางให้กรีดยาง มีอะไรหลายๆอย่างให้ทำ แต่เขาถือว่าไม่ตรงกับที่เขาไปเรียน เพราะเขาไปเรียนแล้วถึงแม้จะได้ค่าแรงงานต่ำก็ตาม ก็ถือว่าเขาอยู่สบาย ตรงนี้คือน่าห่วงว่าเด็กเขาไม่ภูมิใจ แต่ถ้าหากว่าทางสถาบันการศึกษาหรือ สภานานวัดเขาหวนคิดตรงนี้ว่า ทำอย่างไรให้เด็กภูมิใจในอาชีพของตนเอง ถ้าเราสอนนักเรียนให้เป็นวิทยาศาสตร์การเกษตร คณิตศาสตร์เกษตร ธุรกิจเกษตรอะไรต่างๆ เขาจะได้ภูมิใจว่า เป็นคนกรีดยางที่เรียนวิทยาศาสตร์ มีเปลือกยางชั้นนอกชั้นใน ชั้นไหนที่ให้น้ำยาง กายภาพของต้นยางเป็นแบบไหน มันน่าจะสอนแนวนั้น ทางด้านคณิตศาสตร์ก็เหมือนกัน น่าจะสอนให้เด็กได้รู้จักคำนวณว่า ค่าDRCของยางมีน้ำกี่เปอร์เซ็นต์ มียางกี่เปอร์เซ็นต์ ส่วนผสมน้ำกรด ตำราอะไรต่างๆสอนให้เป็นคณิตศาสตร์ได้ไหม พอจบมาแล้วเด็กได้บอกได้ว่า เราที่วิทยาศาสตร์การเกษตรนะ เขาจะได้ภูมิใจ”

“กิจกรรมเรียนรู้ชุมชนและสิ่งแวดล้อม จัดเดือนละ 2 ครั้ง ในวันอาทิตย์ จะให้ทั้งเด็กผู้ใหญ่ ชาวบ้านจะร่วมกันปั่นจักรยานไปยังแหล่งเรียนรู้ต่างๆ จุดภูมิปัญญาต่างๆ ปั่นจักรยานไปเรียนรู้ประมาณสัก 100 กว่าคน อย่างน้อยเราทำตรงนี้เราทำความคิดระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ก็ได้เกิดกระบวนการความคิดกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน อย่างที่สอง ได้รับวัฒนธรรม การถ่ายทอดของจุดเรียนรู้จุดศึกษาต่างๆ เช่นว่า ศูนย์ภูมิศาสตร์ในสองศาสนา มันมาแบบไหน นี่คือการเรียนรู้ทั้งนั้น ยกตัวอย่าง พอไปในหมู่บ้านอิสลามทางด้านนั้น เขาเล่าถึงความเป็นมา เด็กจะมีเลขคนหนึ่งจดบันทึก ประวัติความเป็นมาของบ้านหัวช้างของมุสลิมเป็นมาอย่างไร และไปเชื่อมโยงกับตะโหนดอย่างไร เขาจะเล่าให้ฟัง ถ้าไปบ้านทุ่งโพธิ์ ก็เล่าว่าตั้งมาเมื่อไหร่ มีครอบครัวตรงไหนบ้าง ครอบครัวไหนเป็นครอบครัวแรก เราไปหลายๆชุมชน ให้เด็กไปเรียนรู้ และคนที่บรรยายคือคนในที่นั้น นี่คือการย้อนวัฒนธรรมดั้งเดิม วิถีชีวิตของคนดั้งเดิม เขาอยู่ตรงนั้น เขาอยู่กันมาอย่างไร และเป็นเครือข่ายสายใยกันแบบไหน”

“เรามีตำราตะโหนดศึกษา สอนเด็กมัธยมตั้งแต่ ม.1”

“ตัวสำคัญที่สุดของการแก้ปัญหาทางวัฒนธรรมคือการทำทางด้านความคิด ในเมื่อเขาคิดไม่ออกเขาก็มองไม่เห็น นี่คือการพัฒนา แต่เราค่อยซึมเข้าไป กระบวนการนี้มันจะสำเร็จมากน้อยแค่ไหน วัดผลได้ เช่นว่ากองทุนของชุมชนเพื่อบัณฑิตชุมชน พอจบการศึกษาก็ดี ไม่จบการศึกษาก็ดี ผู้ที่ได้ทุนของวัดก็เริ่มมีวัฒนธรรมในการที่จะรับผิดชอบต่อวัด”

2.4 กิจกรรมเพื่อสังคม: เกิดจากสภาลานวัด

สภาลานวัดเป็นแหล่งกำเนิดของกิจกรรมเพื่อสังคมมากมาย ที่น่าสนใจคือ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตและความเข้มแข็งของครอบครัว สภาลานวัดส่งตัวแทนไปทำงานร่วมกับคณะกรรมการองค์การพัฒนาเอกชนด้านเอดส์ภาคใต้ คณะกรรมการชุดนี้มีคณะกรรมการบริหาร 14 คน มาจากตัวแทนของแต่ละจังหวัด มีวาระ 2 ปี แล้วคัดเลือกใหม่ วันนี้สภาลานวัดกับสมาคมมุสลิมร่วมกันนำเรื่องการป้องกันการระบาดของเอดส์ด้วยหลักศาสนา

“ทำอย่างไรให้ผู้ติดเชื้อสามารถอยู่กับเชื้ออย่างปกติ และคนปกติสามารถอยู่กับเขาอย่างปกติ นี่คือนโยบายที่สภาลานวัดทำอยู่”

การทำกิจกรรมต่างๆของสภาลานวัด เป็นการทำงานอย่างบูรณาการ มีการใช้ทรัพยากรร่วมกัน คิดร่วมกัน เชื่อมโยงการทำงานให้เอื้อต่อกัน

“มาดูแลเอดส์แต่มันต้องบูรณาการงาน เหมือนจัดกิจกรรมเอดส์ มาร่วมกิจกรรม ทำอย่างไรให้ครอบครัวอบอุ่น เทคนิคอะไรต่างๆ การเข้าใจครอบครัว ใช้ทีมวิทยากรจากครอบครัวเข้มแข็งและมาช่วยในเรื่องประสบการณ์ เข้าใจครอบครัว”

“ทำให้ชุมชนทุกชุมชนเข้าใจเรื่องกระบวนการครอบครัวเข้มแข็ง ให้ครอบครัวอบอุ่น สามารถแก้ปัญหาได้หลายๆเรื่อง”

“เป้าหมายของเราคือเราทำงานกับคนทุกวัย จะไม่ให้เกิดช่องว่างระหว่างวัย”

2.5 ชาวบ้านมีส่วนร่วมและได้ประโยชน์จากสภาลานวัด

สภาลานวัดทำงานโดยคณะกรรมการชุดหนึ่ง และเปิดโอกาสให้ชาวบ้านร่วมทำงานร่วมรับรู้ โดยการประกาศเสียงตามสายว่าจะมีการประชุมสภาลานวัดในวันเวลาใด ชาวบ้านที่ต้องการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น หรือนำปัญหาเพื่อให้สภาลานวัดระดมสมองในการแก้ปัญหา ก็สามารถเสนอปัญหาต่อที่ประชุมได้ จากนั้น คณะกรรมการสภาลานวัดจะนำปัญหาต่างๆไปพิจารณาและหาทางแก้ปัญหาต่อไป พร้อมทั้งแจ้งให้ชาวบ้านทราบด้วยว่า ได้แก้ปัญหาใดไปแล้วบ้าง หรืออยู่ในขั้นตอนใด เป็นต้น นอกจากนั้น ชาวบ้านสามารถนำเรื่องหรือประเด็นปัญหาต่างๆเข้าสู่สภาลานวัดได้ โดยการนำปัญหาหรือความคิดเห็นไปพูดคุยกับพระหรือกรรมการคนอื่นๆได้ทุกเมื่อที่ได้พบปะกัน จากนั้นคณะกรรมการสภาลานวัดก็จะนำประเด็นปัญหาหรือเรื่องต่างๆดังกล่าวไปพูดคุยปรึกษาหารือกัน แล้วแจ้งให้ทราบในการประชุมสภาวาระต่อไป

ปัญหาที่ชาวบ้านในชุมชนประสบและปัญหาที่สภาลานวัดแจ้งให้ชาวบ้านทราบเป็นปัญหาในทำนองเดียวกันคือ ปัญหาด้านการเกษตร ปัญหาวัยรุ่น และปัญหายาเสพติด .

ปัญหาการเกษตรเป็นปัญหาที่นำมาพิจารณาและหาทางแก้ปัญหาร่วมกันบ่อยครั้ง เพราะเป็นอาชีพหลักของชาวบ้าน ตัวอย่างของปัญหาที่สภาลานวัดช่วยแก้ปัญหาได้แก่ ปัญหาเรื่องราคาร้างพาราแผ่นราคาไม่ดี เมื่อนำเรื่องเข้าสู่สภาลานวัด ได้ร่วมกันหาทางแก้ปัญหาโดยการหาทางผลิตยางพาราแผ่นให้มีคุณภาพดีขึ้น คณะกรรมการสภาลานวัดได้ศึกษาจากเอกสารตำรา และดูงานในที่ต่างๆ แล้วมาถ่ายทอดความรู้ให้ชาวบ้าน จนกระทั่งยางพาราแผ่นของตะโหนดได้ชื่อว่าเป็นยางพาราแผ่นคุณภาพดีเป็นอันดับต้นๆของประเทศ ต่อมาเมื่อชาวบ้านหันมาทำสวนผลไม้ เช่น ทุเรียน ลองกอง มังคุด ฯลฯ เมื่อราคาทุเรียนตกต่ำ สภาลานวัดได้ปรึกษารื้อกันแล้วแก้ปัญหาโดยการรับซื้อทุเรียนจากชาวบ้านในราคาที่ดีกว่าพ่อค้าคนกลาง จากนั้นนำไปขายพที่ตลาดกลาง ต่อมาได้แนะนำให้ชาวบ้านแปรรูปทุเรียน เช่น ทำเป็นทุเรียนกวน ทุเรียนทอด ฯลฯ แล้วช่วยหาตลาดให้

ชาวบ้านเล่าว่า ได้รับประโยชน์จากการเข้าร่วมกิจกรรมของสภาลานวัดมากมาย ได้ทราบปัญหาของชุมชน

“ชาวบ้านได้เข้าร่วมเป็นส่วนมาก แต่ไม่ได้เข้าร่วมทุกคน คือเมื่อมีการประชุมสภาลานวัดคนไหนว่างก็ไปร่วม คนไหนไม่ว่างก็จะไปเข้าร่วมครั้งต่อไป”

“เราสมควรใจกันไปเอง ไปร่วมกันไปร่วมกิจกรรมเพื่อออกความคิดเห็นกัน.....โดย
กำหนดผู้ใหญ่บ้านจะประกาศทางหอกระจายข่าว ชาวบ้านที่ว่างก็จะไปร่วม คนไหนไม่ว่างก็ไม่
ต้องไป”

“ชาวบ้านมีสิทธิเสนอความเห็นในขณะประชุมสภาลานวัดได้ทุกคน นำเสนอไปแล้ว
จะมีคณะกรรมการสภาลานวัดจะคอยแก้ปัญหา รับทราบปัญหาแล้วนำไปปรึกษากัน
และจากนั้นก็แจ้งให้ชาวบ้านและพวกเราทราบ”

“ได้รับการปรึกษาและแก้ปัญหา รับฟังและช่วยแก้ปัญหาได้ ปัญหาที่ช่วยให้ช่วยเป็น
ปัญหาด้านการเกษตร ยาเสพติด และอื่นๆ ซึ่งสภาลานวัดจะมีครูที่เกษียณอายุแล้ว ผู้นำชุมชน
กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พระ เป็นต้น”

“เมื่อทางสภาลานวัดมีกิจกรรมอะไรที่เป็นประโยชน์ก็มาบอกชาวบ้าน คือเมื่อลูก
มีปัญหาติดยาเสพติด ทางสภาลานวัดก็จะช่วยแก้ปัญหาปรึกษาหารือร่วมกันว่าจะดักเตือน
เลี้ยงดูบุตรอย่างไร”

“ส่วนใหญ่แล้วพระ (หลวงพี่, หลวงชาย) จะเป็นคนสั่งสอน ระบบการสอนของท่าน
เองต้องมีคณะกรรมการสภาลานวัด และกำนันผู้ใหญ่บ้านจะดูแลสั่งสอนต่อไป”

3. การสร้างความเป็นพลเมืองที่มีความกระตือรือร้น

“ชุมชนเราไม่เห็นความสำคัญของเงินงบประมาณ และส่วนดีอีกอย่างหนึ่งคือเราไม่ได้
ตามใจภาครัฐทั้งหมด”

“ถ้าเราแก้ไขคนเดียว เราก็ทำไม่สำเร็จ เราต้องช่วยกันแก้ไข สิ่งหนึ่งที่เราทำได้คือการ
รวมกลุ่มกันแก้ปัญหา”

4. การพึ่งตนเอง: กลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหนด

กลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหนดเริ่มมาจากสภาลานวัด เริ่มจากการคิดเรื่องทำนา
ให้ได้ผลดีและขายข้าวได้ราคาดี จนกระทั่งพัฒนาเป็นกลุ่มเกษตรกรที่ได้รับรางวัลพระราชทาน
จากพระหัตถ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวันเกษตรแห่งชาติถึง ชาวบ้านเล่าด้วยความ
ภาคภูมิใจว่า

“กลุ่มฯเกิดจากการคิดกันได้ถูกกฎ คนที่คิดคือคนที่จบ ป.2 ป.4 แต่มีความมุ่งมั่น
ตั้งอกตั้งใจ”

กลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหนด จัดทะเบียนเมื่อปี พ.ศ. 2517 จุดประสงค์เริ่มแรกคือ
เพื่อจัดหาปุ๋ยมาให้สมาชิกใช้ในการทำนา จึงใช้ชื่อนี้ตลอดมา แม้ว่าต่อมาจะได้ช่วยเหลือสมาชิก
ในเรื่องการทำสวนเป็นส่วนใหญ่ เพราะอาชีพหลักของชาวบ้านตะโหนดคือการทำสวนยางพารา
สวนผลไม้ คุณสมบัติของสมาชิกต้องเป็นผู้ที่มีอาชีพเป็นเกษตรกรอย่างเดียว สมาชิกมีสิทธิใน

การออมทรัพย์ กู้เงิน ซื้อสินค้าจากร้านค้าของกลุ่มในราคาถูกกว่าท้องตลาด กลุ่มเกษตรกรยังเป็นตัวกลางในการรับซื้อผลิตผลของสมาชิกอีกด้วย

นอกจากนั้น กลุ่มเกษตรกรยังมีบทบาทในการส่งเสริมอาชีพ เช่น ช่วยเหลือกลุ่มแม่บ้านโดยช่วยประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ การหาตลาดสำหรับสินค้าที่ผลิตโดยกลุ่มแม่บ้าน

กลุ่มจัดสรรเงินในรูปของสาธารณะประโยชน์ เพื่อช่วยเหลือชุมชน เป็นทุนเพื่อสังคม เพื่อการใช้จ่ายในการทำกิจกรรมของวัด กิจกรรมของมัสยิด และกิจกรรมเพื่อสาธารณะประโยชน์ต่างๆ รวมทั้งการให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนในตำบลตะโหนดด้วย

5. การยอมรับในภูมิปัญญาท้องถิ่น และการทำงานร่วมกับท้องถิ่น

ในขณะที่ชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนรุ่นใหม่ยอมรับภูมิปัญญาท้องถิ่น ยอมรับด้วยความเคารพ (respect) ผู้นำรุ่นเก่าซึ่งเป็นผู้นำบุกเบิกสร้างความเจริญและความอยู่ดีกินดีให้ชาวบ้าน ในขณะเดียวกัน ในแวดวงวิชาการก็กล่าวถึงความสำคัญและคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้าน แต่ก็มีข้อขัดแย้งระหว่างคำพูดดังกล่าวกับการปฏิบัติ

“วันนี้ในขณะทางวิชาการให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ผมไม่แน่ใจว่ารัฐหรือภาควิชาการให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่นแค่ไหน เวลาไปบรรยายเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น พอจะกลับบ้านก็ถามว่าจบปริญญาไหม ถ้าไม่จบปริญญาก็เบิกค่าเดินทางค่าเบี้ยเลี้ยง 150 บาท ถ้าจบปริญญาก็เบิก 750 บาท ซึ่งในความเป็นจริงผมว่ามันสวนทางกันเลยครับ คุณบอกว่า คุณเห็นคุณค่าของภูมิปัญญา ที่จริงไม่น่าจะถามแบบนี้เลย เราไปแบบนี้เราไม่ได้ตั้งเป้าว่าจะได้ เบี้ยเลี้ยง 750 บาท ไม่ได้ตั้งเป้าว่าจะได้เงินเท่าไร แต่พอเขาถามแบบนี้รู้สึกเสียอารมณ์กับคำพูดที่เขาพูดในที่ประชุมว่า ภูมิปัญญาคือสิ่งหนึ่งที่จรรโลงสังคมไทย”

บทบาทของรัฐที่ชาวบ้านต้องการ

“เรื่องของทางเศรษฐกิจ เราทำอย่างไรที่ทำให้ชาวบ้านเขาอย่าถูกเอารัดเอาเปรียบ ตรงนี้รัฐต้องเข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนในเรื่องของอาชีพ”

“เราเสนอโครงการหลายๆโครงการซึ่งเป็นนโยบายของรัฐ แต่ไม่เคยได้รับการตอบสนอง”

“ถ้าเมื่อไหร่ที่รัฐยังไม่เข้าถึงชุมชนท้องถิ่นจริงๆแล้ว ปัญหาอาจจะยาก”

“ส่วนมากหน่วยงานของรัฐจะมาที่ตะโหนด แล้วก็ยกย่องว่าเป็นชุมชนเข้มแข็ง นั่นเป็นหน่วยงานของรัฐ แต่ผู้ทำการแทนรัฐเขาถือว่า ชุมชนที่นั่นมันหัวดี มันหัวแข็ง เป็นม่านกันสำหรับโครงการต่างๆเอาไว้เป็นอย่างดี และถ้าคนที่หัวแข็งอย่าให้มัน ไปให้คนหัวอ่อน เขากันได้อะไรแบบนั้น”

“เขาอาจจะมองว่า พวกนี้ชาวบ้านคือเราอยู่แต่ในบ้าน จบแค่ ป.4 ทำไรทำนา การที่เสนอความคิดอะไรต่างๆมันยอมรับยาก”

การระงับความขัดแย้งในแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน

“ความจริงอนุญาตตุลาการที่สมัยใหม่ น่าจะประยุกต์ใช้การกันได้กับปราชญ์ชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้านส่วนมากจะตัดสินใจไปตามความยุติธรรม ความยุติธรรมของชาวบ้านไม่มีเส้นสาย ไม่มีแยะเจ๊ยะ ไม่มีอะไรสักอย่าง เขาตัดสินใจไปตามความเป็นจริง.....ส่วนใหญ่อนุญาตเขาตั้งกันเองโดยไม่ค้นหาปราชญ์ชาวบ้าน”

“เมื่อคราวก่อนเราเคยมีอนุญาตตุลาการ สมัยนั้นผมก็เป็นสภาตำบล สมัยนั้นกำนัน เหลียว เราจัดตั้งขึ้นมาโดยที่ว่ามีกฎหมายรองรับอะไร แต่ว่าตามความรู้สึกของชาวบ้าน มีเรื่องมีราว มีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ตัวแทนของชาวบ้านมาร่วมปรึกษาหารือกัน มันไม่ใช่เรื่องคอขาดบาดตาย ถ้าคนใหญ่ (ผู้ใหญ่: ผู้วิจัย) ให้ความยุติธรรม ผู้เป็นกลางให้ความยุติธรรม มันก็อยู่ได้”

“คำว่า”อนุญาตตุลาการก็น่าฟื้นฟู”

“คำว่า”ความยุติธรรม”มันต้องควบคู่ไปด้วยเรื่องของวัฒนธรรม และตัวคำถามตัวนี้เน้นให้มาก วัฒนธรรมของชุมชนแบบดั้งเดิมและการเชื่อถือผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่พูดนี้เขาเข้าใจเขาจะง่ายขึ้น เด็กทะเลาะบางที่ผู้ใหญ่ห้ามได้”

“กระทรวงวัฒนธรรมกับวัฒนธรรมมันต้องคู่กัน มันต้องไปด้วยกัน เพราะคนถ้ามี วัฒนธรรมเป็นของตนเอง วัฒนธรรมคือวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ไม่ใช่วัฒนธรรมคือการเล่นหนัง เล่นโนราห์ ,ยังหลงประเด็นอยู่.....การพัฒนาชีวิตของชาวบ้านให้ดีขึ้นมันสมกับความหมายคำว่า”วัฒนธรรม” ที่ต้องพัฒนาให้ดีขึ้น ถ้าหากว่าคนมีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง เราก็ส่งเสริมให้เขาประพฤติปฏิบัติในทุกๆอย่าง เช่นว่าเรื่องของอาภักดิ์กิริยา การแสดงคารวะอ่อนน้อมถ่อมตน เรื่องของวาจาภาษาพูด ในเรื่องของการแต่งกาย อาหารการกิน หลากๆอย่างให้มันเป็นเอกลักษณ์ ให้เป็นวัฒนธรรมของไทยจริงๆ”

“วัฒนธรรมเป็นตัวคุมคนในสังคม มันไม่เลยเถิด ไม่ออกนอกกรอบไปเท่าไร..... อันที่จริงสังคมไทยมันมีตัวบล็อกอยู่แล้วก็คือวัฒนธรรม เป็นตัวบล็อกไม่ให้เด็กไปสู่สังคมที่มันเสียหายอะไรแบบนี้”

“แต่ถ้าสมัยใหม่ ถ้าผู้ใหญ่พูดกับเด็กเขาบอกว่าเฮย ผู้ใหญ่ตามไม่ทัน เขาเรียกว่าตกโลก ตามโลกไม่ทัน”

“บางที่เราถือเสรีภาพจนเกินไป ทำอะไรก็แล้วแต่ทำได้ทุกอย่าง ที่จริงมันก็ต้องมีขอบเขต มันต้องมีกฎระเบียบ โดยเฉพาะจารีตประเพณีที่เรานับถือมาแต่อดีต ตรงนี้จะต้องรักษาไว้”

“ถ้าพูดเรื่องอนุญาโตฯ เรื่องกฎหมาย เรื่องการขอหม่อมแบบนั้น ชาวบ้านหลักเลย เขาไม่อยากจะฟัง เพราะว่ามันเป็นเรื่องเขามองว่าเป็นเรื่องไกลตัว ถามว่าทำไมมองไกลตัว เพราะวันนี้เขามีภารกิจที่ต้องทำเพื่อการดำรงชีวิตอีกเยอะ แสดงว่าชีวิตครอบครัวความมั่นคงในครอบครัวมีไม่เท่าไร เพราะวันนี้ต้องมาปรับฐานของเรื่องการดำรงชีวิตให้มันดีขึ้น ตัวอื่นผมว่ามันจะตามมาทีหลัง”

“ถ้าพูดถึงกฎหมายมันเท่ากับว่าเอาแพ้อาชนะกันแล้ว เพราะฉะนั้นต่างคนต่างคิดจะเอาหักล้างกันให้ได้ แต่ถ้าไม่เอาตรงนี้มาพูด พูดเพื่ออันโน้นเสียสักนิด อันนี้ได้สักนิด ก็ให้ไปเลยมันก็จบ”

1. วิธีการระงับความขัดแย้งที่ชาวบ้านทำอยู่

“ในหมู่บ้าน ถ้ามีความขัดแย้งระหว่างประชาชน ถ้ามีเหตุการณ์เกิดขึ้นข้อพิพาทก็คือให้พวกผู้ใหญ่บ้านไปตั้งคณะกรรมการ เป็นกรรมการหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านทุกหมู่บ้าน บางหมู่บ้านมี 9 คน บางหมู่บ้านมี 7 คน และก็มีการประนีประนอมร่วมกับผู้ใหญ่บ้าน แล้วก็หาข้อยุติเพื่อให้ความเป็นธรรมกับพี่น้องประชาชน การประนีประนอมเรื่องซึ่งเกิดขึ้นมากที่สุดเรื่องการพิพาทที่ดิน”

มีการตั้งกฎเกณฑ์ของหมู่บ้านในเรื่องการชดเชยค่าเสียหาย เช่น ตั้งกฎเกณฑ์ว่าถ้าต้นยางพาราเสียหาย ยางพาราที่มีอายุ 1 ปี ตีราคาเท่าไร อายุ 2 ปี ตีราคาเป็นเท่าไร ต้นกล้วย ต้นมะพร้าว ฯลฯ มีการตั้งกฎเกณฑ์ให้ชาวบ้านทุกคนรับรู้ร่วมกัน

“ประชุมคณะกรรมการของหมู่บ้านทั้งหมด แล้วก็กำหนดร่างออกมาเป็นของคณะกรรมการฯ และส่งไปให้ทุกหมู่บ้านเพื่อให้ปฏิบัติเหมือนกันหมด”

2. ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับรัฐ

“ปัญหาหนึ่งเรื่องที่ดินที่ชาวบ้านทะเลาะกันขึ้นศาลฟ้องร้องกัน เคียวนั้นชักจะเป็นกับรัฐเสียแล้ว”

“สิ่งหนึ่งที่มีปัญหากันอยู่ ตั้งแต่เรื่องที่ดินระหว่างชาวบ้านกับรัฐ โดยเฉพาะเรื่องที่ทำมาหากิน เช่น เรื่องของการขีดเส้นป่า ชาวบ้านเขายึดว่าแผนที่คล้ายกฎกระทรวง สมัยที่ลุงสำรวจและบันทึกในสมุดกรีนบุ๊กครั้งแรกเมื่อปี 2506 เขาหยุดตรงนั้น พอต่อมานโยบายของรัฐที่จะให้สำรวจตรวจสอบพื้นที่ป่าทั่วประเทศทั้งหมดเรายังมีเหลือสักเท่าไร แต่ว่ากำลังเจ้าหน้าที่ไม่พอก็เลยไม่เอาภาพถ่ายทางอากาศของแผนที่ทหารบกเอามา และก็สำรวจตรงนี้เพราะแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศข้างบนมันจะมองเห็นว่าไม่ต้องเป็นสีเขียว ไม้ยางก็ใบสีเขียว ไม้ขนุนก็ใบสีเขียว ไม้ในปากก็สีเขียว ก็เลยให้ขีดเอา และโดยที่ว่าขยายตามมาตราส่วนเอา ตรงนี้ทำให้เกิดปัญหามาตั้งแต่ปี 2531 และจนกระทั่งบัดนี้ก็ยังคาราคาซังอยู่ สองรัฐบาลแล้วที่ยังไม่จบสิ้นอยู่

โดยชาวบ้านยังยืนยันเหมือนเดิมว่าต้องการพิสูจน์สิทธิ โดยเอาแผนที่ทำกฎกระทรวงเป็นหลัก เพราะว่าในราชการเวลาเขาลงหลักเขต เขาจะต้องบันทึกไว้ในสมุดรังวัดของเขา ก็ไม่ปรากฏว่าทางราชการยอมสักที”

“อีกเรื่องหนึ่งที่กำลังมีเรื่องมีราวกันขณะนี้คือเรื่องป่า ป่าที่ว่าทางชลประทานจะมาสร้างอ่าง ชาวบ้านเขาไม่เห็นด้วย เดียวนี้เขาก็ไม่เม ยังจะเอาส่วนราชการเข้ามาเกี่ยวข้องเข้ามา จะประกาศรับซื้อจากชาวบ้านขึ้นมา สภาลานวัดทำเรื่องขอสิ่งแวดล้อม อนุรักษ์ป่าอนุรักษ์น้ำ แต่ว่าคนของรัฐและหน่วยงานของรัฐ ถ้าทำอ่างก็ต้องทำลายป่า”

มีปัญหาในเรื่องวิธีคิดที่แตกต่างกันของสภาลานวัดและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ในขณะที่สภาลานวัดมองเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง การพึ่งตนเอง และมองปัญหาอย่างองค์รวม แต่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) หรือ เทศบาลยังต้องบริหารงานในระบบราชการ มองปัญหาแบบแยกส่วน ทำงานโดยยึดการแบ่งเขตพื้นที่ตามหลักภูมิศาสตร์ ว่าบริเวณนี้อยู่ในความรับผิดชอบของ อบต. บริเวณนั้นอยู่ในความรับผิดชอบของเทศบาล แต่ชาวบ้านมองว่าพื้นที่ทั้งหมดคือพื้นที่เดียวกัน

“อบต.มีทั้งอุดหนุนงบประมาณในส่วนของการพัฒนาสังคมน้อยมาก จะไปตั้งงบประมาณในเรื่องโครงสร้างขั้นพื้นฐาน ไม่ได้สร้างคน ระบบเขามาในเรื่องทำอะไรให้ได้ถึงงบประมาณการก่อสร้างเลยบดลง สร้างอาคารอะไรต่างๆ ไม่ได้คิดว่าลูกเขาในอนาคตจะพัฒนาไปถึงไหน แม้แต่จัดงานวันเด็กยังแยกส่วนของ อบต. งบประมาณของ อบต.ไม่สมควรจะมาให้เด็กที่อยู่ในเทศบาลได้ เพราะเขามี อบต. งบประมาณเข้ามาอุดหนุนในตรงนี้ไม่ได้ เทศบาลก็จะให้ของเขาไปกินไม่ได้.....ถ้ามาจับมือกันจริงๆในการพัฒนาอะไรมาก มันเป็นเรื่องที่สุดยอดของการพัฒนาระบบด้านสิ่งแวดล้อมสังคม”

การทำงานของสภาลานวัดมุ่งที่ผลสำเร็จที่ก่อให้เกิดความเป็นอยู่ที่ดีหรือคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชน แต่การทำงานของภาครัฐเป็นการทำงานเพื่อให้ได้ผลตามแผนงาน/โครงการ

“คือทางนั้นเขามา เขาต้องการสำเร็จตามแผน แต่ผลไม่ต้องการหวังผล คือปีนี้ถ้าบอกว่าคุณทำอันนี้ได้เท่านี้คุณต้องเสร็จตามแผน แต่ผลที่ได้ไม่รู้ได้ไม่ได้ แต่เสร็จแล้ว ชาวบ้านเรามองแล้ว ถ้าทำแบบนั้นมันเสียเวลาเปล่า อย่าไปทำ เราก็กินเอา พอไม่เอาก็ไม่สนองนโยบายเขาบ้าง เขาไม่ได้ผลงาน”

“แต่ของเรา เรามองแล้วว่าถ้าทำแล้วมันต้องแก้ปัญหาได้ ไม่ใช่จะทำให้เสร็จ”

3. วิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับรัฐ

“ต้องกำหนดให้ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจของตนเองว่าจะสร้างหรือไม่สร้าง อย่าคิดว่าชุมชนอยู่ตรงนี้เสียงมันน้อย ผลประโยชน์ให้กับชุมชนที่อื่นๆมันมาก ต้องรับฟังเสียงส่วนน้อยซึ่งเขาอยู่แล้วมีผลกระทบ ไม่ใช่ว่าต้องอ้างคนอื่นให้มันเกิดภัยขึ้นมาคนที่นี่ตายก่อน แต่ถ้าสมมติว่าเกิด

ทำลายป่าขึ้นมา คนที่นี้จะกระทบก่อนคนอื่นทั้งหมด สิ่งเหล่านี้คือไม่เหมือนกับที่อื่นเขา คือเขาจะทะเลาะกันระหว่างชาวบ้าน แต่ที่นี้ชาวบ้านกับชาวบ้านไม่ค่อยมี เดียวนี้ชาวบ้านเริ่มหันมารักษাপ่ากันมากขึ้น แทนที่จะไปแย่งชิงถางป่าหรือทะเลาะกัน เดียวนี้เขาไม่ทะเลาะกันแล้ว ได้หันกลับมาดูว่านี่ภัยอันตรายจะเกิดขึ้นในอนาคต ช่วยกันป้องกันดูแลรักษাপ่า”

“สิ่งที่ทำมาที่มันเกิดปัญหาคือเราไม่ได้ปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ ถ้าปฏิบัติตามกฎหมายรัฐธรรมนูญเชิญชาวบ้านมาในชุมชนดั้งเดิม เพราะชุมชนดั้งเดิมคือตะโหนดเข้ามาสร้างตะโหนด ไม่ใช่เอาคนสงขลา เอาคนสุราษฎร์ เอาคนนครศรีฯ อันนั้นไม่ใช่ดั้งเดิม เพราะฉะนั้นต้องเอาคนที่ตะโหนดมารับฟังความคิดเห็น ไม่ใช่ประชาพิจารณ์ ประชาพิจารณ์กับกระบวนการรับฟังความคิดเห็นคนละเรื่องกัน..... มันต้องมารับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านก่อนว่าเขาเอากันอย่างไร เอาเหตุผลมาว่ากัน ข้อดีข้อเสีย ผลกระทบอะไรต่างๆมาว่ากัน เมื่อชาวบ้านเขามีมติ มีฉันทามติให้แล้วไม่มีปัญหา เดียวนี้ที่มันทะเลาะกันหน่วยงานของรัฐกับชาวบ้านเพราะกรณีแบบนี้ เพราะฉะนั้นตรงนี้ต้องให้ปฏิบัติตามกฎหมายรัฐธรรมนูญอย่างเคร่งครัด”

“โครงการธนาคารน้ำ กำนันเป็นรองประธาน ท่านพระครูสุนทรเป็นประธาน ท่านพระครูเป็นที่ปรึกษา เพราะว่าเรื่องทุกเรื่องปรึกษาตามหลวง ถ้าว่าเรื่องอะไรที่ซึ่งบประมาณก็ต้องใช้บุคลากรของผู้สูงอายุไปคุยกับชาวบ้าน จะตัดสินใจอะไรแบบนี้ แก้ปัญหาเรื่องทางระบายน้ำอะไรแบบนี้ต้องใช้ระบบสภาพประชาชน”

การป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคมของชุมชนตะโหนด

กำนันได้แบ่งโซนในการดูแลหมู่บ้าน และจัดให้คณะกรรมการหมู่บ้านช่วยกันดูแลโซนต่างๆ ดังนี้

1. บ้านโน บ้านตีนวัด (บ้านด้านทิศตะวันตกของวัด: ผู้วิจัย) มีจำนวน 67 ครัวเรือน กำนันดูแลและรับผิดชอบทั้งหมด
2. บ้านโพธิ์ มีจำนวน 46 ครัวเรือน สารวัตรกำนันเป็นผู้ดูแล
3. บ้านเกาะเรียน มีจำนวน 38 ครัวเรือน แพทย์ประจำตำบลเป็นผู้ดูแล
4. บ้านโพธิ์ตึก บ้านคลองกง, และบ้านตกคลอง มีจำนวน 96 ครัวเรือน มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 2 คน ดูแล

เมื่อแบ่งโซนรับผิดชอบแล้ว ผู้รับผิดชอบแต่ละคนก็จะหาทีมงานของตนเอง ทีมละ 9-15 คน แล้วนัดประชุมร่วมกันทั้ง 4 ทีมงาน เพื่อสำรวจปัญหาในแต่ละโซน สำรวจเยาวชน, วิทยุที่เกี่ยวกับยาเสพติด จากนั้น กำนันและผู้ดูแลแต่ละโซนจะพูดคุยทำความเข้าใจกับพ่อแม่ ผู้ปกครองเด็ก/เยาวชนที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด ส่งตัวเด็ก/เยาวชนไปรับการบำบัดรักษา มีการติดตามผลและความปลอดภัยพฤติกรรมโดยผู้ดูแลจนมั่นใจว่าจะไม่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดอีก

สำหรับเด็ก/เยาวชนในกลุ่มเสี่ยง หรือเด็กที่ไม่มีโอกาสได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียน จะได้รับการสนับสนุนให้เรียนหลักสูตรการศึกษานอกโรงเรียน

เยาวชนที่เคยเข้ารับการบำบัดรักษาและผ่านการติดตามผลแล้วกล่าวว่า การบำบัดทำให้ตนได้รับความรู้เกี่ยวกับยาเสพติดและโทษจากยาเสพติดมากพอสมควร สำหรับการที่คณะกรรมการหมู่บ้านคอยดูแลติดตามพฤติกรรมนั้น ก็ไม่รู้สึกอึดอัดหรือรำคาญ แต่รู้สึกว่าเป็นประโยชน์มากกว่า

4. บ้านทุ่งฟ้าฮ่าม

ที่ตั้ง ชุมชนบ้านทุ่งฟ้าฮ่าม หมู่ที่ 2 ตำบลน้ำบ่อหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

สภาพภูมิศาสตร์ มีพื้นที่ 1,994 ไร่ เป็นที่ราบเชิงเขา ส่วนหนึ่งเป็นป่าไม้เบญจพรรณเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่ขาน-แม่วาง บางส่วนจัดเป็นพื้นที่ชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ป่าและยังชีพซึ่งดูแลโดยราษฎรจำนวน 905 ไร่ มีพื้นที่อยู่อาศัย 134 ไร่ พื้นที่การเกษตร 950 ไร่ ที่สาธารณะ 4 ไร่ 2 งาน น้ำที่ใช้ในการเกษตรมาจากแหล่งน้ำธรรมชาติและอยู่ในเขตการรับน้ำจากชลประทานแม่แตง

เขตติดต่อ ทิศเหนือ ติดต่อเขตป่าสงวนแห่งชาติเขตตำบลน้ำแพร่ อำเภอหางดง

ทิศใต้ ติดต่อเขตบ้านกัวแลน้อย หมู่ที่ 10 ตำบลบ้านแม

อำเภอสันป่าตอง

ทิศตะวันออก ติดต่อเขตบ้านโรงวัว หมู่ที่ 1 ตำบลน้ำบ่อหลวง

อำเภอสันป่าตอง

ประวัติความเป็นมา

บ้านทุ่งฟ้าฮ่ามเป็นหมู่บ้านที่มีความผสมผสานระหว่างป่า ทุ่งนา และหมู่บ้าน เริ่มต้นจากการศึกษาดำเนินการ หลักฐานทางประวัติวัฒนธรรม (น้ำบ่อหลวง) รวบรวมโดยพระครูปิยะธรรมภาณี พิมพ์จำหน่ายเพื่อการกุศลในงานทำบุญฉลองโรงเรียนประชาบาลบ้านทุ่งฟ้าฮ่าม (ภาวนาภิรัตอุปถัมภ์) พ.ศ.2502 ความว่า ในอรัญญะวาสีวัดป่าน้ำบ่อหลวง เคยเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุมามากมายถึงพันเท่าองค์ ตามพงศาวดารหรือตำนานได้กล่าวว่า คราวเมื่อพระพุทธศาสนาแผ่เข้ามาในลานนา ประเทศฝ่ายเหนือ เมื่อครั้งโยนกะบุรี ในระหว่างปี พ.ศ. 1323 จุลศักราชได้ 142 ได้มีคหบดีผู้มีทรัพย์สมบัติมหาศาลนามว่า "สุพรรณะรังสีพะโคเศรษฐี" ตั้งบ้านเรือนอยู่บ้านเวียงแม่ ตำบลบ้านแมในปัจจุบัน

วัดวนาราม (น้ำบ่อหลวง) ในสมัยนั้น มีพระสงฆ์อยู่จำพรรษาประมาณ 1,000 กว่ารูป ครั้นถึงเวลาออกบิณฑบาต บรรดาพระภิกษุสงฆ์ก็มุ่งหน้าออกจากอรัญญะวาสี ถือบาตรออกจาก

วัดเดินไปตามชายป่าและย้ายไปตามทุ่งนา ในเวลาเช้าแสงแดดอ่อนส่องแสงสะท้อนมา
ต้องสีเหลืองแห่งผ้าจีวรของพระภิกษุ เกิดเป็นแววประกายรัศมีแสงสีอันเหลืองอร่ามงามตา
เหลืองไปทั่วหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ใกล้ เลยได้มีนิทานตามสัญลักษณ์แห่งหมู่บ้านที่ตั้งอยู่
ใกล้เคียงนั้นว่า "บ้านทุ่งผ้าร่ม" (หรือทุ่งผ้าฮ่อม) ต่อมาออกเสียงเพี้ยนเป็น "บ้านทุ่งฟ้าฮ่อม"
จนถึงปัจจุบัน

กลุ่มชาติพันธุ์ในบ้านทุ่งฟ้าฮ่อม

จากการศึกษาและสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในหมู่บ้าน พบว่า มีการอพยพของกลุ่มชนจาก
ที่ต่างๆเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณบ้านทุ่งฟ้าฮ่อม ดังนี้

1. เงี้ยวหรือไทยใหญ่ เป็นกลุ่มชนกลุ่มแรกที่อพยพมาจากเมืองเชียงตุง เมืองหมอกใหม่
ในแคว้นรัฐฉาน ประเทศพม่า มาตั้งรกรากอยู่ที่บ้านกาด ตำบลบ้านกาด อำเภอแม่วาง
จังหวัดเชียงใหม่ แล้วบางส่วนย้ายมาตั้งรกรากที่บ้านทุ่งฟ้าฮ่อม ปัจจุบันเป็นต้นตระกูล บุญธิมา
สมเอย นันตา สุนันตีะ โปธิปา จอมแดง

2. ไทยโยนก หรือไทยยวน (คนเมือง) เป็นกลุ่มชนที่อพยพมาจากหลายแห่งทั้งภายใน
จังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียง ได้แก่ มาจากบ้านกัวแลน้อย กัวแลหลวง ร้องขุ่ม บ้านแม่
ปัจจุบันเป็นต้นตระกูล จันทะมา อินต๊ะปา หน่อตุ่น ชัยชนะ เป็นต้น เหตุที่อพยพมาตั้งถิ่นฐาน
ที่หมู่บ้านทุ่งฟ้าฮ่อม เพราะเป็นที่ราบเชิงเขาอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร ทั้งดินและ
น้ำก็อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ดังนั้น จึงชักชวนญาติจากถิ่นฐานเดิม
เข้ามาอยู่ด้วยกัน เหตุผลอีกประการหนึ่งคือ ความเป็นอยู่ระหว่างป่ากับท้องนา จึงมี
คำกล่าวที่ว่า อยู่เป็นกระจุกกระจวน บ้านห่าง นานห่าง บ้านอุก เมืองรก ไปตั้งได้ก็กลัวเสีย
ไปทางเหนือก็กลัวช้าง

ปัจจุบัน บ้านทุ่งฟ้าฮ่อมเป็นชุมชนที่มีหลากหลายชาติพันธุ์ เช่น จีน อินเดีย ยาง ลัวะ
กระเหรี่ยง (ยาง) และคนไทยจากภาคอื่นๆ

ประชากร

จำนวนประชากรทั้งสิ้น 969 คน เป็นชาย 482 คน หญิง 487 คน จำนวน 285
ครัวเรือน (ข้อมูลปี พ.ศ.2547)

การประกอบอาชีพ

ชาวบ้านประกอบอาชีพหลักคือ การเกษตรกรรม ปลูกข้าว พืชสวน พืชไร่ ไม้ผล เช่น
ลำไย มะม่วง กัลย เป็นต้น

อาชีพรองคืออุตสาหกรรมในครัวเรือน ได้แก่ การแกะสลักไม้ ทำเครื่องจักรสาน ทำกระดาดสา อาหารสำเร็จรูป การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร อาชีพรองอีกอย่างหนึ่งคือ การรับจ้างทั่วไป

ความเป็นอยู่และรายได้ทั่วไป ชาวบ้านรู้จักพึ่งตนเอง พอมีพอใช้ และมีการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นโดยลำดับ

ศาสนาและความเชื่อ

การนับถือศาสนาและความเชื่อของชาวทุ่งฟ้าฮ่าม แตกต่างกันไปตามการเรียนรู้ทางสังคม (socialization) ที่ได้รับสืบทอดจากบรรพบุรุษ มีทั้งผู้ที่นับถือพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์

องค์การสำคัญๆที่ทำงานร่วมกันอย่างบูรณาการ

1. องค์การบริหารส่วนตำบลน้ำบ่อหลวง
2. คณะกรรมการหมู่บ้าน
3. โรงเรียนน้ำบ่อหลวงวิทยาคม ประเด็นที่น่าสนใจคือ โรงเรียนน้ำบ่อหลวงวิทยาคมมีกระบวนการคิดและการปฏิบัติที่ทำงานร่วมกับชุมชนอย่างบูรณาการที่เด่นชัด คือ การให้ชุมชนรับรองความประพฤตินักเรียน และกิจกรรมของกลุ่มพิราบขาว
4. ศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนตำบลน้ำบ่อหลวง

1. บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบล

องค์การบริหารส่วนตำบลน้ำบ่อหลวงให้ความสำคัญกับการพัฒนาคน งานด้านศาสนา ชุมชน สิ่งแวดล้อม

“จริงๆแล้วโครงสร้างพื้นฐานก็จำเป็น แต่ว่าในส่วนโครงสร้างพื้นฐานมันพัฒนามานานแล้ว ในด้านยาเสพติดเราก็ทำมาต่อเนื่องเรื่อยๆ ตอนนี้เห็นว่าครอบครัวเป็นสิ่งจำเป็นที่จะเป็นการแก้ไขปัญหาคู่เริ่มแรก ที่จะทำให้ปัญหาคสึ่คลายก็คือเน้นพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มากกว่า”

“เมื่อก่อนจะเน้นโครงสร้างพื้นฐาน ถนนหนทาง สมัยก่อนงบประมาณมีไม่มาก เป็นองค์การบริหารส่วนตำบลชั้นเล็ก แต่ว่าพื้นที่เยอะมาก แต่รายได้ที่มีอยู่มีความจำเป็นต้องใช้ทุกเรื่อง แต่ว่าโครงสร้างพื้นฐานต่างๆอีกประมาณ 4-5 ปีคงเต็ม ไม่มีอะไรที่จะทำมากนัก แต่จะเน้นไปทางศาสนา ชุมชน สัตว์ สิ่งแวดล้อม

2. บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลกับการศึกษา

อบต.น้ำบ่อหลวงสนับสนุนงบประมาณส่วนหนึ่งเพื่อการศึกษา ทั้งให้แก่โรงเรียนและศูนย์เด็กเล็ก มีการประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและความร่วมมือกันระหว่าง อบต.กับผู้บริหารโรงเรียน

“เมื่อก่อนก็ลงโครงสร้างพื้นฐาน ภายหลังก็คุยกับสมาชิกว่าเราต้องพัฒนาคนบ้าง โดยเฉพาะต้องพัฒนาเด็กก่อน”

“เชิญผู้บริหารโรงเรียนเข้ามาประชุมร่วมกับสมาชิก (สมาชิก อบต.: ผู้วิจัย) แล้วก็ให้ผู้บริหารโรงเรียนเสนอและประชุมคณะครูและกรรมการโรงเรียนก่อนว่าต้องการอะไร แล้วมาเสนอโครงการกับ อบต.ว่าแต่ละโรงเรียนมีโครงการอะไรเรียงลำดับตามความจำเป็น และขอให้เขามาพูดเรื่องการพัฒนาโรงเรียน และรับการสนับสนุนด้านการเงินจาก อบต.”

“นอกจากนี้ยังมีทุนการศึกษาสำหรับเด็กด้วยโอกาส”

นอกจากนั้น อบต.น้ำบ่อหลวงยังมีส่วนในการส่งเสริมเรื่องทักษะในการใช้ชีวิต การแก้ไขปัญหา ยาเสพติด ค้ายาเสพติด โดยเฉพาะในโรงเรียนมัธยมจะเน้นเรื่องการแก้ปัญหายาเสพติด เพราะเด็กมัธยมมีช่วงอายุที่อันตรายสูงที่จะเกี่ยวข้องกับยาเสพติด

3. กลุ่มพิราบขาวของโรงเรียนน้ำบ่อหลวงวิทยาคม

โรงเรียนน้ำบ่อหลวงวิทยาคมมีการทำงานร่วมกับชุมชน ที่เห็นได้ว่าเป็นรูปธรรม คือ คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียน ประกอบด้วย ผู้แทนชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีทั้งนายกและสมาชิก อบต.น้ำบ่อหลวง ผู้แทนครู ผู้แทนศิษย์เก่า และผู้ทรงคุณวุฒิ เมื่อมีกิจกรรมในโรงเรียน ทุกภาคส่วนในชุมชนเข้ามาร่วม และการจัดกิจกรรมในโรงเรียนก็ส่งผลกระทบต่อชุมชนด้วย มีทั้งการที่นักเรียนจัดกิจกรรมในชุมชน และเรียนรู้จากกิจกรรมในโรงเรียนแล้วเอาไปใช้ที่บ้านและในชุมชน

โรงเรียนได้จัดให้มีกลุ่มเพื่อนเตือนเพื่อน เรียกตัวเองว่า “กลุ่มพิราบขาว” กลุ่มนี้มาจากค่ายธรรมาภิบาล แล้วเขาทำเรื่องยาเสพติด เป็นกลุ่มเพื่อนช่วยเพื่อน เพื่อนเตือนเพื่อน ที่นี้เราเห็นว่าดีก็สานต่อขยายโครงการเรื่องเพื่อนช่วยเพื่อน เรื่องเอดส์ เรื่องบุหรี่ สุรา ยาเสพติด อาการ ขยะ โยคะ เด็กคิดเองทำเองหมด เขียนโครงการ logical framework”

ผู้วิจัยได้พูดคุยกับนักเรียนกลุ่มพิราบขาว พบว่า การทำกิจกรรมต่างๆของนักเรียนมีการเชื่อมโยงกับชุมชน เอื้อประโยชน์ให้ชุมชน ทำให้ทั้งนักเรียนและชุมชนตระหนักรู้ในปัญหา และการป้องกันปัญหาภัยร่วมกัน คำว่า “ชุมชน” เด็กๆหมายรวมถึงครอบครัวของตัวเองด้วย ดังนั้น กิจกรรมหรือเรื่องราวที่เด็กเรียนรู้ นอกจากจะใช้กับตนเองแล้ว เด็กยังนำไปใช้กับครอบครัว คนใกล้ชิด และคนในชุมชนด้วย

“เรื่องยาเสพติดก็มีการออกแบบสำรวจภายในโรงเรียนและในชุมชนด้วยว่า มีบุคคลในครอบครัวที่สูบบุหรี่หรือเสพยาเสพติด หรือเหล้าหรือเป่ล่า เราออกแบบสำรวจแล้วเอาบอร์ดไปที่ชุมชนด้วย เพื่อขยายความรู้ให้ชุมชนเรื่องโทษของบุหรี่”

“พูดถึงคนในครอบครัว คือว่าเราสนิท คือว่าเราว่าเขาแรงๆได้ ก็คือด่าบ้างให้ความรู้บ้างก็ได้ผลจริง ก็กระตุ้นด้วยคำพูดแรงๆ”

“แก้ปัญหาที่คนในครอบครัวก่อน แล้วค่อยไปแก้ที่ชุมชน”

การคิดโครงการหรือกิจกรรมของกลุ่มพิราบขาว มาจากปัญหาที่มองเห็นอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน แม้ว่าบางเรื่องดูเหมือนจะเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่ถ้านักเรียนเห็นว่าเป็นพฤติกรรมที่ไม่ปกติก็นำมาทำเป็นกิจกรรม ตัวอย่างเช่น เห็นเพื่อนนักเรียนขี่มอเตอร์ไซด์ยักล้อเข้ามาในโรงเรียน เด็กกลุ่มนี้จะร่วมกันคิดว่า พฤติกรรมเช่นนี้จะก่อให้เกิดผลร้ายอะไรบ้าง แล้วคิดกิจกรรมหาทางแก้ปัญหาร่วมกัน เด็กๆเห็นประโยชน์ของ “การเรียนรู้” ไม่ได้เรียนในโรงเรียนเพื่อ “เรียนความรู้เท่านั้น”

“คนที่ไม่ได้มาร่วมบางทีก็อาจจะขาดกำไรชีวิตไปอย่างหนึ่ง ขาดประสบการณ์ชีวิต บางทีเรามาทำกิจกรรมตรงนี้ ถึงแม้จะเสียเวลาไปหน่อย แต่เราก็ได้กำไรชีวิตตรงนี้ไปใช้กับชีวิตประจำวัน ไปใช้กับชีวิตภายนอกได้”

4. การทำงานร่วมกันของภาคส่วนต่างๆในชุมชนน้ำบ่อหลวง: โรงเรียน อบต.

กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน วัด

ความร่วมมือร่วมใจขององค์กรในชุมชน ด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหของชุมชนโรงเรียนน้ำบ่อหลวงวิทยาคม

“เราให้ชุมชนรับรองความประพฤติของนักเรียน ใครที่เข้ามาเรียนในโรงเรียนนี้ต้องมีผู้รับรองความประพฤติหนึ่งคนในหมู่บ้าน ในสามกลุ่มบุคคลคือ ผู้ใหญ่บ้าน อบต. เจ้าอาวาส เด็กเลือกใครก็ได้ ถ้าเป็นคนในหมู่บ้านเด็กจะได้ร่วมมือกับหมู่บ้านบ้างเวลามีงาน อบต.การไปใช้สิทธิเลือกตั้ง อย่างกำนันรับรองได้ทั้งตำบล คณะกรรมการการศึกษารับรองได้ทุกคน”

นอกจากนั้น อบต.น้ำบ่อหลวงจัดให้มี อบต.สัญจร ไปพบปะชาวบ้านในหมู่บ้านต่างๆ ทุกฝ่ายก็จะร่วมไปด้วย ทำให้ได้รับรู้ข้อมูล รับรู้ปัญหาต่างๆ และหาทางแก้ปัญหาร่วมกัน

“ผม (ผู้อำนวยการโรงเรียน)ไปออก อบต.สัญจร เราก็ไปด้วย รับรู้ในส่วนของเด็กเรามีปัญหาอะไร เด็กได้รับอะไรจากโรงเรียนบ้าง ก็ปล่อยให้ชาวบ้านพูด ไปรับฟังปัญหาก็ดีอย่างเวลาได้ข้อมูลมาก็เอามาทำแผนอีกอันหนึ่ง หลังจากเรารับฟังชาวบ้านก็จะได้ข้อมูลที่มีความสำคัญของการทำแผนหมู่บ้าน เช่น งบประมาณ ในส่วนของโรงเรียนก็ไปทำแผนของโรงเรียน ผมก็ได้ไปประชาสัมพันธ์โรงเรียนและได้รับฟังปัญหาไปด้วยว่า เด็กมีปัญหาอะไรไหม หนีเรียนไหม ปัญหาเหล้า บุหรี่ พวกนี้เราก็ไปรับฟัง ก็ได้รับความร่วมมือจากการไปทุกหมู่บ้าน

เราก็ได้ชุมชน ตัวชาวบ้านมีงานแล้วขอความร่วมมือก็จะได้รับการตอบรับเลย เวลาเด็กมีปัญหา เราก็บอกทันที แก้ปัญหาทันที ชุมชนมีส่วนร่วมเหมือนกับเราเอกซเรย์พื้นที่”

โรงเรียนสอนให้เด็กรู้จักและรักท้องถิ่นของตน เรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น

5. การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างภาคส่วนต่างๆในชุมชน

จุดเด่นประการหนึ่งของตำบลน้ำบ่อหลวงคือ มีการทำงานร่วมกันอย่างบูรณาการของ องค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน โรงเรียน มีการประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งกันและกัน ทำงานร่วมกัน การที่จะทำการดังกล่าวได้ทุกภาคส่วนได้มีการจัดกิจกรรมเพื่อเชื่อม ความสัมพันธ์กัน ที่เด่นๆคือการแข่งกีฬาพร้อมกัน ทำให้รู้จักกันและนำไปสู่ความร่วมมือกันในเรื่อง อื่นๆต่อไป

“การเชื่อมกันส่วนหนึ่งได้มาจากการได้แข่งกีฬาพร้อมกัน เช่น การแข่งกีฬาระหว่าง อบต.กับกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน หลังแข่งกีฬาเสร็จก็จะมีการกินเลี้ยงพูดคุยกันทุกปี ก็มีส่วนช่วย ในการพูดคุย และไม่มีการแยกเต็นท์กัน เน้นความเป็นกันเอง รวมทั้งตำรวจ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อบต. มาร่วมพูดคุยกันทั้งหมดในเต็นท์อำนวยความสะดวก ก็ช่วยกันแข่ง เช่น ฝ่ายผู้ใหญ่บ้าน ก็จะมือนามัย พัฒนาการ ฝ่าย อบต.ก็จะมีตำรวจ ครู ลงช่วยแข่งกีฬา”

อย่างไรก็ตาม การจัดกิจกรรมนันทนาการมักมีการเลี้ยงอาหารเครื่องดื่ม และ แอลกอฮอล์ก็ทำให้เกิดปัญหาการทะเลาะวิวาทกัน

“บางครั้งเครื่องดื่ม เช่น เหล้าก็มีส่วนทำให้เกิดเรื่อง ส่วนมากรอบชิงตอนบ่ายจะเลื่อน มาเป็นรอบเช้า เพราะยังไม่ค่อยเมากัน”

ความเข้มแข็งของชุมชน

เมื่อสิบกว่าปีก่อน ตำบลน้ำบ่อหลวงก็ไม่แตกต่างจากชุมชนอื่นๆ ชาวบ้านทั่วไป ก็หาเช้ากินค่ำ ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงตามกระแสสังคม กระแสทุนนิยม มีปัญหาสังคมต่างๆ NGO เข้าไปทำงานกับชุมชนเริ่มด้วยการเข้าไปให้ความรู้ความเข้าใจเรื่องเอดส์ ผู้วิจัยได้พูดคุยกับ NGO ที่เข้าไปทำงานดังกล่าว เริ่มแรกเมื่อเข้าไปทำงาน มีการกระตุ้นให้ชาวบ้านร่วมคิดระดมหา ปัญหาและแนวทางแก้ปัญหา ทุกคนมองว่าปัญหาในชุมชนต้องจัดการด้วยงบประมาณเท่านั้น หมายความว่า หากไม่มีเงิน/งบประมาณ จะไม่สามารถทำอะไรได้เลย กำนันเป็นผู้ที่บอก ชาวบ้านว่า

“ไม่ต้องสนใจงบประมาณ ผมสนใจตรงแนวคิดของพวกเรามากกว่า ถ้าไม่มี งบประมาณผมก็คิดว่าเราอยู่กันได้ เรามาพูดจากันแบบจริงจังดีกว่า ว่าปัญหาของเราคืออะไร ไม่ต้องมาพูดเรื่องเงินทอง เราเอาปัญหามาก่อน เรื่องเงินทองเราค่อยคุยกันทีหลัง ถ้าเราไม่รู้

ปัญหา เราก็แก้ปัญหามันไม่ได้" และเมื่อลงมือทำงานกันจริงๆ ก็พบว่ามีกิจกรรมเพียงไม่กี่กิจกรรมที่ต้องใช้งบประมาณ

ประเด็นที่น่าสนใจคือ ชาวบ้านก็มีความเห็นว่า การที่ไม่ได้ใช้งบประมาณจากรัฐมากนัก ทำให้ชาวบ้าน อบต. และทุกภาคส่วนของชุมชนต้องร่วมมือร่วมใจกันทำงานเพื่อชุมชน

"ตำบลนี้เข้มแข็งได้เพราะสาเหตุหนึ่งคืองบประมาณน้อย ทำให้ชาวบ้านต้องดูแลตัวเอง และมีผู้นำหมู่บ้านที่เข้มแข็ง เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน"

ในมุมมองของ NGO ท่านนี้เห็นว่า ตำบลน้ำบ่อหลวงมีการทำงานร่วมกันของทุกภาคส่วนอย่างบูรณาการ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและเชื่อมโยงกันทุกภาคส่วนจนแยกไม่ออก

"ที่ผมเห็นภาพที่ทำงานเชิงบูรณาการในแง่ของน้ำบ่อหลวง มันค่อนข้างจะเนียน โดยที่เราจำแนกแยกแยะอะไรไม่ออก แล้วที่สำคัญเวลาเขาทำกิจกรรม เขาจะให้เกียรติกัน เขาจะสิ่งๆ ทั้งหมด"

1. วิธีการสร้างกฎระเบียบชุมชน

เริ่มจากผู้นำ/นักคิดของชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. เจ้าอาวาส ครู กลุ่มแม่บ้าน มาคิดปรึกษาหารือร่วมกัน พิจารณาร่วมกันแล้วเห็นว่า ปัญหายาเสพติดต้องทำก่อนเรื่องอื่น เพราะตำบลน้ำบ่อหลวงเป็นจุดล่อแหลม เป็นเส้นทางผ่านมาจากตะเมิง แม่แจ่ม แม่วาง แม่ฮ่องสอน โอกาสที่ยาเสพติดจะแพร่หลายจึงมีสูง เมื่อทุกคนเห็นพ้องต้องกันแล้ว แต่ละฝ่ายก็ไปหาสมาชิก แล้วจัดสัมมนากลุ่มย่อย โดยแยกออกเป็นกลุ่มเยาวชน กลุ่มวัยทำงาน และกลุ่มผู้สูงอายุ ระดมสมองร่วมกัน โดยการกระตุ้นให้กลุ่มคิดและตระหนักถึงความสำคัญของปัญหา แล้วร่วมกันคิดหาทางป้องกันและแก้ไข จากนั้นมีการสัมมนาร่วมกันทุกหมู่บ้าน แต่ละหมู่บ้านก็มีกฎระเบียบของหมู่บ้านซึ่งไม่เหมือนกัน จากนั้นมีการสัมมนาร่วมกันของตำบล มีตัวแทนของทุกหมู่บ้านละ 25 คน (ตำบลน้ำบ่อหลวงมี 11 หมู่บ้าน) เอากฎระเบียบของแต่ละหมู่บ้านมาพิจารณาร่วมกัน แล้วทำเป็น"ประชาคมตำบล" แล้วทำเป็นแผ่นพับแจกทุกหลังคาเรือน ให้ทุกคนรับรู้และปฏิบัติตาม กฎข้อที่ร้ายแรงที่สุดสำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด คือ ถ้าตาย พระในหมู่บ้านจะไม่ไปสวดศพให้ แต่ญาติพี่น้องสามารถนิมนต์พระสงฆ์จากที่อื่นมาได้ แต่โดยทั่วไปแล้ว หากพระสงฆ์ในหมู่บ้านไม่รับนิมนต์ พระสงฆ์จากที่อื่นก็จะไม่รับด้วย เพราะถือว่าขนาดพระในบ้านตัวเองยังไม่มา บ้านอื่นจะมาได้อย่างไร กฎระเบียบบางข้ออาจดูร้ายแรงและละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐาน แต่ชาวบ้านเห็นว่า ทั้งหลายทั้งปวงเป็นข้อตกลงร่วมกันของชาวบ้าน จำเป็นต้องมีมาตรการที่เข้มงวดรุนแรง เพื่อให้กลัวและหรือ เช็ดถู

2. กลุ่มครอบครัวสัมพันธ์

ตำบลน้ำบ่อหลวงมีโครงการครอบครัวสัมพันธ์ โดยให้ชาวบ้านรวมกลุ่มและดำเนินการกันเอง มีวัตถุประสงค์เพื่อลดความขัดแย้งในครอบครัว สอดแทรกในเรื่องของสิทธิเด็กและสตรี กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้านไม่ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวแต่ช่วยดูแลและสนับสนุนงบประมาณได้มาจาก อบต. กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

การดำเนินการทำโดยการเลือกตัวแทนครอบครัวจากทุกหมู่บ้านละ 2-3 ครอบครัว ได้ทั้งหมด 15 ครอบครัว ไปเข้าค่ายสัมมนาร่วมกันที่สวนบัวรีสอร์ทเป็นเวลา 3 วัน แล้วให้คิดกิจกรรมเพื่อสร้างความสัมพันธ์ภายในครอบครัว เพื่อให้เขาเห็นความสำคัญของความสัมพันธ์ รักความอบอุ่นในครอบครัว จากนั้น ครอบครัวเหล่านี้ได้เลือกคณะกรรมการกลุ่มครอบครัวสัมพันธ์ และไปขยายเครือข่ายในหมู่บ้านของตน จากเริ่มแรก 15 ครอบครัวเป็น 75 ครอบครัว

"ครั้งแรกจะมีโครงการของยูนิเซฟเข้ามาในชุมชน เดิมทีเริ่มเอาครอบครัวหมู่บ้านละ 2-3 ครอบครัว เอาไปอบรมเข้าค่ายที่สวนบัวรีสอร์ท ต่อมาเป็นโครงการที่สองคือ การอบรมที่โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ แล้วก็จัดกิจกรรม ครั้งที่สามก็จัดกิจกรรมกันอีก ตรงนั้นเอายาวเลย คัดเลือกกรรมการ ก็เลยได้คณะกรรมการเท่าที่เห็นครบ ได้คณะกรรมการทั้งหมดก็มีการคัดสรรเอาใครเป็นประธาน รองประธาน"

ส่วนการดำเนินการตามโครงการในรูปของคณะกรรมการยังไม่ปรากฏเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจนนัก เพียงแต่ผู้ที่ได้รับเลือกเป็นประธานเป็นผู้ที่มีให้ความช่วยเหลือเด็กในละแวกบ้านมาช้านาน ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ได้รับเลือกเป็นประธาน ประกอบกับเป็นผู้ที่สนใจดนตรีพื้นเมือง จึงใช้ดนตรีเป็นสื่อในการให้ความช่วยเหลือและจัดกิจกรรมให้เด็กๆ ได้รวมกลุ่มกันและใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

"การทำงานจะไม่ค่อยดีเท่าที่ควร เพราะการทำงานตรงนี้ไม่มีเงินเดือน ทำให้การทำงานไม่เต็มที่ เราเป็นประธานก็เกรงใจจะเรียกมากก็เกรงใจ เรียกมาประชุมครั้งสองครั้งก็เกรงใจ ก็คิดว่าพยายามทำเองดีกว่า เพราะทำเองได้ก็เป็นการดี"

"ผมชอบเสียงเพลง ดนตรี ระยะเวลาไม่อยากจะรู้คนเดียว อยากเผยแพร่ให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ด้วยกันว่า ดนตรีพื้นเมืองดีต่อชีวิตอย่างไร เยือกเย็นอย่างไร ก็อยากฝึกฝนให้ชาวบ้านให้เรียนรู้ตรงนี้ ก็เลยไปฝึกเรื่องโน้ตดนตรีด้วยตัวเอง แล้วเอามาถ่ายทอดให้เด็กๆ ในชุมชน"

"ผมพยายามดึงเด็กที่มีปัญหาในครอบครัว ในกลุ่มเด็กจำนวนมากที่พ่อแม่เสียชีวิตไปแล้ว อาศัยอยู่กับตายายคนแก่ไม่มีใครดูแล อีกกลุ่มหนึ่งคือเด็กที่พ่อแม่มีปัญหาเรื่องเหล้ามีการทะเลาะเบาะแว้งกันในครอบครัว ผมสงสารเด็กก็เลยดึงเด็กเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมกันตรงนี้"

"เด็กกลุ่มแรกที่ผมดึงเข้ามาพ่อแม่เสียชีวิตด้วยโรคเอดส์ทั้งหมด"

การเริ่มต้นทำงานต้องเริ่มที่ครอบครัวตัวเองก่อน ทั้งเรื่องการสอนให้เด็กรักคนตรีพื้นเมืองก็เริ่มที่ลูกของตัวเอง การสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวหรือครอบครัวอบอุ่นก็ต้องทำที่ครอบครัวของตัวเองก่อน แล้วจึงจะไปทำงานเพื่อส่วนรวม

“ผมจะเน้นลูกสาวให้เขาเล่นดนตรีพื้นเมืองก่อน ลูกสาวไม่ชอบผมจะทำอย่างไร ผมก็ใช้วิธีแวนซึ่งไว้ที่หน้าห้องของลูกสาว แล้วก็ปิดทึบ แล้วก็เล่นสะล้อซอซึงทุกคืน จนในที่สุดลูกสาวเกิดความชอบขึ้นมาเอง”

“เรื่องให้เด็กจัดรายการวิทยุ ผมให้ลูกสาวจัดเพราะใกล้ตัว จากนั้นถึงขยับออกไปเป็นพี่น้อง ลูกก็จะเชิญเพื่อนเข้ามา”

“ผมจะทำครอบครัวผมก่อน ผม ลูก ภรรยา และญาติพี่น้องเข้ากันได้ดีเสียก่อน เข้ากันได้ทั้งญาติพี่น้องต้องคุยกันให้เข้าใจก่อน และทำให้คนข้างบ้านได้เห็น”

3. การแก้ไขและป้องกันปัญหายาเสพติด

สิ่งที่บ่งบอกความเป็นพลเมืองที่มีความกระตือรือร้นของชุมชนแห่งนี้ประการหนึ่ง คือ เป็นหมู่บ้านต้นแบบที่ออกกฎระเบียบหมู่บ้าน กฎระเบียบชุมชน เรื่องของการแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยการประชุมชาวบ้าน ทำประชาพิจารณ์ของหมู่บ้าน ทุกคนในหมู่บ้านเป็นเจ้าภาพร่วมกัน ทำให้กฎระเบียบดังกล่าวได้รับการยอมรับ โครงการปราบปรามยาเสพติดของชุมชนได้รับรางวัลยอดเยี่ยมของประเทศ ผู้นำชุมชนเล่าอย่างภาคภูมิใจว่า

“เราเป็นต้นแบบแก้ไขปัญหายาเสพติดนำร่องของประเทศไทย คณะกรรมการสภาผู้แทนราษฎร ฝ่ายป้องกันปราบปรามยาเสพติด และหลายหน่วยงานทั่วประเทศมาดูงานที่ตำบลน้ำบ่อหลวง”

“เราทำมาก่อนที่รัฐบาลจะประกาศนโยบาย รัฐบาลเอาร่างของตำบลน้ำบ่อหลวงไปร่างเป็นนโยบายชุมชนเข้มแข็งของรัฐบาล”

“ถ้าทำเรื่องยาเสพติดได้ ทำเรื่องครอบครัวได้ ก็ไม่ต้องคุยเรื่องอื่น..... เป็นการป้องกันปัญหาก่อน”

อย่างไรก็ตาม การสร้างกฎกติกาหรือการแก้ปัญหาใดๆก็ตาม ย่อมมีผู้ได้รับผลกระทบซึ่งผู้นำต้องอดทนเป็นอย่างมาก

“แรกๆถูกตำ ถูกฟ้อง อ้างกล่าวหาว่าลูกเขาติดยา ไปกล่าวหาดูถูกเขา โดนแจ้งความหมิ่นประมาทก็เคยมี”

“เราก็ต้องเอาเหตุผลมาคุย แต่ผมจะมีวิธีพูดในเรื่องการยอมรับ อย่างเมื่อก่อนเคยมีครอบครัวหนึ่ง เขาเป็นแฝดสองคนติดยา เขาก็ไม่ยอม มาด่าถึงบ้าน ผมก็มีเหตุและผลเล่าให้ฟัง ถ้าไม่ทำอย่างนั้นก็จะเกิดปัญหานี้อย่างนั้นะ ถึงศาลนะ ถ้าไม่ยอมให้มีปัญหาก็คง

มาคุยกัน คือเราจะไม่หักหาญความคิด เราจะให้เขาคิดว่าถ้าไม่ทำอย่างนี้แล้วจะเป็นอย่างไร
วิธีการจัดการจะเป็นอย่างนี้ ทั้งๆ ทั้งปละบ ทั้งขอความร่วมมือจากหลายฝ่าย"

การเสริมพลัง (empowerment) ทำโดยการกระตุ้นให้ชาวบ้านคิดและตระหนักรู้ใน
ปัญหาด้วยตนเอง

"ผมเชิญทั้งพ่อทั้งแม่มาอบรมที่ อบต.ยูงหว้า โดยให้ค่าแรงหาเงินมาจ้างเอาไป
อบรม เอกพ่อแม่ แต่ไม่คุยเรื่องยาเสพติด ไม่ได้พูดว่าหมู่บ้านคุณมียาเสพติด ไม่ได้พูด แต่พูด
เรื่องของครอบครัว เรื่องสถานะครอบครัวว่าจะแก้ปัญหาอย่างไร พอวิทยากรเก่งๆพูด
มันเข้าเรื่องในครอบครัวเขาพอดี ก็เลยมีจิตสำนึกว่าลูกเราก็เป็นแบบนี้"

นอกจากนั้น ยังมีโครงการกลุ่มครอบครัวสัมพันธ์ ที่ประสานกลุ่มจัดรายการสถานีวิทยุ
ชุมชน FM 103.3 MHZ ผูกเด็กให้จัดรายการวิทยุและพูดเรื่องยาเสพติด มีสปอร์ตเรื่องยาเสพติด
ที่พูดในช่วงนี้เพราะในช่วงที่เด็กเป็นผู้จัดรายการ ผู้ฟังส่วนใหญ่ก็เป็นกลุ่มเด็กด้วยกัน

"ใช้เด็กเป็นสื่อ เพราะรุ่นเดียวกันจะคุยกันได้"

สำหรับเด็กในโรงเรียน ก็มีความร่วมมือกันทุกภาคส่วนของชุมชนในการแก้ปัญหาเด็ก
ที่มีปัญหายาเสพติด ทั้งโรงเรียน อบต. และกำนัน

"เด็กที่มีปัญหายาเสพติด อย่างปีที่แล้วเราจับเข้าค่ายบ้านทานตะวัน..... โดยทาง
พ่อกำนัน อบต.ให้งบประมาณมาด้วย"

ชาวบ้านก็ยอมรับในกฎกติกาที่ตนเองมีส่วนตั้งขึ้นมา มีการใช้กฎกติกาอย่าง
ประนีประนอม เพื่อมุ่งผลที่จะเกิดมากกว่าการบังคับใช้แบบการบังคับใช้กฎหมาย อย่างไรก็ตาม
ชาวบ้านก็รู้และยอมรับในกฎหมายบ้านเมืองว่าเหนือกว่ากฎหมายของหมู่บ้าน แต่ก็ใช้กฎหมายบ้านก่อน
หากไม่ได้ผลแล้วจึงจะใช้กระบวนการยุติธรรมอาญา

"ชาวบ้านเขาจะรู้ว่าเจตนาอย่างน้อยแค่ไหน เพราะรู้จักกันหมด บางคนหลงผิดเพราะ
รู้เท่าไม่ถึงการณ์ อย่างนี้ก็อภัยกันได้ ไม่ใช่จะเคร่งครัดมาก ก็ประนีประนอมกัน"

"คือมันเป็นมติของหมู่บ้านก็ต้องยอมรับกันทุกคน ส่วนมากจะแค่ตัดน้ำ ไฟฟ้า
ไม่สามารถตัดได้ เพราะเป็นของหลวงยังไม่เคยตัด"

"ก่อนจะไปถึงมือกฎหมายก็ใช้กฎหมายบ้านก่อน เท่าที่ฟังมาหากเราข้อมูลก็ตกเดือน
ก่อน ตกเดือนแล้วไม่เชื่อฟังก็จัดการตามขั้นตอนกระบวนการทางกฎหมาย"

4. การระงับข้อพิพาทในชุมชน

ข้อพิพาทในชุมชนระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้านมีน้อยมาก ทั้งนี้ เพราะความผูกพันกัน
ในชุมชน

“คนน้ำบ่อหลวงส่วนใหญ่อพยพมาจากที่อื่น ที่นี้พอมายู่ด้วยกันเราก็สร้างสังคมให้เขา ก่อน ความรักความผูกพันในสังคมเขามีอยู่ก่อนแล้ว ก็กลายเป็นยิ่งกว่าญาติในหมู่บ้าน...ของเราเป็นตำบลตั้งใหม่ อพยพมาอยู่ที่นี่ยังไม่ถึง 70 ปี”

“ที่ตรงนี้เมื่อก่อนเป็นบ้านแพะ (บ้านป่าละเมาะ) คนอพยพมาจากพื้นราบมาอยู่ที่สูงขึ้นมาอีกหน่อย ส่วนมากอพยพมาจากบ้านแม่ ภูจานในไทยใหญ่ (เงี้ยว) กิ่งคอยหลวง ตำบลยู่หว่า (ไทยใหญ่)... กรณีที่จะแตกแยกกันหรือพิพาทกันไม่ค่อยมี เพราะว่าส่วนหลายทางที่จะเข้ามาร่วมมือกัน เช่น ทางศาสนา ผู้นำหมู่บ้าน เข้ามาช่วยกันฉันทัพพิน้อง กรณีอย่างอื่นไม่มี”

สำหรับวิธีการระงับข้อพิพาทนั้น เมื่อชาวบ้านมีข้อพิพาทกันจะไปแจ้งความต่อกำนัน ส่วนใหญ่มักต้องการดำเนินคดีตามกฎหมาย กำนันจะเป็นผู้เสนอให้ใช้วิธีการระงับข้อพิพาท

“ตำบลน้ำบ่อหลวงเป็นชุมชนที่คุ้นเคยกัน ทุกหมู่บ้านรู้จักกันเกือบหมด ถ้าเป็นผู้มีอายุมากหน่อยจะรู้จักเห็นหน้าก็รู้แล้วว่าอยู่หมู่บ้านอะไร ทำให้ข้อพิพาทต่างๆไม่ค่อยมี อยู่กันแบบพี่น้องพึ่งพาอาศัยกัน ถ้ามีข้อพิพาทก็จะจบกันภายในหมู่บ้าน ไม่ถึงโรงพัก ถ้าไม่หนักจริงๆ ส่วนมากจะไกลเกลี่ยกันเพราะเป็นเรื่องเล็กๆ เริ่มต้นถ้ามีปัญหาก็ก็นำผู้ใหญ่บ้านและจบตรงนั้น”

“ตอนผมทำหน้าที่เป็นกำนัน เขาจะมาแจ้งความ ซึ่งตามความจริงชาวบ้านเขาอยากให้ดำเนินคดีมาก โดยให้โรงพักจัดการ แต่กำนันบอกว่าไม่ต้องเดี๋ยวจะไปจัดการให้ ก็เลยใช้วิธีนี้ไกลเกลี่ย หรือบางทีชาวบ้านจะฟ้องร้องกัน ก็บอกไม่เป็นไรเดี๋ยวจะคุยให้ ก็คุยกันเบื้องต้นหาข้อมูลแล้วนัดมาเจรจาตกลงกัน”

“สมมติพิพาทเรื่องที่ดิน เราก็ไปดูแนวเขตไปดูอะไร และชี้แจงข้อกฎหมายให้ฟังว่าอย่างนี้ต้องอย่างนั้นนะ อย่าลูกล้ากัน ครอบครัวปรองดองกัน”

“นางที่เรื่องยาเสพติดก็เรียกมาบันทึกคุยกัน เช่นตักตักตามนี้ ห้ามผิดข้อตกลงกัน”

“คนรุ่นใหม่จะไม่ค่อยมีเรื่องพิพาท คนสมัยก่อนไม่ค่อยได้รับความรู้ข่าวสารต่างๆ จะถือคติในใจ แต่เดี๋ยวนี้คนเริ่มรู้เรื่องสิทธิ”

“ปัญหาความขัดแย้งที่ต้องใช้การไกลเกลี่ยส่วนมากจะจบในหมู่บ้าน พ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้าน) รับเรื่องตลอด อีกอย่างก็ไม่ค่อยมีเรื่อง แทบจะไม่มี ส่วนจะพูดไกลเกลี่ยกันว่าเรื่องไม่เป็นเรื่องให้จบกันไปเถอะ อยู่กันแบบพี่แบบน้อง ให้อยู่กันคนละที่ละทางอย่ามีเรื่องกันเลย ถ้าเรื่องร้ายแรงจริงๆ เช่นฆ่ากันตาย นี่ก็จะเป็นเรื่องของกฎหมาย”

การระงับข้อพิพาทโดยผู้นำชุมชนข้างต้นเป็นการระงับข้อพิพาทในแนวทางของการไกลเกลี่ย คือ ให้เรื่องจบๆไป หรือไม่เอาเรื่องกันให้ต่างคนต่างอยู่ แต่ไม่ได้อยู่ในแนวทางของความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ที่มุ่งให้ผู้กระทำผิดสำนึกผิดและแสดงความรับผิดชอบโดยการเยียวหาหรือชดใช้ความเสียหายที่เกิดจากการกระทำผิดของตน อย่างไรก็ตาม แนวคิดความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ก็อยู่ในใจของชาวบ้าน ดังกรณีต่อไปนี้

“น้อง ก. ที่ผมกำลังมีกอยู่ ก็เสียพ่อแม่จากอุบัติเหตุ โดนหมอขับรถชนเพราะเมา แล้วขับรถชนพ่อตาย หมอยังมาขอให้ผมช่วยพูดไม่ให้เขาเอาเรื่องเลย ไม่มีสามัญสำนึกเลย ทั้งที่ตัวเองเป็นหมอแล้วชนคนตาย ยังมีหน้ามาขอไม่ให้เขาเอาเรื่องอีก เพราะบ้านแถวนี้ ถ้ามีเรื่องปืบชาวบ้านจะมุงตรงมาที่ผมก่อนขอผมช่วยพูด ผมก็เลยเป็นภาระให้ครอบครัวนี้ คุณหมอทราบที่ผมเป็นคนดำเนินเรื่องก็เข้ามาขอให้ผมช่วยพูดไม่ให้เขาเอาเรื่องหมอ ผมก็พยายามอยู่ตรงกลาง ผมก็ให้หมอรับผิดชอบการตาย เพราะลูกต้องขาดพ่อ แม่ก็ต้องขาดสามี คุณต้องรับผิดชอบการกระทำโดยประมาทของตัวเอง”

เหตุที่ชาวบ้านคนนี้รู้สึกเช่นนี้ อาจเป็นเพราะเขารู้สึกว่าเป็นฝ่ายผู้เสียหาย (victim's network) เพราะคำพูดที่ว่า “ผมก็พยายามอยู่ตรงกลาง” เสมือนเป็นการเตือนตัวเองว่าคนอื่น ๆ มาขอให้เขาทำหน้าที่คนกลาง อย่างไรก็ตาม ความต้องการของเขาที่ขอให้หมอแสดงความรับผิดชอบการกระทำของตน เป็นความรู้สึกและความต้องการในฐานะผู้ที่รับรู้และรู้สึกถึงความสูญเสียที่ผู้เสียหายได้รับ

การใช้ทรัพยากรชุมชน

1. การแบ่งปันทรัพยากร: น้ำ

ชาวบ้านร่วมกันรักษาทรัพยากรของชุมชน ทั้งป่าชุมชนและแหล่งน้ำ มีกฎระเบียบที่รับรู้ร่วมกันในการใช้ป่าและการแบ่งปันน้ำ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและเอื้ออาทรกัน เป็นการป้องกันกรณีพิพาท หมายรวมทั้งน้ำจากชลประทาน

“เดี๋ยวนี้ น้ำมีระบบนาสงนา เป็นรอบเวรเป็นวันที่เท่าไรถึงเท่าไร ถ้าดูกลางพรรษา น้ำมากก็ไม่ต้องใช้รอบเวร เปิดตลอด แต่ถ้าหน้าน้ำน้อยก็ไปตามรอบเวร”

“ก็เกี่ยวเนื่องมาจากการเปิดนี้ มาจากชลประทานใหญ่ที่แม่แดงเปิดมาว่า ช่วงนี้มีวันไหน”

“สมมติซอยเราเขาเรียกซอย 23 ได้น้ำวันที่ 25 กุมภาพันธ์ ถึง วันที่ 1 มีนาคม เราก็แบ่งเป็น 1-3 ได้วันนี้ 1-3 พิเศษได้วันนี้”

2. การจัดการและใช้ทรัพยากร: ป่าไม้

อบต. มีบทบาทในการป้องกันความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้านกรณีบุกรุกพื้นที่ป่า ทำหน้าที่เสมือนเป็นตัวกลางระหว่างรัฐกับชาวบ้าน

“ไม่ไกลจากตำบลเราจะมีหน่วยป้องกันรักษาป่าไม้ ชม.ที่ 21 จะดูแลป้องกัน ถ้าใครมาแผ้วถางป่าเพื่อทำที่ทำกินของตนเองหรือทำสวน ราษฎรก็จะแจ้งเจ้าหน้าที่ เช่น เมื่อปีกลาย ราษฎรหมู่ 2 เข้าไปแผ้วถางป่าเป็นแนว ชาวบ้านก็จะแจ้งที่หน่วยรักษาป่าไม้ ป่าไม้ก็จะเข้าไปดูพร้อมเจ้าหน้าที่ อบต. เพื่อที่จะได้มีพยานรับรู้ ชาวบ้านเข้าไปบุกรุก อบต. จะชี้แจงให้ชาวบ้านฟังว่าจะยึดครองไม่ได้ ถ้าจะบุกรุกต้องดำเนินคดีนะ ชาวบ้านก็จะหยุดการกระทำนั้น ตำบล

น้ำบ่อหลวงมีเขตติดแนวป่าเยอะ ประมาณ 9 หมู่บ้าน แต่ถือว่าเราไม่มีการบุกรุกป่าเท่าไร”

นอกจากนั้น อบต.ยังมีบทบาทในการจัดการและรักษาป่าชุมชน เมื่อหน้าน้ำหลาก ชาวบ้านก็จะไปกันฝาย เพื่อเก็บน้ำและชะลอการไหลของน้ำไม่ให้ไหลแรง โดยใช้แรงงาน ชาวบ้านช่วยกันทำเอง อบต.ให้งบสนับสนุนซื้อกระสอบทราย การทำฝายแบบชาวบ้านเรียกกันว่า “ฝายแมว” เป็นการรักษากฎมิตินี้ปัญญาดั้งเดิม

“เป็นฝายที่สร้างเองไม่ใหญ่ ลำห้วยก็ไม่ใหญ่ ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นคือ ใช้ไม้ปักแตรึง ก็ใช้ไม้ปักลงไป เพื่อชะลอความแรงของน้ำไม่ให้ไหลแรง ก็ใช้ไม้บริเวณนั้น อบต.ก็สนับสนุน กระสอบทรายให้ชาวบ้าน มีประโยชน์คือ จะทำให้บริเวณนั้นมีความชุ่มชื้นอยู่ได้นานขึ้น ไม่ให้น้ำไหลหลากแรงเพราะถ้าน้ำหลากแรงจะเข้าท่วมหมู่บ้าน แต่ท่วมก็ไม่นานประมาณ 3 ชั่วโมง”

“การทำแบบนี้ทำให้ชาวบ้านรู้สึกมีความรักและหวงแหนชุมชนของตนเอง ไม่ได้เป็นการหวงงบประมาณ เพราะถ้าเกิดเราเอาเงินไปให้อย่างเดียว เขาจะไม่รู้สึกว่ามีส่วนร่วม เราก็เลยให้ชาวบ้านคิดว่า ถ้าเรามีเงินแค่นี้ชาวบ้านจะคิดทำกันอย่างไร เพื่อให้ชาวบ้านรักษา ตรงนั้นไว้ในสิ่งที่เขาร่วมกันสร้างตรงนั้นขึ้นมา และเป็นการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งขึ้นมากอีกทางหนึ่ง..... เวลาที่ชาวบ้านช่วยกันทำ อบต.ก็จะไปดูและช่วยชาวบ้าน เช่น จะใช้กระสอบจำนวนเท่าไรก็จะ ชวนไปให้”

การที่ชาวบ้านมีส่วนในการรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ทำให้ชาวบ้านหวงแหน และดูแลป่าเป็นอย่างดี เพราะเป็นที่ทำกิน เป็นแหล่งทรัพยากรที่เขาสามารถใช้ประโยชน์ได้ และป่าชุมชนก็เป็นที่ทำประโยชน์ของชาวบ้านจากที่อื่นๆด้วย

“ที่หมู่ 4 จะอุดมสมบูรณ์หน่อย มีปลา มีเขียด ฯลฯ พอกันฝายปีบน้ำจะอยู่เลย แต่ก็ ไม่มาก จะทำให้ชุ่มชื้น เพิ่งจะทำเมื่อปีกลาย ปลาก็มาตามกระแสน้ำเอง อาศัยอยู่บริเวณนั้น ถ้าฤดูฝนก็จะมีสัตว์พวกนี้เพิ่มขึ้นอีก เช่น อึ่งอ่าง ชาวบ้านก็จะมียาได้จาก การขายอึ่ง เป็นอึ่ง ป่าไม้ใช้ที่บ้าน..... ส่วนหน้าแล้งก็จะมี การหาไข่มดชาขาย ทำให้หมู่บ้านนี้ไม่มีปัญหาเรื่อง ทรัพยากร เพราะชาวบ้านเห็นประโยชน์”

“อำเภอสันป่าตองแต่ละที่ไม่เหมือนกัน ตำบลที่ไม่อยู่ในเขตป่าก็จะใช้ชีวิตไปอีกแบบหนึ่ง ตำบลน้ำบ่อหลวงก็จะใช้ชีวิตอีกแบบหนึ่ง แต่บริเวณป่าก็มีคนตำบลอื่นเข้ามาหากินกับป่า เหมือนกัน ไม่จำกัดว่าเป็นคนตำบลน้ำบ่อหลวงเท่านั้น”

ประเด็นที่น่าสนใจคือ ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนโดยไม่มีความขัดแย้งหรือ แย่งชิงทรัพยากรกัน

“ไม่มีการแย่งชิงกัน แล้วแต่ใครขยันมากกว่าสามารถทำมาหากินได้อย่างเสรี ใครเก่ง ก็นหาได้มาก ไม่เก่งก็หาได้น้อย คนที่เก่งก็หาได้พอขาย คนหาไม่เก่งก็อาจจะพอสำหรับ เลี้ยงตัวเองเป็นวันเป็นมือไป”

5. บ้านสระแก้ว

ที่ตั้ง ชุมชนบ้านสระแก้ว หมู่ 2 ตำบลเมืองพลับพลา อำเภอยะแยง จังหวัด นครราชสีมา

สภาพภูมิศาสตร์ พื้นที่ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นที่ราบสูง สลับกับที่ดอน ไม่มีภูเขา ลักษณะดิน เป็นดินร่วนปนทราย ขาดความอุดมสมบูรณ์ มักแห้งแล้งเนื่องจากฝน ทิ้งช่วง ไม่มีแหล่งน้ำ ไม่มีระบบชลประทาน

“แถวนี้เป็นที่กันกระทะ แต่เป็นกระทะคว้านะ น้ำก็ไหลทิ้งหมด ห้วยแยง เป็นที่สูง ไม่มีที่รองรับน้ำ น้ำไม่เคยท่วมฝนไม่ค่อยตก ถ้าฝนมากก็จะตกที่ เขาใหญ่หมด ที่เขาเรียกว่าดงพญาเย็น บางคนบอกว่าถ้าหลายเขาสูงนี้ได้ ห้วยแยงก็จะได้ไม่แล้ง”

ประชากร จำนวน 858 คน เป็นชาย 437 คน หญิง 421 คน จำนวนครัวเรือน 182 ครัวเรือน (จัดเก็บข้อมูลโดยองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองพลับพลา อำเภอยะแยง จังหวัดนครราชสีมา)

ตำนานของชุมชน

ชื่อบ้านสระแก้ว มีที่มาจากสระน้ำใหญ่กลางหมู่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่า มีผู้พบเห็น ลูกแก้วลอยอยู่เหนือผิวน้ำในคืนเดือนเพ็ญ จึงเรียกกันว่า “บ้านสระแก้ว” ปัจจุบันสระแก้วที่เป็น ตำนานและเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านไม่มีแล้ว เนื่องจากในระยะหลังสระน้ำที่ใสสะอาดกลายเป็น น้ำสกปรก, เน่าเสีย ชาวบ้านบอกว่าเจ้าหน้าที่สาธารณสุขแนะนำว่าควรถมเสีย เพราะเป็นแหล่ง เพาะพันธุ์ ยุง ซึ่งชาวบ้านก็เห็นด้วย

ใกล้กับสระแก้ว มีต้นมะค่าสูงใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่าเป็นต้นไม้สำคัญของหมู่บ้าน อายุประมาณ 100 กว่าปี มีมาก่อนที่จะมีคนมาตั้งหลักปักฐานอยู่ที่นี่ มีข้าราชการผู้ใหญ่ขอให้ตัด แต่ชาวบ้านไม่ยอม นอกจากเพราะเป็นต้นไม้ที่มีอยู่คู่หมู่บ้านตลอดมาแล้ว เมื่อคิดจะตัดไม้มะค่า ต้นนี้ที่ไร ต้องมีผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านล้มเจ็บทุกครั้ง ทำให้ไม่มีใครกล้าคิดจะทำอีก

บริเวณเดียวกันนั้น มีที่ตั้งของศาลพ่อปู่ ซึ่งเป็นศาลเจ้าที่ของคนทั้งหมู่บ้าน ชาวบ้าน จะร่วมกันทำพิธีบูชาพ่อปู่ในเดือนหก ก่อนเริ่มการทำงาน พิธีบูชาพ่อปู่ มีทั้ง พิธีสงฆ์ พิธี บวงสรวง คนทรงซึ่งต้องเป็นผู้หญิงเท่านั้น ชาวบ้านให้เหตุผลว่าเพราะผู้หญิงจิตอ่อนกว่าผู้ชาย ทำให้เข้าทรงง่ายกว่า

ที่มาของชุมชน

ชาวบ้านของชุมชนนี้ส่วนใหญ่อพยพมาจากอำเภอยะแยง จังหวัดบุรีรัมย์ ชาวบ้าน ส่วนใหญ่นามสกุลลงท้ายด้วยคำว่า “ไธสง” กล่าวได้ว่าเป็นชุมชนแบบเครือญาติ

อาชีพ

ชาวบ้านประกอบอาชีพการเกษตร ทำนา ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ทอผ้า อย่างไรก็ตาม เนื่องจากหมู่บ้านไม่มีแหล่งน้ำธรรมชาติ การทำนาจึงทำได้เฉพาะฤดูฝนเท่านั้น เมื่อหมดฤดูฝนก็ต้องออกจากหมู่บ้านไปหางานทำ

การทำนาส่วนมากปลูกข้าวหอมมะลิ 105 เหตุผลที่นิยมปลูกข้าวเจ้ามากกว่าข้าวเหนียว เพราะข้าวเจ้าราคาดีกว่า แม้ว่าข้าวเหนียวจะได้ผลผลิตมากกว่าเพราะเมล็ดใหญ่กว่า ข้าวเจ้าขายได้กระสอบละ 600-700 บาทในขณะที่ข้าวเหนียวกระสอบละ 400 กว่าบาท ได้ผลแล้วก็ต้องเก็บเอาไว้ทำพันธุ์ เก็บไว้กินในครัวเรือน และขาย

ในหมู่บ้านมีการเช่าที่นากันทำ เป็นการเช่ากันเองภายในหมู่บ้าน เพราะบางครั้งเจ้าของที่นาไม่สามารถทำเองได้ อาจเป็นเพราะแก่เฒ่าแล้ว และลูกหลานก็ไปทำงานที่อื่นหมด ค่าเช่านาคิดเป็นข้าวเปลือกในอัตราร้อยละ 35

“ค่าเช่าคิดเป็นข้าวร้อยละ 35 ร้อยถึงเอา 35 ถึง 100 กระสอบเอา 35 กระสอบ”

“ถ้ามีทำนา คนหนุ่มสาวก็เข้ากรุงเทพฯ ส่วนคนแก่ก็อยู่บ้านเลี้ยงลูกเลี้ยงหลานไป ถ้าฝนตกมีใบหม่อนก็เลี้ยงไหมไป ขายบ้าง บางทีก็ทอไว้ใช้ ทอเป็นผืน”

“ระยะนี้คนหมู่บ้านอายุ 30 กว่าก็ออกไปทำงานโรงงาน ผู้ชายเป็นส่วนใหญ่..... คนที่ไม่ไปทำงานโรงงานก็ทำก่อสร้างที่บ้าน คนนั้นสร้างบ้าน คนนี้สร้างบ้านเขาก็จ้างกันไป..... และรับจ้างทำโน่นทำนี่แถวหมู่บ้านพอได้อยู่ได้กิน..... ถ้าไม่เข้ากรุงเทพฯ ก็พอมีอยู่”

“อยู่บ้านแล้วขยันทำมาหากินก็พออยู่พอกิน ทำอะไรก็ได้ขายได้หมด ได้เขียดได้อะไรมา เขาก็ขาย”

๖

การรวมตัวกัน/การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน

วัดประจำหมู่บ้านชื่อ “วัดสระแก้ว” ตั้งอยู่กลางหมู่บ้าน ชาวบ้านมีการรวมตัวเพื่อร่วมแรงกันทำงานสาธารณะให้วัด การสร้างโบสถ์ วิหาร กุฏิ ศาลาการเปรียญ เมรุ ของวัดสร้างขึ้นด้วยความร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้าน ไม่เคยจ้างแรงงาน เงินงบประมาณใช้ในการซื้อวัสดุสิ่งของเท่านั้น หลวงพ่อเจ้าอาวาสท่านเป็นช่าง เป็นผู้เขียนแปลน คุมงานเองทั้งหมด ชาวบ้านจะมาลงแรงช่วยกันทำงาน ชาวบ้านที่มาลงแรงช่วยงานของวัดมีทุกกลุ่มอายุ ตั้งแต่ผู้เฒ่าผู้แก่อายุกว่า 70 ปี จนกระทั่งเด็กอายุไม่ถึง 10 ขวบที่ตามพ่อแม่หรือตายายมาด้วย การลงแรงช่วยงานของวัดจะทำนอกฤดูการทำนา

“ส่วนมืงานวัด จัดงานอะไรก็จะวานกันมาช่วยก็ช่วยเหลือกันดี เฉพาะงานส่วนรวม มีการประชาสัมพันธ์เชิญชวนญาติพี่น้องมาช่วยเหลือกัน ก็ช่วยเหลือกันดี”

ส่วนการร่วมแรงกันเพื่อทำสาธารณะประโยชน์อื่นๆที่ไม่ใช่งานของวัด เช่น การทำถนน

ชุดลอกสระน้ำคูคลอง ฯลฯ ปัจจุบันไม่มีแล้ว เนื่องจากนิยมใช้เครื่องทุ่นแรง

“ไม่ค่อยจะมี ถ้าเมื่อก่อนก็ช่วยกันดี งานสาธารณะ เช่น ชุดลอก ต่อดถนน สระน้ำ ก็ช่วยกันดี ส่วนมากก็ใช้แต่แรงคนอย่างชุดถนน เป็นหลุมเป็นบ่อ ไม่ใช่ใช้รถขนดินมาช่วยถม ช่วยพัฒนาทำถนนหนทาง แต่ปัจจุบันใช้แต่เครื่องทุ่นแรง ไม่มีการระดมคนมาช่วย ถ้าจะใช้แรง คนมันก็คงยากเพราะมันเคยชินแล้ว”

การรวมตัวกันเมื่อชาวบ้านคนใดคนหนึ่งมีงานที่บ้าน เช่น งานบวช งานแต่ง ฯลฯ

“ช่วยกัน บ้านนอกก็เหมือนเดิม ไม่มีปัญหาอะไร ใครเป็นใครตายก็ช่วยกัน ถึงจะไม่ใช้พี่น้อง”

แต่ไม่ปรากฏว่ามีการช่วยเหลือกันในลักษณะ “ลงแขก” ตามธรรมเนียมโบราณ เนื่องจากทุกคนต้องการเงิน ทุกอย่างถูกตีค่าเป็นเงินตรา

“เดี๋ยวนี้ไม่มี แต่ก่อนมี เดิวนี่ต่างคนต่างต้องการเงิน ก็เลยจ้างกันมัดละบาท ถ้าจ้างเป็นรายวันไม่ค่อยมีคนอยากทำ ถ้าจ้างมัดหนึ่งจริง ๆ ทางอีสานเรียกว่าข้าวกรอบ จะจ้าง รายวันๆละ 120 บาท ถ้าจ้างเป็นมัดก็ร้อยละ 100 บาท ถ้าวันหนึ่งเขาเกี่ยวได้ 300 มัดก็ได้ 300 บาท นาปีเกี่ยวทั้งหมดไป 7,000-8,000 บาท นี่เฉพาะค่าเกี่ยวนะ ค่ามัดก็จ้างเขาอีก 100 มัด 30 บาท บางคนเข้าหนึ่งได้ 800-900 มัด ค่าจ้างมันก็ 3,000-4,000 บาท นาทุ่งหนึ่งเกี่ยวแปดเดียว ก็เสร็จ แต่มันหมดเงินเยอะ ไม่เหมือนจ้างรถเกี่ยว”

“เดิวนี่ไม่มีรถเกี่ยวเข้ามา เพราะไม่ค่อยมีคนทำนา บางคนเขาจะเข้ามาก็กลัวมันเจ็บ กลัวไม่มีคน ถ้าเกี่ยวไม่ถึง 100-200 ไร่ เขาจะไม่มา”

เจ้าโคตร

คำว่า “เจ้าโคตร” ชาวบ้านให้ความหมายว่า คือคนที่เป็นต้นตระกูล

“เจ้าโคตรก็เหมือนกับเป็นต้นตระกูล ปู่ ย่า ตา ทวด”

“เจ้าโคตรก็เป็นปู่ทวดย่าทวดของเรา”

การระงับข้อพิพาทในชุมชน

ชาวบ้านอยู่กันอย่างสงบสุข ไม่มีปัญหาความขัดแย้งกัน ส่วนการทะเลาะวิวาท เล็กๆน้อยๆก็มีอยู่บ้างในช่วงงานเทศกาลที่มีการดื่มแอลกอฮอล์เป็นการเฉลิมฉลองกัน ส่วนมาก เป็นเด็กหรือวัยรุ่นที่ตีกัน ชาวบ้านถือว่าเป็นลูกหลาน ก็ให้พ่อแม่แสดงความรับผิดชอบโดยการให้ มารับรู้ความประพฤติของลูก แล้วให้ไปอบรมสั่งสอนกันเอง

“มีงานถ้าเป็นหมอลำซึ่งก็จะต้องมีการดูแลความปลอดภัย ไม่ว่าบ้านไหนถ้ามีหมอลำ ซึ่งต้องมีการตีกัน”

“รุ่งเช้าก็ให้พ่อแม่มาคุยกัน แล้วก็ปล่อยตัวออกมา ถ้าห้ามไม่ฟังก็ส่งตำรวจเลย”

“เบื้องต้นคือการระงับข้อพิพาทให้ชาวบ้านอยู่ร่วมกันไม่มีปัญหา ส่วนมากชาวบ้านถ้าอยู่เฉพาะกลุ่มของพวกเขาไม่มีปัญหาอะไร นอกจากจะมีการเมืองเข้าไปแทรก อันนี้คือเรื่องจริง คือไปยุพวกเขาบ้างอะไรแบบนี้ ไปให้ข้อแนะนำที่ไม่ถูกต้องบ้างให้ทะเลาะกันเองภายในชุมชน เป็นช่วงที่ลงสมัครพยายามจะเอาทุกอย่าง แพ้แล้วไม่ยอมแพ้ ลำพังชาวบ้านเขาไม่มีปัญหาค่ะ”

ความขัดแย้งกันในชุมชนมีน้อย อาจเป็นเพราะไม่มีแหล่งทรัพยากร เช่น แหล่งน้ำหรือป่าไม้ อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งก็เกิดขึ้นเมื่อมีการจัดสรรประโยชน์

“เวลามีเงินของกรมประมงสงเคราะห์ ผู้สูงอายุ ผู้พิการ ผู้มีรายได้น้อย เข้ามาใหม่ก็อยากให้ได้หมด เพราะมันคัดออกยาก คณะกรรมการในหมู่บ้านเขาก็ต้องคัดเลือกว่าใครสมควรได้ ชาวบ้านบางคนก็ไม่ยอมรับ สมมติ 100 หลังคาเรือน ให้ทุนมา 20 ครวเรือน คัดออกมาคนที่ไม่ได้ก็ไม่พอใจ ทำให้คนที่เคยรักกันด่ากัน”

6. อำเภอบางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ที่ตั้ง	อำเภอบางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ประกอบด้วย 4 ตำบล คือ (1) ตำบลนาปูป้อม (2) ตำบลบางมะผ้า (3) ตำบลสบป่อง และ (4) ตำบลถ้ำลอด
ประชากร	ชาวบ้านในอำเภอบางมะผ้าประกอบด้วยหลายเผ่าพันธุ์ มีชนเผ่าที่เป็นชาวเขา 9 เผ่า แต่สองเผ่าใหญ่คือละฮูกับมูเซอ ทั้งมูเซอแดงและมูเซอดำ
การประกอบอาชีพ	รายได้หลักของชาวบ้านมาจากการปลูกพืชหมุนเวียน เช่น กระเทียม ถั่วแดง งา ฯลฯ ส่งผลต่อรายได้ที่ไม่แน่นอนในแต่ละปี เนื่องจากปัญหาราคาพืชผลในท้องตลาดไม่แน่นอน ชาวบ้านก็ไม่รู้ว่าจะปลูกพืชอะไรที่ไม่มีปัญหาเรื่องราคา อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพื้นที่ปลูกกระเทียมจะมีมากและมีปัญหาเรื่องราคามาโดยตลอด แต่ชาวบ้านก็เห็นว่าดีกว่าปลูกพืชอย่างอื่น เพราะสามารถเก็บไว้ได้โดยไม่เน่าเสีย

“ปลูกกระเทียมยังดีที่เก็บไว้ได้ วันนี้ขายไม่ได้ก็เก็บไว้ขายวันหน้าได้ อย่างมะเขือเทศถ้าสุกแล้วไม่รีบเก็บรีบขายก็เน่าเสีย แต่บางที่ขายก็ไม่ได้อะไรเลย อย่างคนบ้านนั้นเขาเอามะเขือเทศไปขายที่เชียงใหม่ ขายได้มากก็เท่ากับค่ารถที่ขนไปขายนั่นแหละ เหนื่อยเปล่าๆ ค่าปลูก

ค่าแรง ค่าน้อย ไม่ได้อะไรเลย”

อำเภอปางมะผ้ามี 4 ตำบล 38 หมู่บ้าน อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ 2 ป่า คือ (1) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและ (2) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปาย ดังนั้น พื้นที่ทั้งหมดของอำเภอปางมะผ้าจึงอยู่ในเขตอนุรักษ์ทั้งหมด

ก่อนการประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและสถานี่ราชการออกก่อนแล้ว แต่การประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มน้ำปายเมื่อปี พ.ศ. 2515 ไม่ได้ประกาศกันพื้นที่ที่เป็นของหมู่บ้านไว้ จึงเป็นปัญหาในกรณีที่ชาวบ้านที่อยู่อาศัยและทำกินบนพื้นที่มาก่อนปี พ.ศ.2515

เทคโนโลยีกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป

ชาวบ้านมีดำรงชีพด้วยการเกษตรมาโดยตลอด มีรายได้จากและรายจ่ายเพื่อการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ และหาของป่า แต่เมื่อรัฐนำเทคโนโลยีเข้าไปเพื่อความสะดวกสบายและเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีในมุมมองของรัฐ ทำให้ชาวบ้านมีรายจ่ายเพื่อคุณภาพชีวิตที่ต้องพึ่งพาเทคโนโลยี

“ตอนเช้าเห็นละอุนคนแก่ผู้หญิงมีตะกร้าไปหนึ่งอยู่ข้างหลัง เขาก็เดินไปในป่าไม่รู้จะหาอะไรได้ไหม ในป่าถ้ามีเห็ดก็ดีหน่อยมีผักก็ดีหน่อยได้กลับมา เราพยายามยัดเยียดรายจ่ายให้เขา เอาไฟฟ้าไปให้เขา เอาทีวีไปให้เขา ค่าไฟฟ้าอย่างน้อยก็เดือนละ 100 บาท ค่ามิเตอร์ใช้ไฟอีก 200 บาท ทีวีเราก็ให้เขาอีก เมื่อก่อนนี้สองทุ่มเขาหลับ ตื่นเช้าตื่นดีทำอะไรได้ แดดไม่ร้อนเดี๋ยวนี้ดูทีวีดูละครไปจนถึงเที่ยงคืนหนึ่ง แล้วตื่นดีตื่นเช้าจะตื่นเหวอ เปลี่ยนไปแล้ววัฒนธรรม”

“เขาจะต้องเอาปากเอาท้องของเขา ก่อน และการจัดการในครอบครัวของเขาเดี๋ยวนี้มันเป็นวัฒนธรรมที่มันกำลังจะเป็นของใหม่ของเขาอย่างรถยนต์ ในเมื่อมันมีหนี้สินมันก็ต้องทำทุกอย่างเพื่อที่จะหาเงินมาให้ตรงนี้”

การเปลี่ยนวิถีชีวิต การมีรายจ่ายเพิ่มขึ้น ในขณะที่ชาวบ้านไม่มีทักษะและความสามารถในการทำมาหากินอย่างอื่นได้นอกจากการเกษตร ทำให้ต้องเพิ่มที่ดินในการทำกิน ดังที่กล่าวแล้วว่า ที่ดินในอำเภอปางมะผ้าทั้งหมดอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ซึ่งชาวบ้านไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน ไม่มีเอกสารสิทธิ ผลที่ตามมาคือการบุกรุกป่ามากขึ้น พื้นที่ป่าหายไปเรื่อย

“ด้านการเกษตรมีพื้นที่เมื่อก่อน 10 ไร่ก็พอ เดี่ยวนี้ไม่ไหว ไม่พอ รายจ่ายเพิ่ม 10 ไร่ไม่พอก็ต้องเป็น 15 ไร่ ปากก็หายไปเรื่อยๆ แล้วต่อไปกำลังคนไม่มีก็ต้องไปเอากำลังเครื่องจักร”

ป่าไม้, ที่ดินทำกิน: ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้าน

ปัญหาของชาวบ้านอำเภอปางมะผ้าคือ การไม่มีสิทธิในที่ดินทำกิน ไม่ใช่การไม่มีที่ดินทำกิน

“ที่ดินทั้งอำเภอปางมะผ้านี้ ชาวบ้านไม่มีเอกสารสิทธิเลย ทั้งที่ชาวบ้านเขาอยู่มาเป็นร้อยปีแล้ว”

ปัญหาหนึ่งที่เห็นได้เด่นชัดในเมื่อที่ดินทั้งหมดเป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ แต่ชาวบ้านจำเป็นต้องมีที่ดินทำกินคือ การแผ้วถางป่าเพื่อทำการเกษตร การทำไร่ของชาวเขาจะเปลี่ยนที่ไปเรื่อยๆ เพราะได้รับการส่งเสริมสืบต่อกันมาว่า การหาที่ใหม่ผลผลิตจะงอกงามดี หญ้าก็ไม่ขึ้นไม่รก แม้ว่าทางเจ้าหน้าที่ป่าไม้จะพยายามเข้าไปทำความเข้าใจว่าถ้าป่าหมด ป่าจะแห้งเขาจะร้อน แต่ความจำเป็นในการดำรงชีพในกระแสนิยมมีมากกว่า ทำให้ทุกคนต้องพยายามทำทุกอย่างเพื่อให้ตัวเองมีอยู่มีกิน มีเงินใช้

“เขาต้องเอาปากเขาท้องเขาก่อน นี่คือเรื่องจริงนะ และการจัดการในครอบครัวของเขามองดูว่าเดี๋ยวนี้มันเป็นวัตถุนิยมที่มันกำลังจะเป็นของใหม่ของเขา อย่างรถยนต์ ในเมื่อมันมีหนี้สิน มันก็ต้องพยายามทำทุกอย่างเพื่อที่จะหาเงินมาให้ตรงนี้”

ชาวบ้านมีความเห็นว่า การออกเอกสารสิทธิให้ชาวบ้านมีสิทธิในการครอบครองที่ดินจะช่วยแก้ปัญหาการบุกรุกป่าได้

“บนดอยสมมติว่าทำไร่เลื่อนลอยกัน บางคนเอา 40-50 ไร่ มันไม่มีเอกสารสิทธินะ ถ้าให้ได้แค่คนละ 15-20 ไร่ เขาก็พอของเขาแค่นั้นแหละ เขาก็ไม่บุกรุกอีก ใครบุกรุกมาจับนะเดี๋ยวนี้มันไม่มีขอบเขต มันก็เอาไปเรื่อยๆบุกไปเรื่อยๆ”

๖

ความเข้าใจวัฒนธรรม: หนทางสู่การแก้ปัญหาอย่างสันติวิธี

การแผ้วถางป่าเพื่อที่ทำกินของชาวเขามี 2 ลักษณะคือ ไร่เลื่อนลอยและไร่หมุนเวียน ชาวเขาบางเผ่าทำไร่เลื่อนลอย บางเผ่าทำไร่หมุนเวียน จึงต้องทำความเข้าใจเรื่องวัฒนธรรมเรื่องนี้ให้ถ่องแท้

ไร่เลื่อนลอยคือการทำไร่ในที่ที่หนึ่ง เมื่อดินเสื่อมปลูกพืชไม่ได้ผลแล้วก็ย้ายไปหาที่ทำกินใหม่ และไม่ย้อนกลับมาที่เดิมอีกเลย

“มุเซอ ลาฮูทำไร่เลื่อนลอยจริงๆครับ ทำตรงนี้แล้วไม่ได้ผลก็ย้ายกันทั้งหมู่บ้านไปทำที่อื่น เขาถึงเป็นไร่เลื่อนลอย”

การทำไร่หมุนเวียน เช่น ชนเผ่ากะเหรี่ยง มีการแบ่งที่ทำกินออกเป็น 8 แปลง ก็จะไปปลูกพืชเวียนไปในที่ 8 แปลงของตัวเอง เช่น ปลูกข้าวในแปลงที่ 1 เมื่อได้ผลไม่ดีเพราะปลูกมานานหลายปีก็เปลี่ยนไปปลูกที่แปลงที่ 2 วนมาเรื่อยๆ เมื่อถึงปีที่ 9 ก็กลับมาปลูกที่แปลงที่ 1 อีก

ระยะเวลาที่ทิ้งช่วงไปเป็นการปล่อยให้ป่าฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์โดยธรรมชาติ

“แต่ของกะเหรี่ยงทำตรงนี้ไม่ดีที่ในหมู่บ้าน ก็เอาอีกแปลงหนึ่งหมุนไป”

“ไร่เหล้าก็คือพื้นที่ไร่ระบบหมุนเวียน ที่นี้นักวิชาการและป่าไม้เขาไม่ยอมรับเรื่องไร่หมุนเวียน เขาจะมองเป็นไร่เลื่อนลอยหมด”

“ไร่หมุนเวียนจะชัดเจน 3-5 ปีต้องกลับมาที่เดิม”

ชาวบ้านเป็นผู้กำหนดรู้ว่าพื้นที่ป่าตรงนี้คือไร่หมุนเวียนที่เขาต้องเวียนกลับมาทำอีกใน 3-5 ปีต่อมา การกำหนดนี้ส่วนหนึ่งเป็นพื้นที่ดั้งเดิมของพ่อแม่ อีกส่วนหนึ่งเป็นการซื้อขายกันภายในกลุ่มของเขา ชาวเขามีกติกาควบคุมการใช้พื้นที่ของเขาอยู่ โดยใช้วิธีการทางสังคมวัฒนธรรมของชนเผ่า อาณาบริเวณที่เป็นไร่หมุนเวียนที่ทำมาดั้งเดิมจะมีรั้ว ด้วยเหตุผลว่ารายได้ที่สำคัญของชาวเขามาจากการเลี้ยงวัว การทำรั้วเขตปลูกพืชไร่ก็เพื่อป้องกันไม่ให้วัวเข้าไปกินพืชผักในไร่ บางครั้งก็ล้อมรั้วในป่าเพื่อกันไม่ให้วัวออกนอกพื้นที่ นี่คือวัฒนธรรมการทำนาหูกินเพื่อการดำรงชีพของเขา

การแก้ปัญหาหรือการกำหนดนโยบายที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชนนี้ สามารถทำได้ก็ต่อเมื่อเจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่รับฟังชาวบ้านและทำความเข้าใจกับวัฒนธรรมชุมชน และไม่ถูกครอบงำจากนโยบายส่วนกลาง

คำว่า“วัฒนธรรมชุมชน” คือการยอมรับในความแตกต่างหลากหลายของชุมชนในพื้นที่แผ่นดินไทย ยอมรับในวัฒนธรรมชนเผ่า ไม่ใช่วัฒนธรรมเมืองหรือวัฒนธรรมกลาง

“มันก็แปลกนะ ของ อบต.ปางมะผ้าเมื่อปีที่แล้วเขาสนับสนุนเรื่องฟื้นฟูวัฒนธรรม ปรากฏว่า สดง.มาบอกว่าวัฒนธรรมนี้มันไม่ใช่วัฒนธรรมกลาง เป็นของชนเผ่า เขาเก็บเงินคืนเลย...แล้วเขามาทบกว่าบใหม่ไม่ให้ทำ ถือว่ามันไม่ใช่วัฒนธรรมที่มันเป็นสากล”

ทฤษฎีหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่: ทางแก้ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้าน

ทฤษฎีป่าไม้แผนใหม่เป็นแนวคิดในการใช้พื้นที่ป่าที่ตอบสนองต่อการดำรงชีพของชาวบ้านและการรักษาพื้นที่ป่าซึ่งเป็นหน้าที่ของรัฐ โดยการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 5 ส่วน ส่วนที่ 1 เป็นป่าไม้ต้นน้ำ ส่วนที่ 2 เป็นป่าใช้สอย ส่วนที่ 3 เป็นที่เลี้ยงสัตว์ ส่วนที่ 4 เป็นที่อยู่อาศัย และส่วนที่ 5 คือที่ทำกิน

แนวคิดนี้ขณะนี้เป็นโครงการนำร่องที่บ้านน้ำรินและบ้านบ่อไค้ อำเภอปางมะผ้า เป็นที่อยู่ที่ทำกินของลี้ซอกกับมุเซด้า มีการวัดพื้นที่ว่าอาณาบริเวณพื้นที่ใดเป็นพื้นที่ชุมชน ส่วนการจำแนกพื้นที่นั้น การจำแนกของชาวบ้านละเอียดกว่าแนวคิดของป่าไม้

“เขาสึกกว่านั้นอีกครับ เช่น ชอบเขตหมู่บ้าน ป่าต้นน้ำ ป่าใช้สอย ป่าช้า แล้วก็พื้นที่ไร่ พื้นที่ทำกิน เขาจะจำแนกออกมาเป็นพื้นที่นา พื้นที่สวน พื้นที่ไร่ พื้นที่ไร่ก็แยกอีก

ไร่ทำกินปิ่น ไร่เหล้าอีก ไร่เหล้าก็คือพื้นที่ไร่ระบบหมุนเวียน ที่นั่นนักวิชาการและป่าไม้เขาไม่ยอมรับเรื่องไร่หมุนเวียน เขาจะมองเป็นไร่เลื่อนลอยหมด”

แนวคิดนี้คิดโดยเจ้าหน้าที่ป่าไม้ สำหรับการดำเนินการอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมต้องผ่านการทำประชาคมหมู่บ้านก่อน หากชาวบ้านหมู่บ้านใดเห็นด้วย ก็จะเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ มีการสอนการทำแปลงเพาะชำ การทำปุ๋ยชีวภาพ การจัดการพังทลายของดิน โดยใช้วิทยากรในพื้นที่ เมื่อเสนอแนวคิดนี้ต่อชาวบ้าน ก็เริ่มได้รับการตอบสนอง เพราะเห็นถึงประโยชน์ที่ตัวเองจะได้รับ

“จากการสังเกตของเรา ผมเข้าไปถามเลยว่าไร่ใหม่ปิ่นลงกี่จุด บางคนก็จะมีแนวร่วมที่ เขาชอบนโยบายของเราตรงนี้ แต่บางคนก็ไม่ชอบ เขาก็จะบอกว่ามีกี่จุด อันนี้เราได้ตรงนี้ว่าเราก็ จี้ไปตรงนั้นเลยว่าตรงนี้เป็นของใคร แต่มันเสียอยู่อย่างหนึ่งว่าเขาไม่กล้ารับรองว่าเป็นของใคร กฎหมายป่าไม้ถ้าจับไม่ได้คาหนังคาเขาจะดำเนินคดีไม่ได้ถ้าไม่มีพยาน ผู้ใหญ่บ้านเขาไม่เซนต์ อยู่ดีว่าเป็นของลูกบ้านเขา เขาก็รู้ว่าเป็นของนายคนนี้ เขาก็บอก เขาก็ให้ข้อมูล”

“เมื่อก่อนตอนที่เรารู้กฎหมายเยอะๆ เราจะไม่มีเพื่อนเลย มีก็น้อยมาก”

การระงับข้อพิพาทในชุมชน

กรณีชนเผ่ามีข้อพิพาท เรื่องจะหยุดอยู่ที่หมอผี

“ระบบผู้นำเขาจะเชื่อหมอผี เวลาประชุมถือว่าเป็นผู้มีอำนาจสำคัญ บางทีผู้ใหญ่บ้าน ยังแพ้หมอผี”

การเลือกตั้งทั้งการเมืองระดับท้องถิ่นและการเมืองระดับชาติทำให้ผู้คนแตกแยกกันเป็น ผักเป็นฝาย ๑

“มีพรรคพวกฝ่ายนี้ถือหางฝ่ายนี้ มันเริ่มเกิดความแตกแยกนะ ไร่เรื่องเลือกตั้งนี้ทำให้แตกแยก เลือกตั้งเสร็จปั๊บมันไม่ใช่เป็นใจนักประชาธิปไตยกันหมด แพ้ก็แพ้แล้ว ไม่ใช่ หาเรื่องฟ้องร้องกันไม่รู้กี่ปี”

“จิตใจมันยังไม่เป็นประชาธิปไตย แต่การปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย ประชาธิปไตยมันต้องเกิดที่ใจด้วย ใจต้องยอมรับ ใจถ้าไม่ยอมรับก็จะเกิดปัญหา”

“ในความเป็นจริง ระบบการเมืองมันทำให้แตกแยกเยอะเลย หาเสียงกัน อย่างเช่น หมู่บ้านหลายหมู่บ้านเกือบจะทุกหมู่บ้านเลย หลังจากที่มีหลายชั่วพรรคการเมืองแบ่ง หลังจากเลือกตั้งเสร็จก็ไม่จบ เลือกตั้งเสร็จไปแล้วแต่ก็กักในพื้นที่ยังแบ่งกันอยู่”

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์กับวัฒนธรรมการระงับข้อพิพาทในท้องถิ่นไทย” มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมการระงับข้อพิพาทในท้องถิ่น
2. เพื่อศึกษาบริบทสังคมที่ทำให้วัฒนธรรมการระงับข้อพิพาทในท้องถิ่นยังคงดำรงอยู่
3. เพื่อเปรียบเทียบแนวคิด หลักการ และวิธีการปฏิบัติของวัฒนธรรมการระงับข้อพิพาทใน ท้องถิ่นไทยกับกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

พื้นที่ที่ศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากชุมชนรวมทั้งสิ้น 6 ชุมชน คือ

1. ชุมชนบดินทรเดชา แขวงวังทองหลาง เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร เป็นทั้งชุมชนแออัด และชุมชนที่อยู่ร่วมกันของชาวพุทธและมุสลิม
2. บ้านเขาย่า อำเภอศรีบรรพต จังหวัดพัทลุง
3. บ้านตะโหนด อำเภอตะโหนด จังหวัดพัทลุง
4. บ้านฟ้าฮ่าม ตำบลน้ำบ่อหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่
5. บ้านสระแก้ว อำเภอน้อยแกลง จังหวัดนครราชสีมา
6. อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

ประชากรในการศึกษาครั้งนี้คือ (1) ผู้นำชุมชน ได้แก่ พระสงฆ์ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นายกองค์การบริหารส่วนตำบล ประธานสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ประชาชนชาวบ้าน ผู้เฒ่า ผู้แก่ที่ชาวบ้านเคารพนับถือและเป็นแกนนำในการทำกิจกรรมต่างๆของชุมชน และ (2) ชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น

การวิเคราะห์ข้อมูลทำโดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis)

การนำเสนอผลการวิจัยโดยการบรรยายความในประเด็นสำคัญ 3 ประเด็น คือ

(1) ข้อมูลทั่วไปของชุมชน ที่ตั้ง จำนวนประชากร การประกอบอาชีพ ประวัติความเป็นมาของชุมชน

(2) ประเด็นที่เกี่ยวกับลักษณะเด่นของชุมชนที่ศึกษา ได้แก่ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน ความเห็นและวิธีจัดการกับความขัดแย้งเหล่านั้น การรวมตัวกันหรือการทำกิจกรรมเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชน การรื้อฟื้นและการรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ส่งผลต่อการทำกิจกรรมเพื่อคุณภาพชีวิตของชุมชน ฯลฯ

(3) บทสรุปและความเห็นเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้ง การจัดการเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชน และเปรียบเทียบกับแนวคิดทฤษฎีกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อ 1: เพื่อศึกษาวัฒนธรรมการระงับข้อพิพาทในท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า มีความแตกต่างกันในบริบททางสังคมของแต่ละชุมชน ในเรื่องประเด็นหรือเรื่องที่พิพาทหรือขัดแย้งกัน และวิธีการระงับข้อพิพาทหรือความขัดแย้งนั้น ในแต่ละชุมชนมีวิธีการและกระบวนการในการระงับข้อพิพาทโดยสรุปดังนี้

ตารางที่ 14 ผลการศึกษาวัฒนธรรมการระงับข้อพิพาทในท้องถิ่นไทย

ปัญหา	วิธีการแก้ปัญหา	วิธีการป้องกันปัญหา
ชุมชนบดินทรเดชา - ปัญหาเรื่องที่ดิน	- ชาวบ้านแก้ปัญหาโดยการแบ่งเป็นกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย ผู้ที่อยู่อาศัยบนที่ดินของเจ้าของที่ดินคนใดก็รวมเฉพาะกลุ่มเพื่อเจรจากับเจ้าของที่ดินแต่ละแปลง ไม่ได้มีการรวมตัวกันเจรจาในฐานะตัวแทนของชุมชน เพื่อให้ได้ข้อตกลงเดียวกันทั้งหมด - ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งรวมตัวกันแก้ปัญหาโดยการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อรวบรวมเงินสำหรับซื้อที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัย	
- ปัญหายาเสพติด	- ด้านการปราบปรามทำโดยประสานงานกับกองบังคับการตำรวจนครบาล 4 (บก.น.4)	- ด้านการป้องกัน ทำโดยให้คณะกรรมการชุมชนผลัดเปลี่ยนกันจัดเวรยามสอดส่องดูแลหากมีคนแปลกหน้าเข้ามาในชุมชน